

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเขตอำเภอวังน้ำเขียว” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารรวมทั้งผลงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับขีดความสามารถในการรองรับ

แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม

บทบาทขององค์กรส่วนท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวคิดด้านการตลาดและแผนการตลาดท่องเที่ยวปี 2549

แนวคิดด้านการวางแผนและการวางแผนยุทธศาสตร์

การวางแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว

การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (SEA)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

1. ความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism)

การท่องเที่ยวเป็นเหตุผลหนึ่งในการเดินทางของมนุษย์นับตั้งแต่อดีต จวบจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าในยุคแรก ๆ เหตุผลของการเดินทางมิใช่เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง แต่เมื่อการเดินทางเพื่อไปพักผ่อนยังที่ต่าง ๆ ได้สร้างความเพลิดเพลินและความสุขให้กับผู้เดินทางแล้ว และยังสามารถสร้างคุณประโยชน์อย่างมากมามหาศาลแล้ว การเดินทางเพื่อการพักผ่อน เยี่ยมญาติ หรือแม้แต่เพื่อการศึกษา ก็กลายมาเป็นการท่องเที่ยวที่ทวีสำคัญและมีบทบาทอย่างมากต่อการพัฒนาประเทศในความหมายของการท่องเที่ยวได้มีผู้ให้นิยามต่าง ๆ ดังนี้

ปรีชา แดงโรจน์ (2544. หน้า 29 -30) ได้อ้างถึงคำนิยามขององค์การสหประชาชาติที่ได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยว ณ กรุงโรม เมื่อปี พ.ศ. 2506 ไว้ว่าการท่องเที่ยวหมายถึง กิจกรรมที่มีเงื่อนไขเกี่ยวข้องอยู่ 3 ประการ คือ (1) ต้องมีการเดินทาง (2) ต้องมีสถานที่

ปลายทางที่ประสงค์จะไปเยี่ยมเยือน และ(3) ต้องมีจุดมุ่งหมายของการเดินทางและได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการเดินทางท่องเที่ยวต้องมีใช้เพื่อการประกอบอาชีพและไปอยู่ประจำแต่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลาย ๆ อย่าง ดังต่อไปนี้

1. เพื่อพักผ่อนในวันหยุด
2. เพื่อวัฒนธรรมหรือศาสนา
3. เพื่อการศึกษา
4. เพื่อการกีฬาและบันเทิง
5. เพื่อชมประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ
6. เพื่องานอดิเรก
7. เพื่อเยี่ยมเยือนญาติมิตร
8. เพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ
9. เพื่อเข้าร่วมประชุมหรือสัมมนา

เสรี วังสไพจิตร (2534. หน้า 429 - 439) ให้ความหมายว่า เป็นรูปแบบของการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เจริญเติบโตไปในทิศทางที่เหมาะสม โดยรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีงามดั้งเดิมให้คงอยู่ควบคู่ไปกับการพัฒนาที่มุ่งอนุรักษ์คุณค่าทรัพยากรธรรมชาติ โดยถือว่าการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศสามารถใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมของระบบนิเวศโดยไม่ทำให้เป็นการเปลี่ยนแปลงหรือทำลาย

ประเสริฐ วิทยารัฐ (2530. หน้า 3) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นสินค้าที่มีความแตกต่างจากสินค้าอื่น คือผู้ซื้อหรือนักท่องเที่ยวต้องมาหาสินค้าด้วยตนเองแทนที่สินค้าจะไปหาผู้ซื้อ สำหรับตัวสินค้าก็มีความแตกต่างจากสินค้าทั่วไปคือ ผู้ซื้อไม่สามารถเก็บสินค้าไว้เป็นสมบัติได้ แต่ผู้ซื้อจะได้รับความรื่นรมย์ ความพึงพอใจ ความแปลกใหม่ ประเทืองปัญญา พักผ่อน สนุกสนาน ความคุ้มค่าของผู้ซื้อจึงอยู่ที่ความรู้สึกพอใจ ประทับใจและมีการบอกเล่าถึงความประทับใจแก่ผู้อื่นเพื่อชักชวนให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยว

วินิจ วีรยางกูร (2532. หน้า 6) กล่าวว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางออกจากที่หนึ่งไปสู่สถานที่อื่น ๆ เช่น การเดินทางออกจากบ้านตามปกติและการเดินทางเพื่อไปอาศัยที่อื่น

นิคม จารุมณี (2535. หน้า 1) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การเดินทางจากที่หนึ่งที่มีจุดหมายถึงที่อยู่อาศัย ไปยังอีกที่หนึ่งที่ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม โดยมีแรงกระตุ้น (Motivator) จากความต้องการในด้านกายภาพ ด้านวัฒนธรรม ด้านการปฏิสัมพันธ์ และด้านสถานะหรือเกียรติคุณ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวว่ามีประกอบด้วย
เงื่อนไขอยู่ 3 ประการคือ

1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตามที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้
(การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2537. หน้า 3)

จากความหมายของการท่องเที่ยวซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความหมายไว้นั้น สรุปได้ว่า การ
ท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากถิ่นที่พำนักไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ประกอบด้วยเงื่อนไขของ
การเดินทาง ระยะเวลา จุดหมายปลายทางในการเดินทางและวัตถุประสงค์ที่หลากหลายของการ
เดินทาง ไม่ว่าจะเป็นไปในแ่งมุมใด ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่าเมื่อการท่องเที่ยวเจริญถึงจุด ๆ หนึ่ง การ
ท่องเที่ยวต้องมีการพัฒนารูปแบบและแนวคิดสู่การท่องเที่ยวโดยรักษาสมดุลของทรัพยากรทาง
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้คงสภาพของธรรมชาติที่สวยงามเป็นมรดกของมนุษยชาติต่อไปใน
อนาคต ดังนั้น จึงเกิดแนวความคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือเชิงนิเวศ (Ecotourism) ขึ้น

2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

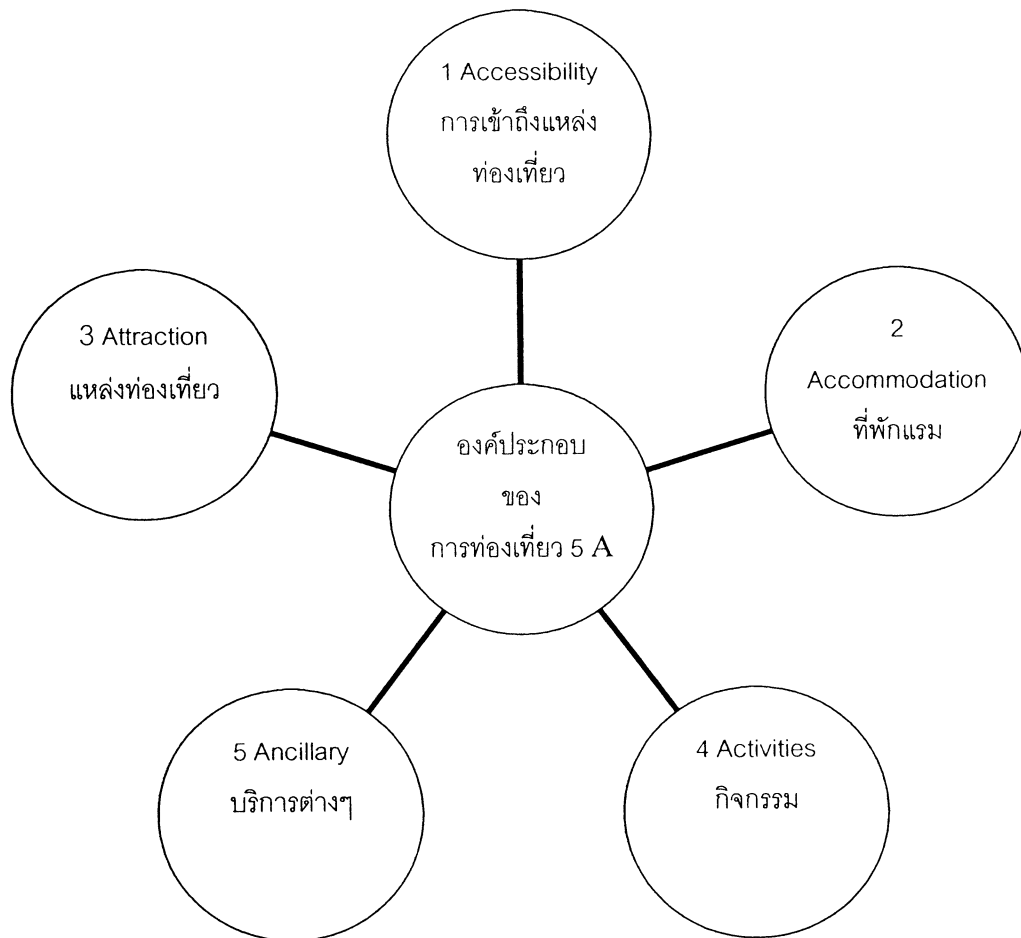
พยอม ธรรมบุตร (2549ก. หน้า 1-2) ได้แบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวออกเป็น
5 กลุ่ม ดังนี้

1. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว มีความสำคัญอย่างยิ่งได้แก่ การขนส่ง การคมนาคมที่
เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับสนามบิน ตัวเมือง สถานีขนส่ง สถานีรถไฟ รวมถึงคุณภาพของ
โครงสร้างพื้นฐานของพื้นที่ ได้แก่ ถนน ทางหลวง โครงข่ายคมนาคม
2. พักแรม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะสำหรับ Tourist ซึ่งต้องค้าง
คืนในแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อย 1 คืน ได้แก่ โรงแรม รีสอร์ท บริการอาหารและเครื่องดื่ม Home
stay แค้มป์ ฯลฯ
3. แหล่งท่องเที่ยว เป็นหัวใจขององค์ประกอบการท่องเที่ยวเพราะเป็นสถานที่ที่
ดึงดูดนักท่องเที่ยว อาจเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ หรือ วัฒนธรรม หรือ งานมหกรรม
ประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนเจ้าของบ้าน
4. กิจกรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักท่องเที่ยวซึ่งแสวงหาประสบการณ์ จึง
จำเป็นต้องมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น การ
ดำนา การเกี่ยวข้าว การจับปลา การกรีดยาง การทำหัตถกรรมพื้นบ้าน หรืออาจเป็นกิจกรรม

นันทนาการ เช่น การดำน้ำ การเดินป่า การดูนก หรือกิจกรรมผจญภัย เช่น การล่องแก่ง การขี่ช้าง การปีนหน้าผา ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจในแหล่งท่องเที่ยว

5. บริการต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีบริการด้านต่าง ๆ สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว ATM Booth แลกเงิน ศูนย์อาหาร โรงพยาบาล ปั้มน้ำมัน ฯลฯ

การท่องเที่ยว คือ กระบวนการท่องเที่ยวที่มีองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวจึงเป็นกระบวนการที่ตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายทางสังคมและเศรษฐกิจในกิจกรรมนี้

ภาพ 3 แสดงองค์ประกอบของการท่องเที่ยว

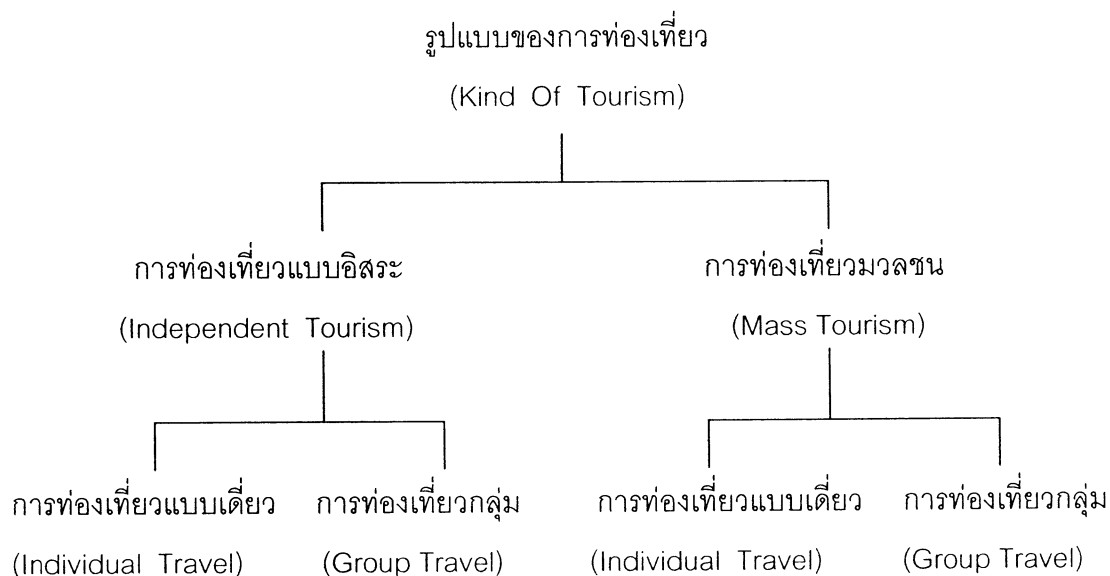
3. รูปแบบของการท่องเที่ยว

รูปแบบของการท่องเที่ยวสามารถจำแนกกว้าง ๆ ได้ 2 ประเภท (วีราภรณ์ วัชรวัฒน์, 2549ก. หน้า 14 อ้างอิงจาก สรินนา หล้าประเสริฐ, 2547. หน้า 14-15)

3.1 การท่องเที่ยวแบบอิสระ (Independent Tourism) นักท่องเที่ยวกำหนดรายการท่องเที่ยวติดต่อที่พักแรมและเลือกวิธีการเดินทางเองโดยไม่ใช้บริการของบริษัทนำเที่ยว

3.2 การท่องเที่ยวมวลชน (Mass Tourism) นักท่องเที่ยวใช้บริการบริษัทนำเที่ยวในการเลือกรายการท่องเที่ยว ที่พักแรม วิธีการเดินทาง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ (Inclusive Tour หรือ Package Tour)

ทั้งการท่องเที่ยวแบบอิสระและการท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ นักท่องเที่ยวอาจจะเลือกไปเป็นกลุ่ม (Group Travel) หรือไปเพียงลำพัง (Inclusive Travel) ก็ได้

ภาพ 4 แสดงรูปแบบการท่องเที่ยว

ที่มา : วีราภรณ์ วัชรวัฒน์, 2549ก. หน้า 14 อ้างอิงจาก สรินนา หล้าประเสริฐ, 2547. หน้า 14-15

แนวคิดและหลักการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

1. ความเป็นมาของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

ธัญภรณ์ วงศ์อนันนิจรัฐ (2543. หน้า 20 – 22) กล่าวว่า เกิดแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เริ่มมีในประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2519 โดยเริ่มจากการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อและให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้ ควบคู่ไปกับความสนุกสนานเพลิดเพลิน

จากช่วงปี 2519 – 2529 ระยะเวลา 10 ปีของการพัฒนาการท่องเที่ยว กล่าวได้ว่า ประสบผลสำเร็จอย่างสูงในเชิงธุรกิจ และในแง่พัฒนาการ มีนักท่องเที่ยวจากต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวมากขึ้นทุกปี เป็นผลให้รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว อัตราการจ้างงาน รวมถึงอัตราการขยายตัวในภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องเติบโตขึ้น จนกระทั่งในปี 2530 – 2535 นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยสูงขึ้น ซึ่งส่งผลเชิงเศรษฐกิจ คือ มีรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสูงเป็นอันดับหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าส่งออกประเภทอื่น ๆ

นอกจากผลในเชิงเศรษฐกิจแล้ว การพัฒนาการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ซึ่งกระจายลงไปในพื้นที่ท่องเที่ยวหลักทั่วประเทศ ผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงมีความพยายามที่จะสรุปบทเรียนที่ผ่านมา พร้อมกับนำเสนอแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ได้ถูกนำมาพิจารณาอีกครั้ง การบูรณาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งปัจจุบันได้มีความตื่นตัวกันอย่างมาก ทั้งนี้พิจารณาได้จากการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้ (ธัญภรณ์ วงศ์อนันนิจรัฐ, 2543. หน้า 20 อ้างอิงจาก ยุวดี นีรัตน์ตระกูล, 2549. หน้า 47 – 49)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยตรงได้มีการดำเนินงานดังนี้

ในปี 2538 – 2539 ททท. ได้ผลักดันให้เกิดนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) นโยบายดังกล่าวได้กำหนดทิศทางการดำเนินงานเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ในองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง อาทิ การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากร การจัดบริการนำเที่ยว เป็นต้น

ในปี 2539 – 2540 ททท. ได้เล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ระดับชาติ (National policy) ซึ่งนโยบายนี้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น วิธีการกำหนดนโยบายระดับชาตินี้ ททท. จึงได้มุ่งเน้นและให้ความสำคัญในเรื่องกระบวนการ กล่าวคือ แต่ละขั้นตอนจะผ่านการประชุม

ร่วมกันระหว่างทุกหน่วยงาน ผลที่ได้รับจากการประชุมหารือ จะนำมากำหนดเป็นนโยบายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แห่งชาติ

แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ (2544.หน้า 2) ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวของประเทศไทยเจริญเฟื่องฟูมาเป็นลำดับสร้างการหมุนเวียนของเงินตราเป็นจำนวนมาก อันส่งผลดีต่อเศรษฐกิจ โดยรวมของประเทศ และในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวก็เป็นส่วนหนึ่งของการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ไปด้วยเช่นกัน ดังนั้น จึงก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ด้าน คือ

1. กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
2. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวในการศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและ

ทรัพยากร ธรรมชาติ

3. กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากกระแสความต้องการของทั้ง 3 ประการนี้ จึงทำให้เกิดเป็นการพัฒนาใน

รูปแบบของการท่องเที่ยวที่เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

2. ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาจากคำภาษาอังกฤษว่า "Ecotourism" ซึ่งเป็นคำผสมระหว่าง Ecology หรือนิเวศวิทยา กับคำว่า Tourism หรือการท่องเที่ยว นอกจากนี้ในวงการการท่องเที่ยวยังมีการใช้คำภาษาอังกฤษอื่นๆเช่น "Nature Tourism" หรือ "Biotourism" หรือ "Green Tourism" แทนคำว่า Ecotourism ได้เช่นเดียวกันเพื่อบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะได้มีการบัญญัติคำว่า Ecotourism ในความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (ดรรชนี และสุรเชษฐ์, 2539. หน้า 2)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เองก็เคยใช้คำว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แทนคำว่า Ecotourism ดังจะเห็นได้จากเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับ Ecotourism รวมทั้งนโยบายและแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ในปี พ.ศ. 2538 – 2539 อย่างไรก็ตามก็มีการท้วงติงกันมากกว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นเป็นคำที่มีความหมายไม่ตรงศัพท์ภาษาอังกฤษเดิมคือ Ecotourism ดังนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้บัญญัติคำ "การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" แทนคำ Ecotourism และส่งให้ราชบัณฑิตยสถานพิจารณาความถูกต้องเหมาะสมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้คำดังกล่าวเป็นคำที่สื่อความหมายร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง และเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2541 ราชบัณฑิตยสถานได้พิจารณาแล้วเห็นชอบให้ใช้คำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแทนคำ Ecotourism เพราะถูกต้องตามหลักภาษาและสื่อความหมายถึงการท่องเที่ยวเพื่อ

รักษาระบบนิเวศได้ ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงได้ถือตามการวินิจฉัยของราชบัณฑิตยสถาน โดยใช้คำว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในความหมายของ Ecotourism ยกเว้นการอ้างอิงถึงเอกสารที่ได้ใช้คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” อยู่เดิม สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็ได้รับการกำหนดขึ้นจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ไว้มากมาย ดังนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้ความหมายของ Ecotourism ไว้ในนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในปี พ.ศ. 2538 – 2539 โดยความหมายของ คำว่า Ecotourism หรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ว่าหมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้ และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538. หน้า 11) โดยบนพื้นฐานของนิยามความหมายดังกล่าว นักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยว จะเป็นกลุ่มผู้เดินทางที่แสวงหาสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมต่าง ๆ ที่ให้ประสบการณ์หลากหลายมากขึ้น
2. ประสบการณ์จากการได้ไปเที่ยวในแหล่งธรรมชาติหรือประสบการณ์ที่ได้สัมผัสวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมที่แตกต่างจากที่ตนอยู่
3. โอกาสที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ วัฒนธรรม ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่
4. ให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสมบัติทางวัฒนธรรม

ดรรชนี เอมพันธุ และสุรเชษฐ์ เศรษฐมาส (2539. หน้า 2) เรียบเรียงจาก Hector Cegallos –Lascurain (1988) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า คือ การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชมศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับพืชพรรณ ทัศนียภาพและสัตว์ป่า ตลอดจนคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น ๆ

วัลลีพันธุ์ สถิตยuthการ (2539. หน้า 1 - 3) กล่าวถึงคำว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism)ว่าได้มีการใช้คำต่างๆ หลายคำด้วยกันได้แก่

- การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (nature -base tourism, nature tourism)
- การท่องเที่ยวในธรรมชาติ (nature history tourism)
- การท่องเที่ยวแบบเอนวายโรเมนทอล พิลกริมเมจ (environmental pilgrimage)
- การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (sustainable tourism)
- การท่องเที่ยวแบบอัลเทอร์เนทีฟ (alternative tourism)
- การเดินทางท่องเที่ยวธรรมชาติ (nature travel)

การท่องเที่ยวตามสภาพของสิ่งแวดล้อม (nature - oriented tourism)

การท่องเที่ยวชมชีวิตสัตว์ป่า (wildlife tourism)

การท่องเที่ยวสีเขียว (green tourism)

การท่องเที่ยวตามความสนใจ (special interest tourism)

การท่องเที่ยวเฉพาะพหุประโยชน์ ทวีริช (appropriate tourism)

การท่องเที่ยวแบบรับผิดชอบต่อสังคม (responsible tourism)

การท่องเที่ยวชุมชน (community – base tourism)

การท่องเที่ยวแบบซอฟท์แอนด์ฮาร์ด (soft & hard tourism)

จากความหมายต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น (วัลลภพันธุ์ สถิตยยุทธการ, 2539. หน้า 1 - 3) ได้มีการสรุปถึงลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ดังนี้

การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Nature Tourism) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านสภาพภูมิศาสตร์ และด้านวิถีวัฒนธรรม ประเพณี โดยจะต้องยึดหลักการสำคัญที่ว่าเราจะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านั้นไว้ให้ได้ที่สุด เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การจัดการที่ยั่งยืน (Sustainable Management) การท่องเที่ยวทุกประเภทจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประเทศทุกประเทศ ท้องถิ่นทุกท้องถิ่น จำเป็นต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวของตน โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม หรือให้กระทบน้อยที่สุด

การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณี (Inclusive of Social and Cultural) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิต เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและประเทศ ซึ่งเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลายเหล่านั้น

ศึกษาสภาพแวดล้อม (Environmentally Educative) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องให้การศึกษากับนักท่องเที่ยวและประชากรในท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่ต้องการจะหยั่งลึกลงในจิตสำนึกของแต่ละคน ให้ตระหนักถึงความจำเป็น และความสำคัญอย่างยิ่งยวดในอันที่จะถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว

ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์ (Benefit and Involvement of Local People) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นตรงจุดที่ว่าจัดการการท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วม

ในการวางแผน การตัดสินใจ และสามารถได้รับผลประโยชน์ จากกำไรของการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นกุญแจสำคัญไขไปสู่การกระจายรายได้นั่นเอง

เป็นผลิตภัณฑ์ที่แท้จริง(Product authentic) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากมุมมองเชิงตลาดมีจุดเน้นที่ว่า ผลิตภัณฑ์ คือ ทัวริสต์ต่าง ๆ นั้น จะต้องเป็นทัวริสต์ที่มีครบตามเกณฑ์ที่กล่าวมา ทั้ง 5 ลักษณะข้างต้น มิใช่การนำเอาชื่อ Ecotourism ไปติดบนผลิตภัณฑ์เดิมเท่านั้น

ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว(Tourist satisfaction) ความพอใจของนักท่องเที่ยวนับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นักท่องเที่ยวที่พอใจจึงจะกลับมาเที่ยวอีก กิจกรรมที่บริษัททัวร์เสนอต่อนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องเป็นกิจกรรมที่ตรงหรือเกิดความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

ศรีพร สมบุญธรรม (2539. หน้า 29) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "Ecotourism" มีความหมายลึกซึ้งกว่าการเสนอขายสินค้าทางการท่องเที่ยวแบบใหม่ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่เป็นแนวคิดที่มุ่งประสานผลประโยชน์ และความต้องการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้เข้ากับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจ Ecotourism จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development)

สมศรี ยิ้มเมือง (2539. หน้า 29) ได้ให้ความหมายของ Ecotourism ในความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตามความหมายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยโดยอ้างตามเอกสารนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ปี พ.ศ. 2538 - 2539 ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือ "การเดินทางไปยังสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชม และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ"

นิพล เชื้อเมืองพาน (2542. หน้า 19) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า หมายถึงการเดินทางไปยังสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชื่นชม และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศโดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นและเกิดความพึงพอใจสำหรับนักท่องเที่ยว

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2539. หน้า 31) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การท่องเที่ยวธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงเนื้อหาสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและมีการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ทั้งนี้คำว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่ารักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้นหมายถึง การปันผลประโยชน์ต่าง ๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542. หน้า 51-54) อ้างถึงราชบัณฑิตสถานเรื่องการบัญญัติคำศัพท์ (Ecotourism) เป็นภาษาไทยให้มีความหมายว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษานิเวศอย่างยั่งยืน โดยกำหนดขอบเขตการท่องเที่ยวเชิงนิเวศครอบคลุมลักษณะพื้นฐานขององค์ประกอบหลัก ดังนี้

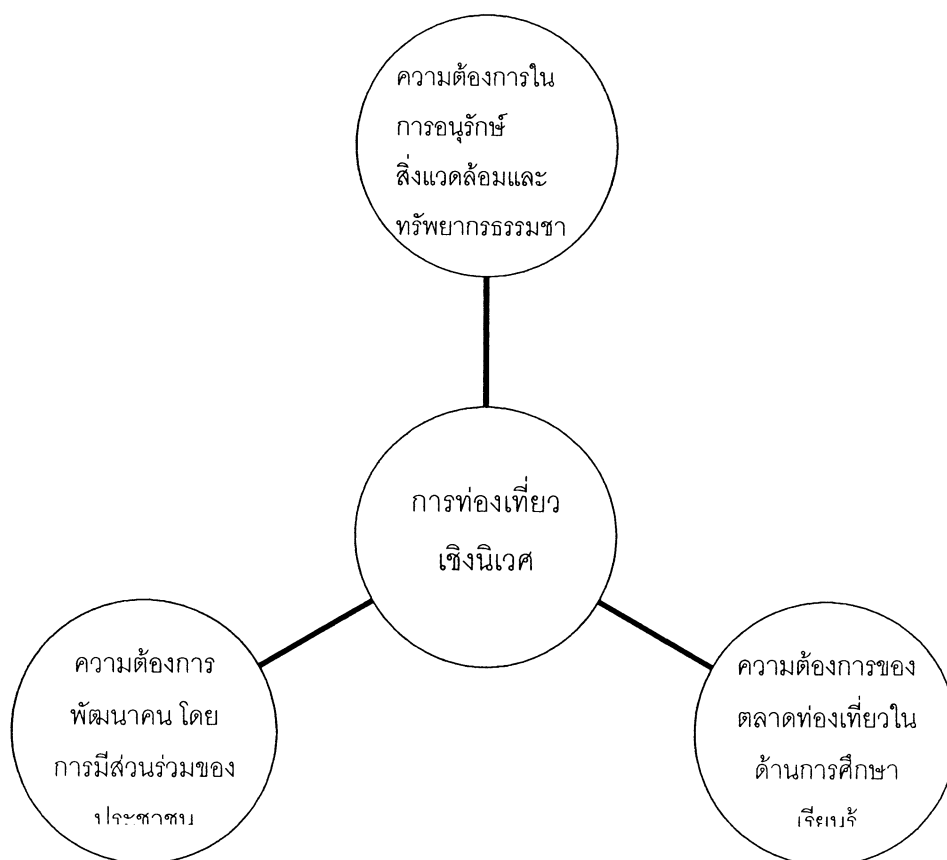
ความรับผิดชอบต่อ คือ การขยายกระบวนการท่องเที่ยวที่ครอบคลุมถึง รูปแบบการท่องเที่ยวและพฤติกรรมที่มีความรับผิดชอบต่อการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว บริการการท่องเที่ยว การตลาด นักท่องเที่ยว รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คือ จุดมุ่งหมาย (Destination) ของการท่องเที่ยว โดยแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาตินี้อาจมีองค์ประกอบเฉพาะที่เป็นธรรมชาติหรือ องค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย จุดเน้นของการท่องเที่ยวหรือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแหล่งธรรมชาติ ที่สำคัญ คือ ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) ที่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาตินี้อาจไม่จำกัด หรือจำเป็นต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามที่กำหนดไว้ก็ได้ หากมีการท่องเที่ยวขึ้นในพื้นที่ใด ๆ สามารถจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้

เอกลักษณ์เฉพาะกิจ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์ประกอบของแหล่งที่เป็นจุดมุ่งหมายการท่องเที่ยวเอกลักษณ์ที่มีความหมายกว้างๆ ที่เป็น (Identity) หรือเฉพาะเจาะจงที่เป็นลักษณะจริงแท้ ณ ที่นั้น (Authentic) หรือเกิดขึ้นเฉพาะถิ่น (Endemic) หรือไม่เหมือนใคร (Unique) ทั้งนี้มุ่งเน้นที่ระบบนิเวศ (Ecosystem) ของพื้นที่นั้น ๆ เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนี้ นอกจากเป็นสิ่งดึงดูดใจเนื่องมาจากการท่องเที่ยว หากมีการเปลี่ยนแปลงต้องเป็นไปตามธรรมชาติ การท่องเที่ยว แล้วยังเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ไม่ให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป อันได้แก่ แหล่งวัฒนธรรม คือ จุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยว (Destination) ที่เป็นแหล่งรวมวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน วัฒนธรรมในที่นี้ให้หมายรวมผลผลิตของมนุษย์อื่น ๆ เช่น แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดี ในสถานที่นั้น ๆ ซึ่งแหล่งวัฒนธรรมโดยทั่วไปเป็นผลผลิตของความเจริญของมนุษย์ เป็นวิถีชีวิตที่พัฒนาจากลักษณะส่วนบุคคลจนเป็นสังคม ดัดแปลงเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ เป็นกระบวนการพัฒนาของพัฒนาการของมนุษย์ที่ยากจะหยุดยั้งได้ ซึ่งความแตกต่างของแต่ละวัฒนธรรมเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว

ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยว และระบบนิเวศ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้จำกัดแหล่งวัฒนธรรมเฉพาะที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง หรือมีวิถีตามธรรมชาติเป็นวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ภายใต้หรือเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็นสำคัญ ซึ่งแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นกับแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศจึงกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีรากฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544. หน้า 2) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศหมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว

ภาพ 5 แสดงกระแสความต้องการการเปลี่ยนแปลงการท่องเที่ยว
ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, (2544).แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยูดี นิรันดร์ตระกูล (2538. หน้า 53) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมพัฒนา เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ความเป็นพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรม ที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย
2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส หรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อม และธรรมชาติโดยตรง โดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาและเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย
4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะเดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม
5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติ หรือลักษณะที่เด่นเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่ง หรือพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง

จากความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีผู้ให้ความหมาย ผู้วิจัยได้สรุปความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ คำนึงถึงความสามารถในการรองรับตามสภาพของธรรมชาติ และไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สังคมท้องถิ่น วัฒนธรรม ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเน้นคุณค่าของธรรมชาติ ทั้งยังเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้ดูแลจัดการภายใต้ระเบียบปฏิบัติหรือกติกาของชุมชนและกฎหมายของรัฐร่วมกัน เพื่อสร้างงานและเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักทางการท่องเที่ยวของชาติได้ตระหนักดีว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ต้องมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นการรักษาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวและระดับรายได้ของชุมชนในท้องถิ่นให้มั่นคงถาวร

ตลอดไป การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้กำหนดนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้หลายด้าน และกำหนดให้มีนโยบายหลักไว้ดังนี้

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมแท้ไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรืองดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีการอ่อนไหวง่ายต่อการถูกระทบและฟื้นตัวได้ยาก
2. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม
3. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและการมีรายได้เพียงอย่างเดียว
4. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมช่วยในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ
5. ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณบุคลากร และกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม
6. นำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ อย่างมีความสำคัญอันได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ
7. สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้านเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน
8. มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ตักเตือน และสร้างวินัย การท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย
9. จัดทำแนวทางปฏิบัติ หรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง

10. จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน โดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสารและการจัดการร่วมกันทุกระดับ (ททท. 2540)

การกำหนดนโยบายหลักของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามที่กล่าวมานี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยต้องการที่จะให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันและบรรลุเป้าหมายสูงสุดของประเทศร่วมกัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศไทยและคนไทยโดยรวมต่อไปในอนาคต

3. หลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

พยอม ธรรมบุตร (2541. หน้า 44) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นควรจะมีหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรม การวางแผน การพัฒนา และการสื่อสาร ความหมายแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อสร้างความสำนึกและห่วงใยในธรรมชาติ หัวใจของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อยู่ที่การมอบอำนาจให้กับชุมชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองและการท่องเที่ยว การก่อให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม นักท่องเที่ยวควรได้รับความพึงพอใจ ในขอบเขตที่ไม่มีการทำลายทรัพยากร

1. การท่องเที่ยวบนพื้นฐานธรรมชาติ (NATURE BASED) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านสภาพภูมิศาสตร์ และด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี โดยจะยึดหลักสำคัญที่ว่าเราจะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านั้นไว้ให้ดีที่สุด เพื่อใช้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวในระยะยาว เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2. การจัดการที่ยั่งยืน (SUSTAINABLY MANAGED) การท่องเที่ยวทุกประเภทจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในเชิงเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม ประเทศทุกประเทศ ท้องถิ่นทุกท้องถิ่นจำเป็นต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวของตน โดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม หรือให้กระทบน้อยที่สุด

3. ให้ความสำคัญกับสังคมและวัฒนธรรม (INCLUSIVE OF SOCIAL AND CULTURAL ASPECTS) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์รวมถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิต เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและประเทศซึ่งเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคม และวัฒนธรรมที่หลากหลายเหล่านั้น

4. การศึกษาสภาพสิ่งแวดล้อม (ENVIRONMENTALLY EDUCATIVE) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมทั้งต่อนักท่องเที่ยวและประชากรใน

ท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เป็นการศึกษาที่ต้องการจะหยั่งรากลึกลงในจิตสำนึกของแต่ละคน ให้ตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในอันที่จะทะนุถนอม ไร่ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเรา

5. สังคมชุมชนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์ (BENEFIT AND INVOLVEMENT OF LOCAL PEOPLE) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นตรงจุดที่ว่าในการจัดการท่องเที่ยว ประชาชนบนพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การวางแผน การลงมือปฏิบัติการและการประเมินผล การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนของตน อนุรักษ์จะต้องมีลักษณะโดดเด่น เป็นของแท้จัดการได้

6. เป็นสินค้าที่มีคุณภาพ (AUTHENTIC) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากมุมมองเชิงตลาด มีจุดเน้นที่ว่าผลิตภัณฑ์ คือ ทวีร์ต่าง ๆ นั้นจะต้องเป็นทวีร์ที่ลักษณะครบตามเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้ว ในข้อที่ 1 – 5 มิใช่การนำเอาชื่อ ECOTOURISM ไปติดบนผลิตภัณฑ์เดิมเท่านั้น ผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต้องทำให้เกิดรายได้และสามารถได้รับผลประโยชน์จากกำไรของการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นกุญแจสำคัญไขไปสู่การกระจายรายได้นั่นเอง

7. นักท่องเที่ยวพึงพอใจ (TOURIST SATISFACTION) ความพอใจของนักท่องเที่ยว นับเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นักท่องเที่ยวที่พอใจจึงจะกลับมาท่องเที่ยวอีก กิจกรรมที่บริษัททัวร์เสนอต่อนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ตรงหรือเกินความคาดหวังของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้จะต้องอยู่ในกรอบของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สรุปได้ว่า ในภาพรวม ECOTOURISM มีความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวในแนวใหม่ โดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทุกคนบนทุกพื้นที่ยึดถือหลัก 7 ประการ ดังกล่าว เพื่อนำมาเป็นแนวในการปฏิบัติตนเอง

วรรณพร วนิชชาบุตร (2540. หน้า 13) กล่าวถึงหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นน้ำเสียขยะ ตลอดจนการคมนาคม

2. ก่อให้เกิดประโยชน์ในระยะยาวแก่ทรัพยากรชุมชนในท้องถิ่นและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเองส่วนหนึ่งของรายได้ควรย้อนไปสู่การอนุรักษ์

3. การเสริมสร้างประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยว เป็นการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ควรสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวมีความรับผิดชอบทั้งด้านคุณธรรม จริยธรรมและพฤติกรรมของตนที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมชุมชนในที่เป็แหล่งท่องเที่ยว

4. ในการสร้างหรือการจัดการใดๆ ควรยอมรับในข้อจำกัดของสภาพแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะที่เป็นอยู่ หากมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงควรเป็นไปเพื่อให้ทัศนียภาพของท้องถิ่นดีขึ้น ตลอดจนการลงทุนด้านการท่องเที่ยวก็ควรเป็นไปเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจและกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่น ไม่พึ่งพาการลงทุนของต่างชาติ ซึ่งเป็นการลดการไหลออกของรายได้ไปยังต่างประเทศ

5. ในการวางแผนตัดสินใจและดำเนินงาน ตลอดจนการควบคุม ควรให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากที่สุด มิใช่เป็นเพียงเป้าหมายของการท่องเที่ยวและให้บุคคลภายนอกมาคิดและตัดสินใจแต่เพียงฝ่ายเดียว เพราะจะไม่เป็นไปตามความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

6. ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญ ในการอนุรักษ์การท่องเที่ยวให้มีคุณภาพยั่งยืนหรือไม่เพียงใด การทำธุรกิจโดยมุ่งทำกำไรสูงสุดในระยะสั้นเป็นการทุบหม้อข้าวตัวเอง อย่างไรก็ตามบริษัทน่าจะพิจารณาถึงผลกระทบประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้ยาวนาน เท่านาน ถ้ามีการจัดทำธุรกิจที่ถูกต้องเหมาะสม นับตั้งแต่การใช่วัตถุที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ การมีมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ในระบบนิเวศ และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างแท้จริง การให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นที่เป็นจุดหมายปลายทางก่อนที่จะไปถึง ทั้งในรูปของภาพยนตร์ในเครื่องบิน เทปบันทึกเสียง และเอกสารเผยแพร่

7. มีการจัดการและควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมและไม่เกินความสามารถของชุมชนท้องถิ่น และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวจะรองรับได้ อีกทั้งมีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอตลอดทั้งปี ไม่ใช่มีเฉพาะฤดูกาล เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับผู้ที่ทำงานในอุตสาหกรรมนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539, หน้า 8) กล่าวถึงหลักการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 8 ประการ ดังนี้

1. มีพื้นฐานอยู่บนธรรมชาติ วัฒนธรรม และชุมชน
2. มีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน
3. คำนึงถึงสังคมวัฒนธรรม
4. ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น
5. คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์
6. คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม
7. แหล่งท่องเที่ยวต้องเป็นแหล่งของแท้ดั้งเดิม
8. นักท่องเที่ยวมีความพอใจ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540. หน้า 1-10) ได้กล่าวถึงหลักการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 4 หลักการด้วยกัน คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เป็นหลักที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

2. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม การจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต

3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ตลอดเวลาโดยมีการให้การศึกษาประสบการณ์ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยวและประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง

4. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างแท้จริงเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้ หมายความว่า การกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน (Grass root) ถึงการปกครองท้องถิ่น

ข้อกำหนดที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์และลักษณะของพื้นที่ที่เป็นหลักการทั้ง 4 ด้าน หากการท่องเที่ยวได้มีการประกอบกันที่สมบูรณ์ของลักษณะดังกล่าวแล้ว จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไป ความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจต้องจัดเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ

ลักษณะเฉพาะประการหนึ่งคือ การมุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติเพื่อประสานการท่องเที่ยวกับความพอใจในการเรียนรู้และสัมผัสกับระบบนิเวศที่แยกออกอย่างชัดเจนกับความสนใจในประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ในการเอาชนะธรรมชาติ หรือเป็นเอกเหนือธรรมชาติ หากแต่รวมเอาลักษณะวัฒนธรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ลักษณะเฉพาะนี้ จึงทำให้ Ecotourism ไม่ใช่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม แม้ว่าจะมีความคาบเกี่ยวกันในพื้นที่ก็ตาม ในทำนองเดียวกันการท่องเที่ยวธรรมชาติ จึงไม่ใช่ ecotourism ทั้งหมด ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวนั้น ๆ ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ อาจมีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวแบบอื่น ๆ ได้

จากแนวคิดและหลักการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือเชิงนิเวศทั้งหมดที่รวบรวมมา ผู้วิจัยได้สรุปหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ วัฒนธรรม และชุมชน
2. มีการบริหารจัดการที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่เพื่อการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรท่องเที่ยวได้มีการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน
3. สามารถศึกษา ให้ความรู้ แก่นักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่นได้
4. คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวภายในชุมชนของตน
5. นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์และความพึงพอใจจากการท่องเที่ยว

กองอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช (2538, หน้า 19) ได้กล่าวถึงหลักสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในนิทรรศการวันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติ เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2538 ดังนี้

1. มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด หรือไม่มีเลย (Less impact)
2. ได้รับความรู้จากการท่องเที่ยว (Education)
3. เกิดการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น (Local participation)
4. ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเกิดแก่คนท้องถิ่นนั้น ๆ (Local benefit)

สุรเชษฐ์ เศรษฐมาต (2538, หน้า 14 -16) กำหนดองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ประกอบด้วยหลักการ 4 ประการ คือ

1. จิตสำนึกหรือความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (Ecologically sensitive) หมายถึง จิตสำนึกหรือความรับผิดชอบต่อที่มีต่อระบบนิเวศ ซึ่งผู้ที่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อ ได้แก่ ผู้ประกอบการ หน่วยงานที่รับผิดชอบต่อพื้นที่นักท่องเที่ยว และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในส่วนต่างๆ ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงต้องนำส่วนประกอบ (Component) ในเรื่องความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและจิตสำนึกเข้ามาเป็นแนวทางในการจัดการ

2. มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมน้อย (Low Impact) หมายถึง ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมน้อยที่สุด ซึ่งตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะ (Mass tourism) ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีโอกาสที่จะเกิดผลกระทบค่อนข้างสูง ดังนั้นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวค่อนข้างสูง ทั้งนี้รวมถึงไม่ควรจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดใหญ่ถาวรหรือมีปริมาณค่อนข้างมาก ควรจะเน้นสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก มีความสะดวกสบายพอสมควร สอดคล้องผสมผสานกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อม

3. การศึกษา(Education) หมายถึง จะต้องมึบริการข้อมูลข่าวสารเพื่อให้นักศึกษา ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้ไปใช้ประโยชน์ เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ คู่มือศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากนั้นควรจัดให้มีมัคคุเทศก์ที่มีคุณภาพ ฝึกอบรมมัคคุเทศก์เฉพาะทางที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนิเวศวิทยา ระบบนิเวศ และธรรมชาติให้มากขึ้น

4. องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากคำจำกัดความของคำว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการให้คำจำกัดความหลากหลาย แต่ทั้งหมดล้วนประกอบด้วย องค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

จากคำนิยามของ Commonwealth Department to Tourism ประเทศออสเตรเลีย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540. หน้า 4 - 2 ถึง 4 - 4) คือ

1. การท่องเที่ยวธรรมชาติ หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวมีโอกาสชื่นชมสถานที่ธรรมชาติ เช่น การเดินป่า การชมนกหรือสัตว์ป่า การเที่ยวชมน้ำตก การชมพรรณไม้ที่หายาก (เช่น กุหลาบพันปีที่ดอยอินทนนท์) หรือแม้กระทั่งการชมวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น วัฒนธรรมชาวเขา เป็นต้น

2. การศึกษาและเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หมายถึง การที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ถึงรายละเอียดของสัตว์ป่า พรรณไม้ หรือลักษณะของระบบนิเวศ ประเด็นด้านการศึกษามารถแบ่งได้ออกเป็นหลายระดับ ขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ตั้งแต่การชื่นชมเพื่อความเพลิดเพลินจนถึงการศึกษาในรายละเอียด นักท่องเที่ยวสามารถดูพฤติกรรมของสัตว์ป่า การฟังเสียงธรรมชาติ การดมกลิ่นดอกไม้ ในระดับที่สูงขึ้น นักท่องเที่ยวอาจเรียนรู้ข้อมูลจากการถามมัคคุเทศก์ การบรรยาย หรือการหาเอกสารมาอ่านเพิ่มเติม และในระดับที่สูงขึ้นมานักท่องเที่ยวอาจเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติด้วยการใช้เวลา ณ สถานที่แห่งนี้นานขึ้น (หลายวัน) เพื่อศึกษาค้นคว้าแม้กระทั่งทำการวิจัย

3. การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือการอนุรักษ์ระบบนิเวศ หมายถึง การที่กิจกรรมการท่องเที่ยวจะไม่ไปทำลายสภาพแวดล้อม หรือสร้างมลพิษในระดับที่เกินกว่าความสามารถที่ธรรมชาติจะรับได้ เช่น การก่อสร้างอาคารถาวรที่อาจทำลายทัศนียภาพ ปริมาณขยะมูลฝอยที่มีมีการจัดเก็บให้เรียบร้อยหรือแม้กระทั่งความแออัดจากจำนวนนักท่องเที่ยว ที่อาจส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นต้องมีการควบคุมเพื่อมิให้เป็นการทำลายแหล่งท่องเที่ยว มิฉะนั้นจะนำมาซึ่งความสูญเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศ และในที่สุดก็จะทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวเอง

ต้องประสบกับความหายนะนอกจากนี้แล้ว ควรจะมีวิธีที่จะนำรายได้บางส่วนจากการท่องเที่ยวมาใช้ในการอนุรักษ์ เช่น รายได้จากการเก็บค่าเข้าชมหรือรายได้จากการเก็บภาษีท่องเที่ยว

4. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่เป็นเรื่องที่ประเทศไทยยังมิได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3 ประการ คือ 1) เนื่องจากความยากจนในชนบทเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชาชนท้องถิ่น ต้องอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าหาที่ทำกินหรือการล่าสัตว์ป่าเพื่อเป็นอาหาร หรือนำมาขายเพื่อเป็นรายได้เสริม เมื่อเป็นเช่นนี้ หากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถสร้างงานให้ประชาชนท้องถิ่นได้ ก็จะช่วยให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น และจะช่วยลดความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ 2) การให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม นอกจากจะเป็นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นมีได้มองว่า ทรัพยากรธรรมชาตินั้นเป็นสมบัติของนักธุรกิจที่ประกอบอาชีพท่องเที่ยว ที่เข้าไปแสวงหาประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว การแบ่งปันผลประโยชน์ส่วนหนึ่งกลับสู่ท้องถิ่นด้วยการจ้างงาน ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าประชาชนท้องถิ่นก็ยังได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นอยู่ แต่แทนที่จะเป็นในรูปของการทำลาย ก็เปลี่ยนเป็นการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาชมแทน ในหลายกรณีการให้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยการให้นักท่องเที่ยวเข้าชม จะทำรายได้ให้มากกว่าการนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ในรูปแบบอื่น เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร หรือการฆ่าสัตว์ป่าเพื่อนำมาขาย 3) การเปิดโอกาสให้ประชาชนท้องถิ่นมีงานทำในกิจกรรมท่องเที่ยวจะเป็นการช่วยสนับสนุนอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านไปในตัว เช่น การแสดงพื้นบ้านหรือการขายสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อเป็นรายได้เสริม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์งานฝีมือท้องถิ่นในตัว

ศุภชัย วิจัยป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2538, หน้า 3 - 4) อธิบายถึง องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งการวางแผนและการจัดการในเรื่องการท่องเที่ยวจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบทั้ง 3 ประการเสมอ สาระสำคัญขององค์ประกอบดังกล่าว สรุปได้ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หากธรรมชาติและระบบนิเวศได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตามโอกาสที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเหล่านั้นจะเสื่อมโทรมลงหรือถูกทำลายด้อยค่าก็มีอย่างสูง ดังนั้น การให้ความรู้ ความเข้าใจ หรือการสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับความจำเป็นในการปกป้องรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อให้คงอยู่สนองความต้องการของคนทั่วไปจึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ นอกจากนี้การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ยังรวมไปถึงบุคคลกลุ่มอื่น ๆ เช่น ราษฎร ท้องถิ่น ภาครัฐ และ

เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นด้วย ฯลฯ วิธีการสร้างจิตสำนึกมีหลายรูปแบบแต่สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นมักจะเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretation program) เช่น การจัดให้มีศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretive center) ในแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษา เรียนรู้ จัดให้มีนิทรรศการ/ป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ จัดให้มีเส้นทางเดินเท้าหรือเดินป่าที่ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติแก่ผู้มาเยือน รวมไปถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว องค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบแรกโดยตรงกล่าวคือ นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Eco tourist) มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ และสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติตลอดจนธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและทำท่าย และมักจะไม่สนใจความสะดวกสบาย เช่น การเดินทางท่องเที่ยวแบบชายหาด พักตามรีสอร์ตหรือโรงแรมหรู ๆ กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมมากกว่า ดังนั้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงจะต้องพิจารณาถึงการจัดการให้มีสื่อความหมายธรรมชาติเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในด้านกว้างและระดับลึกซึ้ง ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยว และได้รับความพึงพอใจกลับไป

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้ สภาพเศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ภายในและรอบ ๆ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อย่างเช่น อุทยานแห่งชาติ ควรได้รับการพิจารณาให้เป็นวัตถุประสงค์หรือองค์ประกอบที่สำคัญของการส่งเสริมและจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพราะการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้น การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อมรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การลงทุนเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็กที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่ำ (Low scale - low impact tourism development) การเป็นมัคคุเทศก์ (Nature guides) การนำสินค้าที่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาขายแก่นักท่องเที่ยวและการจ้างงานในส่วนบริการอื่น ๆ เป็นต้น

จากองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่กล่าวมาข้างต้น สามารถพิจารณาความสมบูรณ์ขององค์ประกอบจากลักษณะพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2541. หน้า 2-17 ถึง 2-35) ดังนี้

1. เป็นกระบวนการที่มี องค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยวและบริการการท่องเที่ยวที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวจึงเป็นกระบวนการที่ตอบสนองความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายทางสังคมและเศรษฐกิจในกิจกรรมนี้

2. ต้องมีความรับผิดชอบต่อ ทั้งในรูปแบบการท่องเที่ยวและพฤติกรรมที่ต้องรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคม ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว บริการการท่องเที่ยว การตลาดนักท่องเที่ยว รวมทั้งผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ

3. เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หมายถึง Natural attraction ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ หรือประกอบไปด้วยองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย แต่จุดเน้นของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแหล่งธรรมชาติ (Biodiversity) ที่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยว แหล่งธรรมชาตินี้อาจไม่จำกัดหรือ จำเป็นต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามที่กำหนดไว้ก็ได้ หากมีการท่องเที่ยวขึ้นในพื้นที่ใดสามารถจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้

4. แหล่งท่องเที่ยวมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เอกลักษณ์คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขององค์ประกอบของแหล่งที่เป็นจุดหมายการท่องเที่ยว เอกลักษณ์ที่มีความหมายกว้าง ๆ ที่เป็นหรือเฉพาะเจาะจงที่เป็นลักษณะที่แท้จริง ณ ที่นั้น หรือเกิดขึ้นเฉพาะถิ่น หรือไม่เหมือนใคร ทั้งนี้มุ่งเน้นที่ระบบนิเวศของพื้นที่นั้น ๆ เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนั้นนอกจากเป็นสิ่งดึงดูดใจการท่องเที่ยวแล้วยังเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ไม่ให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว หากมีการเปลี่ยนแปลงต้องเป็นไปตามธรรมชาติ

5. แหล่งวัฒนธรรม เป็นการมุ่งเน้นจุดหมายการท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งธรรมชาติรวมถึงวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น หรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน วัฒนธรรมในที่นี้หมายถึงรวมถึงผลิตผลของมนุษย์อื่น ๆ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งโบราณคดีในสถานที่นั้น ๆ แหล่งวัฒนธรรมโดยทั่วไป เป็นผลิตผลของความเจริญของมนุษย์ เป็นวิถีชีวิตที่พัฒนามาจากลักษณะส่วนบุคคล จนเป็นสังคม ดัดแปลง เปลี่ยนแปลงธรรมชาติ เป็นกระบวนการพัฒนาของมนุษย์ที่ยากจะหยุดยั้งได้ ความแตกต่างของวัฒนธรรมเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

6. เกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้จำกัดแหล่งวัฒนธรรมเฉพาะที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องหรือมีวิถีตามธรรมชาติ เป็นวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ภายใต้หรือเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็นสำคัญ แหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น กับ

แหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบนิเวศจึงกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีรากฐานอยู่กับธรรมชาติ

7. มีกระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ขาดไม่ได้ของการท่องเที่ยวประเภทนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม กระบวนการเรียนรู้ จะเกิดขึ้นในทุกขณะขั้นตอนของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งจะทำให้มีการส่งเสริมประสบการณ์ที่ดีและมากขึ้นตามลำดับ

8. เรียนรู้ร่วมกันในหมู่ผู้เกี่ยวข้อง การเรียนรู้ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่รวมถึงผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว และประชาชนท้องถิ่น

9. ต้องมีการบริหารจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องมีการจัดการที่ดี ตามหลักวิชาการ ต้องมีการเตรียมการวางแผนพัฒนาและปฏิบัติการอย่างถูกต้อง

10. สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว จะต้องได้รับการจัดการเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบทั้งต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และสิ่งแวดล้อมโดยรวม สิ่งแวดล้อมในพื้นที่หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรของแหล่งธรรมชาติ และ/หรือ วัฒนธรรมที่มีอยู่

11. การจัดการการท่องเที่ยว ต้องครอบคลุมทั้งด้านการจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว การบริการด้านการตลาดที่ถูกต้องเหมาะสม

12. การมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่น การจัดการที่มีลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม ท้องถิ่นในที่นี้อาจหมายถึงชุมชน หรือประชาชน หรือรัฐบาลท้องถิ่นองค์กรปกครองท้องถิ่นก็ได้ ทั้งนี้ ควรเป็นท้องถิ่นที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้กำกับองค์กรอย่างเป็นประชาธิปไตย การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีสิทธิในการควบคุมดูแลกระบวนการท่องเที่ยว โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นการสำรวจ วางแผน จัดการ ดำเนินการ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดรายได้หรือผลประโยชน์แก่ท้องถิ่นแล้ว ยังชี้ถึงความสำคัญของท้องถิ่น และเป็นกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาความสามารถ ในการพึ่งตนเองของชุมชนอีกด้วย ท้องถิ่นในการพัฒนาเชิงนิเวศจะให้ความสำคัญและเน้นประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก ส่วนประชาชนที่อยู่โดยรวม มีความสำคัญและควรได้รับการจัดให้มีส่วนร่วมเช่นกัน

13. เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึก เป็นการระบุดึงวัตถุประสงค์ของนักท่องเที่ยวหรือกระบวนการเรียนรู้วิธีการจัดการที่ต้องมุ่งให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดจิตสำนึกอย่างแท้จริง ไม่เพียงแต่มีความเข้าใจเท่านั้น แต่สามารถปฏิบัติได้อย่างเป็นธรรมชาติโดยอัตโนมัติ

14. รักษาระบบนิเวศ มีจิตได้สำนึกที่ได้จะเป็นไปเพื่อให้เกิดการรักษาระบบนิเวศของแหล่งไว้ไม่ให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนไปให้คงสภาพการปฏิสัมพันธ์อย่างสมดุลไว้ให้นานที่สุด

15. อย่างยั่งยืน โดยจะส่งผลต่อเนื่องถึงการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งจะเกิดขึ้นในความยั่งยืนของทุกองค์ประกอบ อันอยู่ในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน

สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (2541. หน้า 3) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ไว้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้ง สิ่งแวดล้อม ด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านสภาพภูมิศาสตร์ ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณี โดยจะต้องยึดหลักสำคัญที่ว่า เราต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมเหล่านั้นเอาไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2. การท่องเที่ยวทุกประเภท จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ในเชิงสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ประเทศทุกประเทศ ท้องถิ่นทุกท้องถิ่น จำเป็นต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวของตน โดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม หรือให้กระทบน้อยที่สุด

3. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึง การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิต เอกลักษณ์และของท้องถิ่นของประเทศ ซึ่งเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลายเหล่านั้น

4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องให้การศึกษา ทั้งต่อนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่ต้องการจะหยั่งรากลึกลงในจิตสำนึกของแต่ละคน ให้ตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในอันที่จะทะนุถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา

5. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เน้นตรงที่ว่า ในการจัดการท่องเที่ยวประชาชนในพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ และสามารถได้รับผลประโยชน์จากกำไรของการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่การกระจายรายได้นั่นเอง

6. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จากมุมมองเชิงตลาดมีจุดเน้นที่ว่า ผลิตภัณฑ์ คือ ทัวร์ต่าง ๆ นั้นจะต้องเป็นทัวร์ที่มีลักษณะการให้บริการครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง มิใช่การนำเอาชื่อ Ecotourism ไปติดบนผลิตภัณฑ์เดิมเท่านั้น

7. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ ต้องการเข้ามาท่องเที่ยวหรือกลับเข้ามาท่องเที่ยวซ้ำอีก กิจกรรมที่บริษัททัวร์เสนอต่อนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ตรง หรือเกินความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

8. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ โดยยึดหลักที่ว่า จะต้องไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านจำนวนนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยว ชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรอบ

จากคำนิยามความหมายและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทำการสรุปว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นในมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ทุกมิติ ทุกด้านของการท่องเที่ยว ดังนี้

1. องค์ประกอบแรกของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือ เป็นการท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว

2. เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ธรรมชาติและทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวพันหรือรากฐานที่เกี่ยวข้องธรรมชาติ มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น องค์กร หน่วยงานภายในท้องถิ่น ในการวางแผนตัดสินใจและสามารถได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวร่วมกัน

4. สร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว ชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้อง

จากหลักการและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีหลักการที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม นักท่องเที่ยว ชุมชนในท้องถิ่น โดยองค์ประกอบเหล่านี้ต้องไม่รบกวนหรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องมีการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยว ความต้องการจากชุมชน กล่าวคือ ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว รวมทั้งต้องสามารถสร้างหรือกระจายรายได้ให้เกิดเป็นรายได้ต่อประชาชนในท้องถิ่น มีการปลูกฝังและปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร ก่อให้เกิดกระบวนการในการเรียนรู้ที่จะอนุรักษ์และรักษาให้เป็นมรดกอย่างยั่งยืนต่อไป

5. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2541, หน้า 3-19 ถึง 3-20) กล่าวว่า ในกระบวนการท่องเที่ยวกิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในแต่ละแห่ง เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ เพลิดเพลิน และมีความสุขจากการท่องเที่ยวหรือนันทนาการนอกเวลาตามปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจะให้ความสำคัญกับกิจกรรมการท่องเที่ยวนาน เพราะกิจกรรมต่าง ๆ นั้น จะเป็นสื่อกลางในการนำการท่องเที่ยวไปสู่เป้าหมายได้ กิจกรรมที่เหมาะสมจึงควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ในระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการได้รับความเพลิดเพลิน ทั้งนี้ ต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุดหรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้

กิจกรรมการท่องเที่ยวอาจจำแนกเป็น กิจกรรมที่เน้นการพักผ่อนหย่อนใจ กิจกรรมที่เน้นการแสดงออก และกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ ซึ่งสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยได้ศึกษาทบทวนกิจกรรมที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวทั้งสิ้น จำนวน 28 กิจกรรม พบว่าเป็นกิจกรรมที่เน้นการแสดงออกมากที่สุด รองลงมาคือกิจกรรมในการแสวงหาความรู้ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมต่าง ๆ นี้อาจมีความเหลื่อมซ้อนหรือสามารถปฏิบัติร่วมกันได้ แต่การประกอบกิจกรรมอาจมีวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน และจากกิจกรรมท่องเที่ยวจำนวน 28 กิจกรรม ดังกล่าวนั้น มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหรือจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ 19 กิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมเชิงนิเวศในแหล่งธรรมชาติ ได้แก่ เดินป่า (Hiking, Trekking, Walking) ศึกษาธรรมชาติ (Nature Educating) ส่องสัตว์/ดูนก (Animal/Bird Watching) เทียวถ้ำ/น้ำตก (Cave/Waterfall Exploring) พายเรือแคนู/คายัค/เรือใบ/กระดานโต้ (Canoeing/Kayak/Sail Boating/Wind Surfing) ดูปะการังน้ำตื้น/น้ำลึก (Snorkeling/Scuba Diving) ตั้งแคมป์ (Tent Camping) ล่องแพ (Rafting) ขี่ม้า/นั่งช้าง (Horse/Elephant Riding)

2. กิจกรรมกึ่งนิเวศ ได้แก่ ถ่ายรูป/บันทึกภาพ/เสียง (Photographing) ศึกษาท้องฟ้า (Sky Interpretation) ขี่จักรยานท่องเที่ยว (เสือภูเขา) (Terrine /Mountain Biking) ปีนเขา/ไต่เขา (Rock/Mountain Climbing) ตกปลา (Fishing)

3. กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ได้แก่ ชมความงาม ความเก่าแก่ ลักษณะเฉพาะตัวของแหล่งประวัติศาสตร์ ศึกษาเรียนรู้ประวัติ ความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ ศึกษาชื่นชมงานศิลปกรรมและวัฒนธรรม ร่วมกิจกรรม เรียนรู้พฤติกรรมของผู้คน การศึกษาเรียนรู้การผลิตของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง

พยอม ธรรมบุตร (2540. หน้า 58-59) ได้อธิบายถึงข้อกำหนดของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องประกอบไปด้วยลักษณะ 8 ประการดังนี้

1. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สนับสนุนให้มีจรรยาบรรณด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และพยายามอบรมบ่มนิสัยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีพฤติกรรมและความพึงพอใจในการทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์

2. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไม่ทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรม ไม่ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจนเกิดความเสียหาย เช่น การล่าสัตว์ การตกปลา ไม่เหมาะสมที่จะเป็นกิจกรรมเชิงอนุรักษ์

3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ความสำคัญกับการคงไว้ซึ่งคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติ และพึงประสงค์ให้มีการดึงดูดทรัพยากรไปใช้จนทำให้เกิดความเสียหาย ความสะดวกสบายและบริการใดๆ ควรเกิดขึ้นจากการเคารพซึ่งคุณค่าของทรัพยากร

4. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่จะเกิดขึ้นบนพื้นที่ที่ต้องมุ่งเน้นความสำคัญต่อสภาพแวดล้อมของป่าและไม่ใช้ต่อคนที่เข้าไปบนพื้นที่ นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะยอมรับสภาพแวดล้อมอย่างที่เป็นอย่างอยู่ และไม่มุ่งหวังที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลง หรือดัดแปลงสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่ตนเอง

5. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต้องก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อชีวิตและสภาพแวดล้อมของป่า ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจะต้องสามารถประเมินและวัดได้ในเชิงสังคม เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ การจัดการ และนโยบาย อย่างน้อยที่สุดสิ่งแวดล้อมบริเวณนั้นควรได้รับผลประโยชน์ ซึ่งจะนำมาใช้ในการดูแลรักษาให้ยั่งยืน และเพื่อให้สามารถคงสภาพไว้อย่างสมบูรณ์ในเชิงนิเวศวิทยา

6. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นครั้งแรก ซึ่งรวมถึงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่พบบนพื้นที่นั้น ๆ ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยวจะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ต่อเมื่อเป็นก้าวแรกที้นำไปสู่การสัมผัสธรรมชาติครั้งแรก

7. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งอยู่ในกระบวนการของการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ซึ่งในที่สุดก็จะก่อให้เกิดทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่ายิ่งขึ้นบนท้องถิ่น

8. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่อยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ สามารถวัดและประเมินได้โดยวัดจากความชื่นชม และการได้รับการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ จากธรรมชาติ มากกว่าวัดจากความตื่นเต้นร่าเริงเพื่อทำกิจกรรม ความตื่นเต้นร่าเริงจะเป็นลักษณะของ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) มากกว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จำเป็นต้องมีการเตรียมการอย่างมากมาย ทั้งผู้นำและผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำเป็นต้องมีความรู้อย่างลึกซึ้งในด้านต่างๆ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับความพึงพอใจจากประสบการณ์ และแสดงออกอย่างชัดเจน

หลักการและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มีการกล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยพอจะสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องอยู่บนรากฐานของการดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตระหนักในเป้าหมายเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่าง

ยั่งยืน ทั้งความยั่งยืนของคนในชุมชนและความยั่งยืนของทรัพยากร เพื่อประโยชน์และการนำไปสู่ การพัฒนาการท่องเที่ยวต่อไป

6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

6.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่อาศัยเรื่องของความเกี่ยวข้องระหว่าง มนุษย์และธรรมชาติ ขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นครอบคลุมการท่องเที่ยวอื่นๆ ในหลายๆ รูปแบบที่เกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์กับสภาพสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ชุมชน ดังนั้นหากจะนับ ประเภทของการท่องเที่ยวที่อยู่ภายใต้กรอบความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว การท่องเที่ยวเชิงเกษตรก็เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญไม่น้อยเลยในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่ามีผู้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

อัศวิน แสงพิกุล (2549. ออนไลน์) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรคือ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์ และสัตว์เลี้ยง แหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่างๆ สถานที่ราชการ สถาบันการศึกษาที่มีงานวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตทางการเกษตรที่ทันสมัย ฯลฯ เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในกิจกรรมทางการเกษตรในลักษณะต่างๆ ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่ๆ บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้น โดยการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นเหมือนอีกหนึ่งทางเลือกใหม่ของนักเดินทางที่จะได้ทั้งความสนุกสนาน เพลิดเพลินและสามารถนำความรู้กลับไปประยุกต์ใช้เพื่อประกอบอาชีพ ได้ทำให้วนกลับไปค้นหาเรียนรู้เข้าใจ และมีความภาคภูมิใจในอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นคุณค่าภายใต้แนวคิดปรัชญาองค์ความรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเกษตรกรไทย ได้สัมผัสกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาชนบท ชนบทธรรมนิยมประเพณีวัฒนธรรม รูปแบบกิจกรรมและการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่หลากหลายทั้งวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จนถึงการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ท่ามกลางทัศนียภาพธรรมชาติที่สวยงามในทุกพื้นที่ของประเทศไทย

กรมส่งเสริมการเกษตร (2549. ออนไลน์) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไว้ดังนี้ เป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และสัตว์เลี้ยง แหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่างๆ ซึ่งดำเนินการอยู่ในภาคเอกชน กลุ่มองค์กร สถานที่ราชการ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่มีงานวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตทางการเกษตรที่ทันสมัยฯฯ เพื่อชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในกิจกรรมทาง

การเกษตรในลักษณะต่างๆ ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่ๆ บนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้น

ปัจจุบันได้มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro tourism) เพื่อเป็นการสร้างเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกรและการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้การดำเนินงานของโครงการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นนโยบายของรัฐบาลที่จะส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร

โดยสรุปแล้ว การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นถือว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประเภทหนึ่งเพราะมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับระบบนิเวศ สภาพแวดล้อมและชุมชน ซึ่งโดยหลักการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต้องใช้องค์ความรู้และรูปแบบโดยส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และที่สำคัญคือเป็นการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนและครอบครัว โดยที่ชุมชนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว

6.2 ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้ (2549. ออนไลน์) ความเป็นมาของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรคือ การคิดค้นการนำเอาทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในประเทศ จัดกิจกรรม จัดรูปแบบทางการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความสนใจและอยากเดินทางไปเที่ยวเพื่อขยายเส้นทางการท่องเที่ยวและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นและผู้ประกอบการนั้นๆ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แยกประเภททรัพยากรและจัดกิจกรรมนำมาเผยแพร่ภายใต้โครงการ Amazing Thailand ซึ่งประสบความสำเร็จและได้จัดต่อมาเรื่อยแต่เพิ่มคุณค่าและคุณภาพ (Value added) ในแต่ละกิจกรรมและส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะแตกต่างจากการท่องเที่ยวทั่วไป คือจะมุ่งเน้นความสนใจไปยังกิจกรรมการเกษตรต่างๆ รวมถึงสภาพแวดล้อมทางการเกษตรเป็นหลัก เป็นการให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งได้รับความเพลิดเพลินและการพักผ่อนไปในตัว อีกทั้งเกษตรกรยังจะมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรรวมทั้งสินค้าแปรรูปทางการเกษตร ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรเป็นการเดินทางในลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อเป็นการพักผ่อน การผ่อนคลายความเคร่งเครียดพร้อมๆ กับการได้เรียนรู้ด้านการประกอบอาชีพทางการเกษตรและแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ภูมิประเทศและได้สร้างความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่นั้นๆ

2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ เพื่อการพักผ่อน เพื่อการศึกษาวิถีชีวิต เกษตรกรภูมิปัญญาท้องถิ่นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์

3. เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ที่มีใช้เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ เช่น การไปศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ศึกษาภูมิประเทศ ชื่นชมธรรมชาติ ทิวทัศน์ที่สวยงามของสถานที่

โดยทั่วไปแล้วการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการคือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางการเกษตร หมายถึง ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตร ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ พืช ป่า พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น และทรัพยากรด้านการจัดการ เช่น เกษตรกร องค์กรท้องถิ่น ความรู้ทางการเกษตร เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยีทางการเกษตรต่างๆ

2. ตลาดนักท่องเที่ยว สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ หนึ่ง ประชาชนและเกษตรกรทั่วไปที่มีความสนใจด้านการเกษตร เพื่อศึกษาหาความรู้เพื่อเป็นแนวทางประกอบอาชีพ หรือเพื่อพัฒนาอาชีพเกษตรกรของตนเอง และ สองคือ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจเฉพาะด้านสนใจในการท่องเที่ยวธรรมชาติและกิจกรรมการเกษตรต่างๆ อยากเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของเกษตรกร

3. การบริการการท่องเที่ยว หมายถึง การบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การให้ข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การจัดทำหน่วยพืชผลและผลิตผลทางการเกษตรต่างๆ การให้บริการนำเที่ยว หรือด้านที่พักแก่นักท่องเที่ยว (Home stay / Farm stay) เป็นต้น ทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการให้บริการการท่องเที่ยวและการจัดทำหน่วยผลิตผลทางการเกษตรต่างๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เป็นการช่วยกระจายรายได้สู่ชุมชน และท้องถิ่นระดับรากหญ้าช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศและยังช่วยสร้างกระแสการไหลเวียนของเงินตราภายในประเทศ เมื่อเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวนอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรมแล้ว ย่อมส่งผลดีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรเอง อีกทั้งยังเป็นการยกระดับและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดีขึ้น นับว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนและท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น อาจถือได้ว่าเป็นแหล่งรายได้เสริมที่สำคัญของเกษตรกรในยามที่ผลผลิตตกต่ำในบางปีได้อีกด้วย

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้ (อ้างจากรำไพพรรณ์ แก้วสุริยะ, 2544.)ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กำหนดกิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและให้เป็นอีกหนึ่ง

รายการในการส่งเสริมการขายภายใต้แคมเปญ Amazing Thailand คือการเกษตรไทย หรือ Amazing Agricultural Heritage ซึ่งแบ่งเป็นกิจกรรมย่อยๆ ได้แก่

1. การทำนา (Rice cultivation) การทำนาปี การทำนาปรังการทำนาหว่านน้ำตม การทำนาขั้นบันได พิพิธภัณฑชาข้าว ความรู้เรื่องข้าวสายพันธุ์ต่างๆ ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว วัฒนธรรมการกินข้าวไทย เป็นต้น

2. การทำสวนไม้ตัดดอก (Cutting flowers) การทำสวนดอกไม้เพื่อตัดดอกขายทุกชนิด เช่น กุหลาบ ฟาร์มกล้วยไม้ สวนไม้ดอกไม้ประดับนานาชนิด ไม้กระถางทุกประเภท รวมถึงไร่นอกทาสะวัน

3. การทำสวนผลไม้ (Horticulures) การทำสวนผลไม้ทุกประเภท รวมทั้งการทำวนเกษตร การทำเกษตรแผนใหม่ การทำสวนผสม การทำสวนยางพารา สวนไผ่ สวนปาล์มน้ำมัน

4. การทำสวนครัวสวนผัก (Vegetables) การปลูกพืชผักสวนครัวทุกประเภท รวมถึงการทำไร่ผัก ไร่ถั่ว ไร่ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ไร่พริกไทย เป็นต้น

5. การทำสวนสมุนไพร (Herbs) การปลูกพืชสมุนไพรนานาชนิด เพื่อใช้เป็นอาหารเสริม พืชผักสวนครัวข้างบ้านเพื่อใช้เป็นเครื่องต้มหรือเพื่อใช้เป็นเครื่องสำอางและเพื่อใช้ในการแพทย์แผนไทย

6. การทำฟาร์มปศุสัตว์ (Animal Farming) การเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์เศรษฐกิจนานาชนิด อาทิ การเลี้ยงไหม การทำฟาร์มผึ้ง การทำฟาร์มปลา การเลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยแครง หอยนางรม หอยตะไกรม ฟาร์มจระเข้ บางแห่งเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่าหายาก เช่น ฟาร์มนกยูง ฟาร์มไก่ฟ้า ฟาร์มกวาง รวมถึงสวนงูของสภากาชาดไทย

7. งานเทศกาลผลิตภัณฑ์ต่างๆ (Festival) การจัดงานเพื่อส่งเสริมการขายผลิตผลทางการเกษตร เมื่อถึงฤดูที่พืชผลเหล่านั้นออกซุก อาทิ มหกรรมไม้ดอกไม้ประดับ งานเทศกาลลิ้นจี่ เทศกาลลำไย เทศกาลกินปลา เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นจะก่อให้เกิดผลดีทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคมของประเทศในหลายๆ ด้านเช่น

1. ช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนในอาชีพดั้งเดิมของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรและลูกหลานรู้สึกภูมิใจในอาชีพเกษตรกรของตนเอง

2. การท่องเที่ยวเชิงเกษตรยังช่วยอนุรักษ์และรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดั่งามเอาไว้ อีกทั้งยังเป็นการช่วยสืบทอดอาชีพดั้งเดิมของคนไทยไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศสืบไป

3. โครงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในบางพื้นที่จะมีการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่นที่ตั้งมาเอาไว้ อีกทั้งยังเป็นการช่วยส่งเสริมพัฒนากลุ่มเกษตรกรและทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นให้มีการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในด้านต่างๆ

4. การท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้โอกาสนักท่องเที่ยวได้สัมผัสเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรอย่างใกล้ชิด มีโอกาสได้เห็นความงดงามตามธรรมชาติ ความเขียวขจีของเรือกสวนไร่นาและความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหารของเมืองไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเมืองไทยเรานั้นเป็นแหล่งผลิตอาหารและผลไม้ที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลกก็ว่าได้ นักท่องเที่ยวจะได้รับความเพลิดเพลินและการพักผ่อนหย่อนใจกับกิจกรรมการเกษตรต่างๆ และยังสามารถเรียนรู้และซึมซับภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรชาวไทย

5. ช่วยก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยว (คนต่างถิ่น) กับเกษตรกร (คนท้องถิ่น) ได้เป็นอย่างดีในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยน ความรู้ ความคิดเห็น ทักษะคติ และประสบการณ์ต่างๆ ระหว่างกัน และยังช่วยลดช่องว่างระหว่างคนเมืองกับคนชนบทได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยปลูกจิตสำนึกที่ดีให้กับนักท่องเที่ยวให้มีความเข้าใจอกเข้าใจในอาชีพเกษตรกร

6. การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นยังช่วยส่งเสริมและขยายแหล่งท่องเที่ยวในเมืองไทยให้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้คนไทยได้รู้จักแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ และหันกลับมาเที่ยวภายในประเทศกันมากขึ้น ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นอาจถือได้ว่าเป็นการสร้างทางเลือกใหม่ในการท่องเที่ยวและยังสอดคล้องกับกระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวในปัจจุบันที่ให้ความสนใจและนิยมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติมากขึ้น

จากแนวความคิดดังกล่าวสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่นักท่องเที่ยวสนใจและต้องการได้รับประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวทางเกษตร ได้สัมผัสและเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมท้องถิ่นในชนบท รวมไปถึงรูปแบบการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เสริม นอกเหนือจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งรายได้ที่เกิดขึ้นเป็นการกระจายรายได้ตรงสู่เกษตรกร สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนและประเทศชาติและที่สำคัญคือการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นยังช่วยให้คนไทยหันกลับมาเที่ยวเมืองไทย

7. แนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประเภทป่าชุมชน

ในปัจจุบัน ประเทศไทยเองก็เป็นประเทศหนึ่งที่ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในประเทศไทยเป็นอย่างมากจากประเทศอื่นๆ ในโลกเนื่องจากอัตราการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในประเทศไทยเป็นไปอย่างพลวัต (Dynamic) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงของปริมาณทรัพยากรป่าไม้โดยมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ เนื่องจากประเทศไทยมีอัตราการตัดไม้ทำลายป่าในปริมาณที่สูงมากในแต่ละปีมีผู้ประมาณการว่าในแต่ละปีประเทศไทยต้องสูญเสียป่าไม้ให้กับการตัดไม้ทำลายป่าถึง 1 ล้านไร่ โดยสามารถปลูกทดแทนได้ในอัตราที่ต่ำมากสำคัญไปกว่านั้น ทรัพยากรป่าไม้ยังเป็นทรัพยากรที่ต้องใช้เวลานานในการทดแทน เนื่องจากต้นไม้ต้องใช้เวลาในการเติบโตหลายปีกกว่าจะเติบโตได้พอกับการนำมาใช้ การลดลงอย่างรวดเร็วของทรัพยากรป่าไม้นั้นอยู่ในภาวะวิกฤตินี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาวะที่นำตระหนักกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในประเทศไทย เนื่องจากป่าไม้เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีค่าของมนุษย์ อีกทั้งป่าไม้อย่างช่วยลดการเกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่อาจเป็นไปได้ในทางที่เลวลง อีกด้วย เช่น การที่มีป่าไม้ปกคลุมพื้นที่อยู่จะช่วยในการชะลอการไหลของน้ำ ไม่ให้เกิดสภาวะน้ำป่าไหลหลากซึ่งอาจส่งผลให้เกิดอุทกภัยในชั้นร้ายแรงถึงขั้นที่ทำลายบ้านเรือนที่อยู่อาศัยทรัพย์สินตลอดจนชีวิตมนุษย์ดังที่ปรากฏเป็นข่าวให้เห็นอยู่เสมอ อาทิ การเกิดอุทกภัยที่บ้านน้ำก้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ใน พ.ศ. 2544 ที่ผ่านมา

ป่าชุมชน เป็นป่าไม้ที่ชุมชนเป็นผู้อนุรักษ์ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นป่าที่มีขนาดเล็กมีรูปแบบของป่าที่ผันแปรไปตามพัฒนาการและลักษณะของชุมชน ป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนเป็นสำคัญ ชุมชนล่มสลายป่าก็หมด ป่าหมดชุมชนก็ล่มสลาย ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างป่ากับ ชุมชนจึงเป็นที่รับรู้กันมานาน ดังนั้นเพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าที่เหมาะสม จึงต้องมีการพัฒนาองค์ชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำ แผนการจัดการนิเวศป่าชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบนิเวศย่อย ๆ ในระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เช่น ที่สูงเป็นป่าดิบเขา ที่โคก เป็นป่าโคก หนองน้ำหรือที่น้ำท่วมขังเป็นฤดูกาลก็มี ป่าพุ หรือป่าบุง ป่าทาม ขึ้นอยู่ ที่ดินต้นมีกรวดหินมากอากาศแห้งแล้งก็มีป่าเต็งรังขึ้น หากมีดินหนาขึ้นมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้นมาสักหน่อยก็จะมีป่าเบญจพรรณหรือป่าดิบแล้ง เป็นต้น

ดังนั้น หากรู้จักระบบนิเวศดีพอ รู้จักเนื้อหาองค์ประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับผลกระทบจากการเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์สรรพสิ่งจากระบบนิเวศและตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ คนกับระบบนิเวศก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันคนไม่ทำลายป่าและป่าก็จะไม่ทำลายคน คือ ไม่โค่นล้มมาทับหรือเป็นเหตุให้ชุมชนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2540. ไม่มีหน้า)

7.1 ประเภทของป่าชุมชน

ในปัจจุบันเราสามารถแบ่งประเภทของป่าชุมชนออกได้เป็น 2 แบบใหญ่ๆ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมและป่าชุมชนแบบพัฒนา ป่าชุมชนทั้ง 2 แบบยังแบ่งออกเป็นแบบย่อย ๆ ได้อีกดังรายละเอียดต่อไปนี้ต่อไปนี้เป็น (สำนักงานป่าไม้จังหวัดลำปาง, 2545. ไม่มีหน้า)

ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ ตามขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ถือปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลาตามความเชื่อถือว่ามีพลังเหนือธรรมชาติ ได้แก่

1. การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีป่าดอนปู่ตา ซึ่งมีศาลปู่ตาดั้งอยู่ ห้ามมิให้มีการตัดป่า หากใครฝ่าฝืนจะมีวิญญาณปู่ตา ที่สิงสถิตย์อยู่มาทำร้าย ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา หากใครต้องการเข้าไปเก็บหาของป่าไม้พื้น ให้มาขอกับปู่ตาก่อนทุกครั้ง ในภาคเหนือ ป่าช้าใช้เป็นที่พักผ่อนจะมีต้นไม้นั้นอยู่เพื่อความร่มรื่นใช้เป็นร่มเงา ตามประเพณีของท้องถิ่นใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ป่าดังกล่าวจะอนุรักษ์ไว้ไม่มีการทำลาย ในจังหวัดลำปาง มีการรักษาป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เช่น ป่าชุมชนบ้านห้วยลึก ตำบลบ้านเอื้อมอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ป่าจำวนาย บ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

2. การอนุรักษ์ป่าไม้ไว้เป็นแหล่งชับน้ำเป็นการอนุรักษ์ป่าเพื่อให้เป็นแหล่งชับน้ำเพื่อการเกษตรกรรม ป้องกันการพังทลายของดินและยังเพิ่มแหล่งอาหาร สมุนไพรและของป่าต่างๆ

3. การอนุรักษ์ป่าไม้ไว้เป็นเขตอภัยทาน เป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตติชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นที่ยอมรับ ไม่มีการล่าสัตว์ตติชีวิตในอาณาเขตพื้นที่ดังกล่าว และไม่มีการตัดไม้แต่จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่น เพื่อการพักผ่อนของสัตว์และมนุษย์ทางจิตใจ และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ จะพบเห็นตามวัดทั่วไปในภูมิภาคของประเทศ

ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชน ขึ้นไว้สำหรับหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพิงอาศัยได้ เนื่องจากขาดแคลนแหล่งป่าไม้

หรือแหล่งไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่มีรูปแบบต่าง ๆ เช่น

1. ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอยเป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะที่สองข้างทางถนน ที่อ่างเก็บน้ำเพื่อใช้ไม้ในลักษณะต่างๆ เช่น ฟืน ถ่าน
2. ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าขึ้นในบริเวณโรงเรียน เพื่อการศึกษาทางด้านการเกษตรจากโรงเรียน ใช้เป็นร่มเงา และใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลผลิตจากต้นไม้สำหรับเป็นอาหารกลางวัน สำหรับเด็กที่ยากจนในโรงเรียน
3. การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัด สำนักสงฆ์ เพื่อความร่มรื่น เหมาะสมกับความสงบทางจิตใจ และใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัด ซึ่งเป็นแหล่งรวมใจของประชาชนท้องถิ่น ในเทศกาลบุญต่าง ๆ พบเห็นได้ตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ

การพัฒนาป่าชุมชนไว้เป็นแหล่งป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน กรมป่าไม้ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2542 ดำเนินการในพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ถ้าเป็นที่เอกชนต้องได้รับการยินยอมเป็นหนังสืออย่างเป็นทางการ และไม่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี เป็นพื้นที่สาธารณะหมู่บ้านอยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้าน เพื่อแหล่งอาหาร และเป็นการอนุรักษ์ป่าพื้นบ้านนานาชนิดที่กำลังจะสูญพันธุ์ สำหรับพันธุ์ที่นำมาปลูกเป็นไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้เถา ไม้ล้มลุก ซึ่งล้วนเป็นพืชผักพื้นบ้าน ที่ชาวบ้านมีความชื่นชอบและรู้จักกันดี นำมาบริโภคให้คุณค่าทางอาหารและทำยาสมุนไพร

จากแนวความคิดด้านป่าชุมชน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การปลูกป่าชุมชนเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอีกทางหนึ่ง นำไปสู่การเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติหรือในบริเวณที่อยู่อาศัยของชุมชน ทั้งนี้ในพื้นที่ป่าชุมชนจะเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมและป่าไม้ให้คงสภาพสมบูรณ์ ทั้งนี้ การปลูกป่าชุมชนอาจอยู่ในหมู่บ้าน ชุมชน หรือพื้นที่สาธารณะที่อยู่ไม่ไกลจากชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์พื้นที่ป่า ป่าพื้นบ้านและหรือแหล่งน้ำ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและนักท่องเที่ยวให้ได้มากที่สุด ตามหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวความคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism)

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

จากกระแสความคิดในการที่จะปรับกระบวนการและวิสัยทัศน์ของการท่องเที่ยวใหม่ และกระแสเรียกร้องให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ทวีความรุนแรงและต่อเนื่องมีการ

โจมตีการท่องเที่ยวมากขึ้นว่าเป็นอุตสาหกรรมที่ก่อผลเสียต่อสภาพแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรมและชุมชน เป็นเหตุให้มีการจัดประชุมนานาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแบบยั่งยืนขึ้น ณ เมืองเวเนคูเออร์ ประเทศแคนาดา หรือที่เรียกกันว่า GOLBE '90 Conference การประชุมในครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนที่จะเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable tourism development) จากผลการประชุมในครั้งนี้ได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไว้ว่า “เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้ที่เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็ปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่างๆของอนุชนรุ่นหลัง จึงมีความหมายถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพพร้อมกับรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศได้ด้วย” (GOLBE '90.1990)

ประเวศ วะสี (2540. ออนไลน์) ได้กล่าวว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดดุลยภาพของทุกมิติ กล่าวคือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม จิตใจ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมีการบริหารจัดการที่ดี การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การพัฒนาทุนทางสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาเสริมให้การพัฒนามุ่งสู่ความยั่งยืนที่ชัดเจนขึ้น

ภราเดช พัทธวิเชียร (2539.หน้า 4 – 7) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน จำเป็นต้องมีการพิจารณาทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่ขนาดกันไป โดยตลอด การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยความหมายต่างๆ ไปนั้น หมายถึง การพัฒนาที่จะใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน โดยไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์พื้มีในอนาคตหรืออีกความหมายหนึ่ง คือ การใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากวัฒนธรรมหรือทรัพยากรธรรมชาติในระดับที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างถาวรซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบของการท่องเที่ยวนั้นคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมให้สามารถใช้ได้อย่างต่อเนื่องยาวนานโดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย เสื่อมโทรมต่อทรัพยากรนั้นๆ ในการพิจารณาด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จำเป็นต้องมีการบูรณาการองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยว โดยแต่ละองค์ประกอบจะต้องมีแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สอดคล้องและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวดังกล่าว ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวการบริการทางการท่องเที่ยว การตลาด และนักท่องเที่ยว

อนุช อาภาภิรม (2545. หน้า 43) ได้นิยามให้ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในแง่มุมมองเศรษฐกิจว่า เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของประชากรและการค้า โดยไม่ลดทอนความสามารถในการรองรับชีวิตของสิ่งแวดล้อมสำหรับคนรุ่นอนาคต หรือการพัฒนาที่ตอบสนองคุณภาพชีวิตของมนุษย์สูงสุดในคนรุ่นปัจจุบันที่ไม่เสื่อมถอยลงในคนรุ่นต่อไป กล่าวซ้ำความกัน การพัฒนาอย่างยั่งยืนก็คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืนอาจต้องการทฤษฎีและแบบจำลองจำนวนมากไม่ใช่อาศัยเพียงทฤษฎีหนึ่ง คำตอบของการพัฒนาอย่างยั่งยืนอาจอยู่ที่ความหลากหลายหรือพลักษณ์ (Pluralism) ซึ่งต้องการวิธีการศึกษาและการเข้าใจปัญหาอย่างหลากหลาย การยอมรับความจริงว่าโลกมีหลากหลายและมีความแตกต่าง การยอมรับความสัมพันธ์ทางสังคมหลายรูปแบบ การมีวัฒนธรรมย่อยจำนวนมาก มีอัตลักษณ์และตัวตนหลากหลาย การยอมรับความแตกต่างทางสังคม วัฒนธรรม และการตัดสินใจทางการเมือง เป็นต้น ในแต่ละประเทศที่ต่างกันไปทำนองเดียวกับระบบนิเวศที่ยิ่งอุดมสมบูรณ์ก็ยิ่งมีความหลากหลาย

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านได้ให้ถึงคำจำกัดความของ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ไว้หลายประการ

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2543. หน้า 92) ได้ให้คำจำกัดความของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้สั้นๆ คือ การพัฒนาที่อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2542. หน้า 68) ได้อธิบายการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะ อีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ (Balance) หรือพูดเป็นอีกนัยหนึ่ง คือ การทำให้เกิดกิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและจากรายงานสรุปผลการประชุมประจำปี พ.ศ. 2546 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้ให้ความหมายของการพัฒนาองค์รวมของทุก ๆ ด้าน อย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม

นอกจากนี้ประเทศไทยได้จัดทำข้อเสนอของในการประชุมสุดยอดโลกว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เมื่อเดือนกันยายน 2545 คณะอนุกรรมการกำกับการอนุวัติตามแผนปฏิบัติการ 21 และการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทไทยต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมทุกด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ

ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกันเพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างเท่าเทียมกัน โดยสรุปแล้วการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ครบทุกด้านแต่เน้นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการตั้งเป้าว่าจะพัฒนาถึงจุดไหนแล้วก็พัฒนาปรับปรุงจุดนั้นให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ โดยพยายามผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืน

จำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2545. หน้า 95) ได้ให้ความหมายของคำว่า Sustainable tourism (การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน) หมายถึง การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรที่ทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด

พรหมเมธ นาคมทอง (2539. หน้า 29) ให้ความหมายไว้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มิมีการป้องกันและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้มีความหมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคมและความงามทางสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย

ความยั่งยืน คือ ผลที่จะส่งผลต่อเนื่องถึงการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งจะเกิดขึ้นในความยั่งยืนของทุกองค์ประกอบ อันอยู่ในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ตาม Agenda 21, UNCED, 14 June 1992 ที่ Rio de Janeiro, Brazil การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้มอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศและขอให้ราชบัณฑิตยสถานกำหนดความหมายในที่สุดได้ความหมายของคำว่า Ecotourism คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

วัลลีย์พันธุ์ สถิตยยุทธการ (2539. หน้า 1-3) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อความยั่งยืน ดังนี้

การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Nature Tourism) หรือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยว ที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านสภาพ

ภูมิศาสตร์ และด้านวิถีวัฒนธรรม ประเพณี โดยจะต้องยึดหลักการสำคัญที่ว่าเราจะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเหล่านั้นให้ได้ที่สุด เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การจัดการที่ยั่งยืน (Sustainable Management) การท่องเที่ยวทุกประเภทจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประเทศทุกประเทศ ท้องถิ่นทุกท้องถิ่น จำเป็นต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวของตน โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม หรือให้กระทบน้อยที่สุด

สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (2545. หน้า 1) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมประเพณี จึงเป็นการท่องเที่ยวที่สามารถอยู่ได้ระยะยาวคือ เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน แหล่งท่องเที่ยวไม่ถูกทำลายสามารถเก็บรักษาไว้ชั่วลูกชั่วหลาน โดยการวางแผนและการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จำเป็นต้องเคารพหลักการต่อไปนี้

1. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ
2. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม ไม่ทำลายวัฒนธรรม
3. การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องมีระบบการจัดการที่ทำให้เราสามารถเก็บรักษามรดกทางธรรมชาติและมรดกด้านวัฒนธรรมไทย ไว้ให้ลูกหลาน คือมีการจัดการด้วยวิธีการที่ทำให้มรดกเหล่านั้นยั่งยืนไปชั่วลูกชั่วหลาน
4. การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องให้ความรู้และบอกความหมายของสิ่งที่นักท่องเที่ยวมาชม เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าเหล่านั้น ก็จะมีความคิดที่จะร่วมดูแลรักษา
5. การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องมีการจัดการในรูปแบบที่ให้ชุมชนเจ้าของบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนและการจัดการ ทำให้เกิดการกระจายรายได้ ในชุมชนเจ้าของบ้าน
6. การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องเป็นการจัดการที่ก่อให้เกิดความพอใจแก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนหมู่บ้าน

สรุป การจัดการทั้ง 6 ข้อนี้จำเป็นต้องเป็นการจัดการไปพร้อม ๆ กันทั้งหมด โดยไม่ให้แยกทำทีละเรื่อง จึงจะเป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักการและจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติหรือแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบคณะใหญ่ (Mass tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรมและขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆ สามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้เช่นเดียวกันหรือมากกว่านักท่องเที่ยวคณะใหญ่หากปราศจากการจัดการที่ดี การจัดการกับการท่องเที่ยวคณะใหญ่ในทิศทางและภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ จัดเป็น Mass Ecotourism

3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่าย ๆ ราคาถูก มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ยากลำบาก มีรายได้จากการท่องเที่ยวน้อย เพียงแต่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสีเขียวอย่างมีประสิทธิภาพมีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยวและให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่มทุกระดับและมีรายได้สูงได้เช่นกัน

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงให้ความสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

จากการศึกษากำหนดความหมายและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว ทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation tourism) ที่หมายถึง รูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพทั้งการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural – based tourism) และแหล่งวัฒนธรรม (Cultural – based tourism) อันจะนำไปสู่การจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable tourism) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุดและใช้ประโยชน์ได้ตลอดกาลยาวที่สุด

ภราเดช พยัฆวิเชียร (2537. หน้า 29) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ พยายามให้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมและธรรมชาติกับชุมชนท้องถิ่นหรือสังคมที่ตนเองเข้าไปอยู่น้อยที่สุด เซบาลอส – ลาสคูเรน (Ceballos – Lascrain, 1988. p.18) แห่งสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (International union for the

conservation of nature and natural resources : IUCN)เป็นบุคคลแรกที่ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขึ้นชมศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินในทัศนียภาพพืชพรรณ สัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น

ดิ อีโคทัวร์ริซึม โซไซตี้ (The Ecotourism society, 1991. p. 1) ให้นิยามว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือ การเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และธรรมชาติ ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเกิดประโยชน์ต่อประชากรท้องถิ่น

Buckley (1993) สรุปว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนย่อย ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งควรที่จะพิจารณาสิ่งแวดล้อมเข้าไปในทุก ๆ เรื่อง หรือทุก ๆ ขั้นตอนของธุรกิจการท่องเที่ยวทั้งหมด คือ ทั้งด้านการตลาด ผลผลิต การจัดการ เงิน และคน กล่าวคือในด้านการตลาดนั้นก็ต้องคำนึงถึงเรื่องของสิ่งแวดล้อม คือ การโฆษณาประชาสัมพันธ์ต้องเป็นการโฆษณาสีเขียว (green advertising) ที่เน้นให้เกิดภาพพจน์ของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และการศึกษาทางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เป็นต้น ทางด้านการผลิตนั้นต้องเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดการมาท่องเที่ยว การจัดการควรให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมให้น้อยที่สุด ส่วนเงินที่ได้จากการท่องเที่ยวควรมีการนำมาทำนุบำรุงรักษาสภาพแวดล้อมด้วย และสุดท้าย คนต้องได้รับความรู้ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมไม่ว่าทั้งนักท่องเที่ยวและคนท้องถิ่น

นอกจากนั้น Buckley (Buckley, 1994. pp. 661-669) ได้แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างการท่องเที่ยวกับนิเวศวิทยา ว่าความยั่งยืนของระบบนิเวศ (ecological sustainability) และความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจ (ecological sustainability) มีสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นตัวเชื่อม กล่าวคือ การท่องเที่ยวจำเป็นต้องใช้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นจุดขายในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึงการตลาดและต้องพยายามทำให้นักท่องเที่ยวมีความพอใจ จึงจะทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวอยู่ได้ นั่นหมายถึง มีผลกำไรเพียงพอในระดับหนึ่ง สุดท้ายคือส่งผลทำให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจนั่นเอง ในขณะเดียวกัน ความยั่งยืนทางระบบนิเวศก็มีความสำคัญเช่นเดียวกันเพราะถ้าระบบนิเวศเสื่อมโทรมลง การท่องเที่ยวก็อยู่ไม่ได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงควรมีการตรวจสอบสถานะของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา โดยการจัดการและออกกฎระเบียบในการป้องกันเขตหวงห้ามและแหล่งทรัพยากร หรือไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวนั้นเกิดผลกระทบต่อ

สิ่งแวดล้อมมากเกินไปจนเกินขีดจำกัดการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ (Limit of acceptable change) โดยมีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวขึ้น ๆ

จากแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ/เชิงอนุรักษ์เพื่อความยั่งยืนในหลายทัศนะ ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนคือ เป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดสมดุลของพื้นที่และชุมชน กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีผลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จิตใจ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสิ่งสำคัญอีกประการคือการบริหารจัดการที่ดีเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การพัฒนาทุนทางสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจและประชาชนฐานรากเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ไปสู่ความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของชุมชน โดยการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น เป็นเป้าหมายอันสูงสุดของการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทุกรูปแบบทุกกิจกรรม

ดังนั้น จะเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวได้สัมผัสเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรมให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมทั้งคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนควรสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนและมีส่วนที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกด้านทั้งทางเศรษฐกิจการคงอยู่ของสังคมและการสงวนรักษาสีงแวดล้อมให้ยาวนานที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity)

1. หลักการพื้นฐาน

แนวความคิดของขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวสรุปเป็นคำจำกัดความเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้ได้ว่า ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยววัดได้ด้วยปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่สามารถอยู่ได้ในทุกเวลาในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ ในปริมาณที่จะทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายน้อยที่สุดและยังคงรักษาสภาพการท่องเที่ยวที่ดีไว้ได้มากที่สุด โดยนักท่องเที่ยวมีความพอใจและได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม ทั้งนี้การพัฒนาจะต้องไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐานและความรู้สึกของประชาชนในท้องถิ่นอีกด้วย หรือ อาจกล่าวได้ว่าขีดความสามารถในการรองรับได้ หมายถึง ปริมาณการให้ประโยชน์พื้นที่หนึ่งที่พื้นที่นั้นจะสามารถแบกรับไว้ได้ก่อนที่จะเกิดความเสื่อมโทรมขึ้น (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยาน

แห่งชาติเขาใหญ่งรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช , 2549. หน้า 2-15 อ้างอิงจาก กรมป่าไม้, 2540)

กรมอุทยานแห่งชาติ กล่าวว่าการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ เป็น การศึกษาปัจจัยที่วัดผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีต่อระบบนิเวศทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านการ ท่องเที่ยวคุณลักษณะโดยทั่วไปของขีดความสามารถของกิจกรรม และประสบการณ์หรือลักษณะ นิสัยของนักท่องเที่ยว ระดับความหนาแน่นที่ยังคงให้ความพึงพอใจต่อกิจกรรมนันทนาการของ นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม ในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวจะผันแปรแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ (กรม อุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2549. หน้า 2-1)

ขีดความสามารถในการรองรับได้ สามารถเปลี่ยนหรือมีความหมายแตกต่างกันไป ตามชนิดของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม เวลาและสถานที่ นอกจากนี้แล้วขีดความสามารถในการ รองรับได้ยังแตกต่างตามเกณฑ์และปัจจัยที่นำมาพิจารณา เช่น ขนาดพื้นที่ ความต้องการน้ำ การ ปลดปล่อยของเสีย การดำรงรักษาทัศนียภาพ ตลอดจนขีดความสามารถของนักท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงความสามารถหรือโอกาสในการจัดการ ในการควบคุม ป้องกันผลกระทบที่ อาจเกิดขึ้นจากปริมาณนักท่องเที่ยวที่อาจเกิดขึ้น ดังนั้นการศึกษาขีดความสามารถในการ รองรับได้ จะต้องพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องก่อนตัดสินใจเลือกระดับขีดความสามารถในการรองรับ ได้และจะต้องคำนึงถึงความเกี่ยวข้องของปัจจัยต่างๆ จากนั้นในขั้นตอนสุดท้ายการตัดสินใจเลือก ขีดความสามารถในการรองรับได้จะต้องคำนึงถึงความเกี่ยวข้องของปัจจัยต่าง ๆ และเลือกสร รข้อกำหนดที่มีประสิทธิภาพเข้าช่วย (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความสามารถในการ รองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2549. หน้า 2-15 อ้างอิง สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2535)

แนวความคิดด้านขีดความสามารถในการรองรับได้ (Carrying Capacity) ได้มีการ พัฒนามาเป็นเวลานาน โดยมีต้นกำเนิดมาจากทฤษฎีทางนิเวศวิทยาและการจัดการระบบนิเวศ และได้มีการประยุกต์แนวความคิดด้านขีดความสามารถในการรองรับได้ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการวางแผนการใช้ที่ดิน รวมทั้ง การวางแผนการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวด้วย (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความ สามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์ พืช , 2549. หน้า 2-15 อ้างอิงจาก ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545)

สรุปได้ว่า หลักการของขีดความสามารถในการรองรับได้ (Carrying Capacity) เป็นแนวคิดในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ที่มีพื้นฐานมาจากปัจจัยต่าง ๆ ทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นตัวกำหนดจำนวนประชากรหรือกิจกรรมที่จะมีในพื้นที่บริเวณนั้นสามารถรองรับได้โดยไม่ทำให้ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวได้รับผลกระทบจนถึงขั้นเปลี่ยนแปลงสภาพไปหรือไม่สามารถคงสภาพเดิมไว้ได้ หลักการดังกล่าวจึงนำมาประยุกต์ใช้กับการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติ

1.1 สมมติฐานที่เป็นพื้นฐานของแนวคิดขีดความสามารถในการรองรับได้

โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เกี่ยวกับสมมติฐานที่เป็นพื้นฐานของแนวคิดขีดความสามารถในการรองรับได้ไว้ว่า แนวความคิดด้านความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ ได้รับการพัฒนาขึ้นมาโดยมีพื้นฐานอยู่บนสมมติฐานของ (กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2549. หน้า 2-20)

ระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม หรือพื้นที่หนึ่งมีขีดความสามารถในการรองรับการเจริญเติบโตหรือการพัฒนาในปริมาณหรือขอบเขตที่จำกัด โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือความเสื่อมสลายของระบบที่ให้อุณหภูมิ พลังงาน ผลิตผลของสิ่งแวดล้อม และสาธารณชนลดลงหรือเสื่อมสลาย ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

สามารถบ่งชี้ขีดจำกัด (Thresholds) วิกฤต (Critical) ของประชากร (Population) ในกรณีที่มีการเจริญเติบโตหรือการพัฒนาเกินกว่าขีดจำกัดนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบที่เป็นสาเหตุให้เกิดความเสียหายหรือความเสื่อมสลายของระบบได้

มีขีดความสามารถในการรองรับได้ของระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม หรือพื้นที่หนึ่งไม่จำกัดอยู่กับที่ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยน้ำมือมนุษย์

การบ่งชี้ขีดจำกัดของขีดความสามารถในการรองรับได้ของระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม หรือพื้นที่หนึ่งเป็นการตัดสินใจที่เกิดจากการประมวลผลความคิดทั้งหลายเข้าด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะมีรากฐานทางวิทยาศาสตร์ก็ตาม การตัดสินใจเลือกขีดจำกัดมาจากหลายๆ ทางเลือกที่มีเพื่อที่จะบ่งชี้ว่าการเจริญเติบโตหรือพัฒนานั้นรับได้หรือรับไม่ได้ ปลอดภัยหรือไม่ปลอดภัย ภายใต้เกณฑ์หรือข้อกำหนดที่วางไว้

1.2 ความหมายของขีดความสามารถในการรองรับได้

ขีดความสามารถในการรองรับ หมายถึง ความสามารถสูงสุดที่พื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมหนึ่งจะมีความสามารถที่จะจำกัดการที่จะให้สิ่งมีชีวิตต่างๆ ในปริมาณที่มากที่สุด โดยสิ่งต่างๆ เหล่านั้นจะไม่ส่งผลกระทบในทางที่ไม่พึงประสงค์ต่อกัน หรือไม่ทำให้เกิดสภาพแวดล้อม

เป็นพิษหรือสภาวะที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้น หรือเมื่อสิ่งต่างๆ มีจำนวนและปริมาณตลอดจนสัดส่วนที่เหมาะสมแล้วจะทำให้สุขภาพ พละนามัย ผลผลิตของพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมนั้นมีความเหมาะสมที่สุดในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช , 2549. หน้า 2-15 อ้างอิงจาก ชุมพล งามผ่องใส, 2527)

ขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยว เป็นแนวคิดที่ประกอบด้วยหลักการของหลายสาขาวิชาทั้งด้านสังคม ด้านกายภาพ และด้านชีววิทยา จะเห็นว่ลักษณะนั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้การศึกษาเรื่องขีดความสามารถในการรองรับได้ที่ซับซ้อน ยุ่งยาก แปรเปลี่ยนได้ง่าย ทั้งนี้ได้มีหลักการพื้นฐานที่ประกอบในแนวคิดคือ การรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเอาไว้ในขณะที่ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้เพื่อการนันทนาการได้อย่างมีคุณภาพสูง และในการรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรย่อมหมายถึง ระดับหรือขีดความสามารถควบคุมได้ตามธรรมชาติ จึงต้องใช้การประเมินคุณค่ามาใช้ในการพิจารณาดัดสินใจด้วย (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช , 2549. หน้า 2-17 อ้างอิงจาก Sowman, 1987)

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2531) ได้กล่าวถึงความไม่แน่นอนของการวัดขีดความสามารถในการรองรับได้ว่า ไม่สามารถจะระบุได้แน่นอนตายตัวเป็นเรื่องที่แปรเปลี่ยนไปตามชนิดแหล่งท่องเที่ยว เวลาและสถานที่

1.3 สารสำคัญที่เกี่ยวข้องกับขีดความสามารถในการรองรับได้

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กล่าวไว้ว่า การพิจารณาขีดความสามารถในการรองรับได้ มีมุมมองที่หลากหลายแตกต่างกันไป (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช , 2549. หน้า 2-21 อ้างอิงจาก สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์, 2535) โดยมีสาระสำคัญดังนี้

3.1 ด้านปริมาณนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น สิ่งที่ต้องพิจารณาคือ ช่วงที่มีการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนถึงช่วงที่มีปริมาณที่พอเหมาะ (Optimum Density) และช่วงที่มีการเพิ่มขึ้นถึงจุดสูงสุด (Subsistence Density) ในการศึกษาจึงหาปริมาณที่เหมาะสม อันเป็นผลมาจากปัจจัยจำกัดบางประการที่เข้ามามีบทบาท ซึ่งเป็นความหนาแน่นที่มีปริมาณเหมาะสมที่สุด หรือเรียกว่า Carrying Capacity

ด้านพื้นที่สามารถพิจารณาได้ 3 พื้นที่ คือ

1. แหล่งที่มาของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับความพร้อมในการไปท่องเที่ยว

2. เขตต่อเนื่องระหว่างแหล่งท่องเที่ยว

3. เขตเป้าหมายการท่องเที่ยว

ด้านผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับการพัฒนาขีดความสามารถในการรองรับ
ได้ ได้แก่

1. ผลกระทบต่อทัศนียภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดการลดลงของความดึงดูดใจ
2. ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเดิมให้เสื่อมลงทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจสังคม

และระบบนิเวศ

3. ลักษณะของขีดความสามารถในการรองรับได้ที่เหมาะสม หมายถึงความ
เหมาะสมในทุก ๆ ด้าน

1.4 การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยว

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้แสดงไว้ในรายงานฉบับสมบูรณ์
เรื่องโครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เกี่ยวกับ
กำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยว โดยได้แบ่งขีดความสามารถในการ
รองรับเป็น 3 ด้านดังนี้ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2549. หน้า 2-18)

1. ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านกายภาพ (Physical Carrying Capacity) ความสามารถในการรองรับได้ด้านกายภาพ เป็นเรื่องของจำนวนสูงสุดของหน่วยการใช้ (Use unit) เช่น คน รถยนต์ และเรือ เป็นต้น ซึ่งได้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้น ในการพิจารณาความสามารถในการรองรับได้ด้านกายภาพ จะคำนวณจากระดับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันซึ่งสามารถเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดีการพิจารณาว่าแต่ละหน่วยการใช้ควรจะมีมากน้อยเพียงใดในพื้นที่นั้น ๆ ย่อมมิใช่เรื่องที่จะสรุปได้โดยง่าย (ทักษิณา พิมลรัตน์, 2533. ไม่มีเลขหน้า)

ทักษิณา พิมลรัตน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นขนาดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยแก่นักท่องเที่ยว โดยไม่ทำให้สถานที่ท่องเที่ยวนั้นเสื่อมโทรม สึกกร่อนจากความแออัดของนักท่องเที่ยว จะเห็นว่าเป็นการให้ความสำคัญเฉพาะพื้นที่ด้านเดียว โดยไม่ได้ให้ความสำคัญด้านหน่วยการใช้อื่น ๆ ที่จะมีผลต่อการใช้ประโยชน์การใช้พื้นที่

2. ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านชีวภาพ (Ecological Carrying Capacity) ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านชีวภาพหรือขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านชีวกายภาพ (Biophysical Carrying Capacity) เป็นองค์ประกอบทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ระดับของกิจกรรมการท่องเที่ยวและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง ที่แหล่งท่องเที่ยวสามารถรองรับได้โดยส่งผลกระทบต่อทรัพยากรชีวภาพและ

สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว เช่น การสูญเสียถิ่นอาศัย การลดลงของพันธุ์สัตว์ป่าที่เคยปรากฏในแหล่งท่องเที่ยว การพังทลายของดินในพื้นที่ การมลพิษของแหล่งน้ำ การแห้งเหือดของแหล่งน้ำธรรมชาติ ความยากง่ายในการบ่งชี้ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านชีวกายภาพจะขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของระบบนิเวศในแต่ละระบบ การบ่งชี้ต้องอาศัยการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ(นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม) ซึ่งต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางและอาศัยระยะเวลาที่นานในการวิจัย

3. ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านสังคม (Psychological Carrying Capacity) เป็นองค์ประกอบส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้และความรู้สึกของนักท่องเที่ยว หมายถึง จำนวนสูงสุดของนักท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวสามารถรองรับได้ โดยที่ยังคงรักษาประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณภาพและระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวไว้ได้ การบ่งชี้ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านสังคมของแหล่งท่องเที่ยวยังต้องอาศัยการศึกษาวิจัยเช่นเดียวกับการบ่งชี้ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านชีวกายภาพ แต่จะมีความแตกต่างในวิธีการวิจัย

นอกจากนี้ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural Carrying Capacity) เป็นองค์ประกอบส่วนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นรวมทั้งการรับรู้และความรู้สึกของราษฎรในท้องถิ่น หมายถึง จำนวนสูงสุดของนักท่องเที่ยว รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว และการพัฒนาเพื่อการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ราษฎรในชุมชนท้องถิ่นรองรับได้โดยไม่เกิดความรู้สึกไม่ดี และไม่สร้างผลกระทบหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนไปในรูปแบบที่ไม่พึงปรารถนา เช่น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมด้านการบริโภค และการเปลี่ยนแปลงประเพณีในการแต่งกาย เป็นต้น

การบ่งชี้ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านสังคมวัฒนธรรมในส่วนของ การรับรู้และความรู้สึกของราษฎรสามารถวัดได้โดยใช้วิธีการเดียวกับการวัดความรู้สึกและการรับรู้ของนักท่องเที่ยวในขณะที่ผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่วัดได้ยาก ทั้งนี้เพราะกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีความซับซ้อนและใช้ระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างยาวนาน ทำให้ไม่สามารถแยกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนมีผลมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวหรือจากปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ

สันติ ชุตินธรา (2533: ไม่มีเลขหน้า) ได้ให้ความหมายของขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านสังคมว่าเป็นการประเมินโดยใช้ความต้องการและความรู้สึกนึกคิดของผู้มาใช้

สถานที่ท่องเที่ยวเป็นหลักในการกำหนด เช่น นักท่องเที่ยวที่ไปทะเลย่อมต้องการความเป็นส่วนตัว และความเป็นธรรมชาติ ถ้ามีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นย่อมทำให้ความเป็นส่วนตัวลดลงไป

กรมป่าไม้ (กรมป่าไม้, 2540 อ้างถึงใน Sawan, 1987) ได้ให้ความหมายว่า ชีตความสามารถในการรองรับได้ด้านสังคม เป็นความรู้สึกของการท่องเที่ยวที่มีความสนุกสนาน และความประทับใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการละเลยความรู้สึกของประชาชนในท้องถิ่น

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวที่ลดน้อยลงเช่นเดียวกับความรู้สึกของประชาชนในท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าความหมายดังกล่าว ได้ให้ความสนใจทั้งในด้านความรู้สึกของนักท่องเที่ยวและด้านประชาชนในท้องถิ่น(สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2531. ไม่มีหน้า)

บทสรุปจากแนวความคิดของการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยวคือ การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับด้านต่างๆ เช่น ด้านกายภาพ ด้านชีวภาพ และด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งทั้ง 3 ด้าน ต้องกำหนดความสามารถในการรองรับที่สามารถวัดได้และตรวจสอบได้

1.5 ระบบการวางแผนตามแนวความคิดของขีดจำกัดของการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ (Limit of Acceptable Change Planning System)

รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช , 2549. หน้า 2-30 อ้างอิงจาก McCool, 1996) ได้กล่าวถึงกรอบความคิดของขีดจำกัดของการเปลี่ยนแปลงไว้ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการวางแผนและการจัดการจะต้องมีความเฉพาะเจาะจงและบ่งชี้ว่าจะอะไรจะต้องถูกดูแล จัดการ หรือปกป้องรักษาด้วยการบริหารจัดการ
2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีอยู่ตลอดเวลาในระบบธรรมชาติ
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบธรรมชาติ
4. การบริหารจัดการต้องหาคำตอบว่าการเปลี่ยนแปลงมากแค่ไหนที่ยอมรับได้
5. การติดตาม ตรวจสอบ และควบคุมผลที่เกิดขึ้น (การเปลี่ยนแปลง) จากการบริหารจัดการจะต้องมีการตัดสินใจหรือบ่งชี้ว่าการบริหารจัดการนั้นเป็นผลหรือไม่และได้อธิบายขั้นตอนในการวางแผนบนพื้นฐานของแนวความคิดขีดจำกัดของการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ไว้เป็นลำดับขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 บ่งชี้ปัญหาของพื้นที่และข้อควรคำนึงข้อระวางต่าง ๆ ลักษณะพิเศษ และคุณค่าต่างๆ

ขั้นที่ 2 จำแนกและแจกแจงช่วงชั้นของโอกาสทางด้านนันทนาการ (Recreation Opportunity Spectrum) เนื่องจากการใช้ประโยชน์ด้านนันทนาการของแหล่งท่องเที่ยว ความต้องการทรัพยากรการท่องเที่ยวในลักษณะที่แตกต่างกัน สภาพและเงื่อนไขทางด้านสังคมและการจัดการมีความแตกต่างกันตามช่วงชั้นที่แตกต่างกัน เพื่อป้องกันการดูแลรักษา การป้องกัน และการฟื้นฟูสภาพและเงื่อนไขของทรัพยากรการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว

ขั้นที่ 3 ทำการคัดเลือกตัวบ่งชี้สภาพ กรอบเงื่อนไขของทรัพยากรและสังคมในแต่ละช่วงชั้นของโอกาสทางด้านนันทนาการ

ขั้นที่ 4 ทำการรวบรวมและเก็บข้อมูลสภาพหรือเงื่อนไขของทรัพยากรและสังคม และตัวบ่งชี้ที่สามารถบ่งบอกสภาพหรือเงื่อนไขที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ขั้นที่ 5 พัฒนาและกำหนดมาตรฐานสำหรับตัวบ่งชี้ของทรัพยากรและสังคมสำหรับแต่ละช่วงชั้นของโอกาสทางด้านนันทนาการ

ขั้นที่ 6 บ่งชี้ทางเลือกของช่วงชั้นของโอกาสทางด้านนันทนาการ ที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของพื้นที่และข้อควรคำนึงต่างๆ และระดับหรือขีดขั้นของสภาพเงื่อนไขหรือคุณค่าต่างๆ ของทรัพยากร และสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันที่ต้องการรักษาไว้

ขั้นที่ 7 บ่งชี้การจัดการและการปฏิบัติเพื่อบรรลุดุลยภาพที่สมควรสำหรับปัญหา ต่าง ๆ และช่วงชั้นของโอกาสทางด้านนันทนาการ

ขั้นที่ 8 ประเมินและเลือกทางเลือกที่เหมาะสม

ขั้นที่ 9 ปฏิบัติการตามแผนและติดตามการตรวจสอบสภาพเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากผลกระทบที่เกิดขึ้น

วิธีการดังกล่าวใช้หลักการของการเลือกตัวชี้วัด และการกำหนดมาตรฐานทั้งทางชีวกายภาพและทางสังคมของแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถวัดได้ในเชิงปริมาณและในกรณีที่เป็นมาตรฐานเชิงคุณภาพก็ต้องมีความชัดเจน เทียบตรง และเฉพาะเจาะจง รวมทั้งใช้จ่ายในการวัดจะต้องสมเหตุสมผล ทั้งนี้การวางแผนและการออกแบบจำเป็นต้องอาศัยผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานในกำหนดตัวชี้วัดและมาตรฐานของผลกระทบ ระดับของผลกระทบที่ไม่เกินมาตรฐาน คือระดับที่อยู่ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยว นอกเหนือจากปัจจัยทางชีวกายภาพและทางสังคมของแหล่งท่องเที่ยว ยังมีสิ่งที่ควรต้องคำนึงถึงอีกคือ งบประมาณในการบริหารจัดการ เทคนิคและวิธีการในการจัดการกับผลกระทบที่เกิดขึ้น จำนวนของบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรม เป็นต้น

1.6 ทรัพยากรกับการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้

จากการศึกษาจะพบว่าขีดความสามารถการรองรับได้ จะขึ้นอยู่กับปริมาณการใช้ของทรัพยากร และการใช้ประโยชน์ ดังนั้น การทำความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรมีความสำคัญ เพื่อจะสามารถหาความสัมพันธ์ระหว่างขีดความสามารถการรองรับได้ ของทรัพยากรชนิดต่าง ๆ

จำแนกทรัพยากรโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป
2. ทรัพยากรที่สามารถสร้างทดแทนได้

แต่สำหรับการจำแนกทรัพยากรทางธรรมชาติอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภทเพื่อให้ครอบคลุมองค์ประกอบของการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและง่ายต่อการดำเนินการจัดการ ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มักจะทำให้เกิดการใช้จนเกินความจำเป็นอยู่เสมอ
2. การบริการ เป็นทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งทรัพยากรชนิดนี้เป็นทรัพยากรที่เกิดจากการดัดแปลงมาจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่พักแรม สินค้าของที่ระลึก เป็นต้น
3. โครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ระบบบริการการท่องเที่ยว เช่น ถนน การรักษาความปลอดภัย เป็นต้น ทรัพยากรนี้มักจะทำให้เกิดการขาดแคลนเมื่อมีความต้องการใช้ในปริมาณที่สูงขึ้น

4. สภาพสังคมของท้องถิ่น ได้แก่ วิถีชีวิตของประชาชน อาชีพ เป็นต้น

สำนักบริการวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2549, หน้า 2-27 อ้างอิงจาก สำนักบริการวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535) ระบุถึงอีกแนวทางหนึ่งของการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยว โดยได้แบ่งทรัพยากรธรรมชาติออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม

โดยการศึกษาด้านระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ต้องพิจารณาความหาได้ยากของสภาพพื้นที่นั้น ๆ หรือความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่ (Uniqueness) ความเปลี่ยนแปลง (Transformation) และความสามารถในการฟื้นฟูสู่สภาพเดิม (Self-Regenerate)

2. ด้านกายภาพ

การศึกษาความสามารถที่จะรองรับได้ด้านกายภาพนั้น จะต้องพิจารณาจากความหนาแน่นของประชากรต่อหน่วยพื้นที่ ว่าอยู่ในสถานะใด และความสามารถที่จะรองรับได้ด้านกายภาพนี้จะแปรผันตามระยะเวลานั้นด้วย

3. ด้านภูมิทัศน์

การศึกษาความสามารถการรองรับได้ด้านภูมิทัศน์นี้ ใช้วิธีการจัดการทรัพยากรทัศนียภาพ (Visual Resource Management: VRM) ของสมาคมภูมิสถาปนิกแห่งสหรัฐอเมริกา (American Society of Landscape Architects: ASLA) วิธีนี้ประเมินคุณค่าโดยการนำเอาลักษณะภูมิประเทศ การใช้ที่ดิน วัสดุพืชพรรณระยะการสังเกต (Distance zones) และระดับความไวต่อการรับรู้ (Sensitivity level) แล้วจำแนกออกเป็นพื้นที่ตามคุณค่าทางทัศนียภาพ

วิธีประเมินคุณค่าทางทัศนียภาพ

คุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของพื้นที่

1. ภูมิประเทศ
2. การใช้ที่ดิน
3. วัสดุพืชพรรณ

การจำแนกระยะสังเกต

1. จำแนกระดับความไวต่อการรับรู้
2. จำแนกระดับคุณค่าทางทัศนียภาพ

พื้นที่ซึ่งมีคุณค่าทางทรัพยากรทัศนียภาพสูง มีลักษณะเด่นจะถูกสงวนไว้โดยไม่มีการพัฒนาใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนพื้นที่ซึ่งมีคุณค่าทางทรัพยากรทัศนียภาพในระดับรองลงมาจะสามารถพัฒนาได้บ้าง หรือได้มากทั้งนี้ต้องมีความกลมกลืน ไม่ขัดแย้ง หรือข่มทัศนียภาพเดิม การกำหนดกิจกรรมสำหรับบริเวณต่าง ๆ นี้จะพิจารณาจากระดับความแตกต่าง (Contrast Rating) ระหว่างสิ่งก่อสร้างกับคุณค่าทางทัศนียภาพของพื้นที่

1.7 การศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งนันทนาการ

รายงานฉบับสมบูรณ์เรื่องโครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช 2549. หน้า 2-22) เกี่ยวกับการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งนันทนาการ ว่าในด้านการท่องเที่ยวได้มีการพัฒนาแนวคิดนี้ขึ้นมาใช้เพื่อการจัดการพื้นที่หรือทรัพยากร และการจัดการเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวโดยการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านนันทนาการ (Recreation Carrying Capacity : RCC) เพื่อกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวหรือผู้ใช้ประโยชน์ให้มีความเหมาะสมกับ

ความสามารถของพื้นที่ สภาพแวดล้อมและการจัดการของแหล่งนันทนาการนั้น โดยการศึกษามีปัจจัย 3 ด้านดังนี้คือ

1. ปัจจัยด้านกายภาพและชีวภาพของพื้นที่แหล่งนันทนาการ

ซึ่งเป็นปัจจัยทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม จะพิจารณาจากความต้องการพื้นฐานเพื่อความอยู่รอดของสิ่งมีชีวิต เช่น น้ำ อาหาร ที่พักแรม เป็นต้น ว่าสามารถที่จะรองรับกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยวได้ในระดับใด นอกเหนือจากนี้ยังต้องพิจารณาถึงทรัพยากรที่อาจจะถูกทำลายไปจากกิจกรรมการท่องเที่ยวและนันทนาการด้วย เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า

2. ปัจจัยด้านนักท่องเที่ยว

เป็นปัจจัยที่ควบคุมได้ยาก เนื่องจากเป็นตัวแปรที่ควบคุมขีดจำกัดได้ยาก ได้แก่ จำนวนนักท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว ลักษณะพื้นฐานของนักท่องเที่ยว เช่น พฤติกรรมทัศนคติ เป็นต้น เพราะนักท่องเที่ยวจะมีความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์แตกต่างกันไป และการมาท่องเที่ยวในสถานที่หนึ่ง ๆ มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ปัจจัยด้านนี้จึงส่งผลให้ค่าขีดความสามารถในการรองรับได้แตกต่างกัน

3. ปัจจัยด้านประชาชนในท้องถิ่น

เป็นปัจจัยหลักด้านหนึ่งซึ่งต้องพิจารณาเนื่องจากภายใต้การบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติปัจจุบันเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการยอมรับและความพึงพอใจในการอยู่ร่วมกันและร่วมมือกันในการอนุรักษ์ พื้นฟูและใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ดังนั้นการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้จึงต้องพิจารณาความเห็นของชุมชนท้องถิ่นประกอบด้วย

จากการศึกษาพบว่า ผลกระทบทางนันทนาการให้ความสำคัญกับประเภท (Type) ขนาด (Amount) และอัตรา (Rate) ของการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของแหล่งนันทนาการและภายใต้กระบวนการวางแผนนันทนาการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการได้มีการกำหนดระดับการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ ซึ่งก็คือการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่หรือผลกระทบทางนันทนาการอาจเป็นตัวชี้วัดขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่นั่นเอง

การศึกษากำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้สำหรับพื้นที่นันทนาการ โดยเฉพาะพื้นที่อุทยานแห่งชาตินั้น มักจะให้ความสำคัญกับพื้นที่รองรับสิ่งที่มีผลกระทบหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสิ่งรองรับมากกว่าส่วนอื่นๆ ในการศึกษาและกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ การใช้ประโยชน์ทางนันทนาการของพื้นที่จึงเน้นที่การเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่จากการใช้ประโยชน์เป็นหลัก ควบคู่กับการศึกษาความพึงพอใจของผู้ที่เข้ามาใช้ประโยชน์

(รายงานฉบับสมบูรณ์เรื่องโครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช 2549. หน้า 2-29 อ้างถึง นววรรณ ฐานะกาญจน์, 2542) ทั้งนี้องค์ประกอบพื้นฐานของขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่นั้นหนาแน่นโดยทั่วไปจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านชีวกายภาพ (Biophysical Carrying Capacity)
2. ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านชีวกายภาพ หมายถึง ระดับกิจกรรมนันทนาการและการพัฒนาการที่เกี่ยวข้องที่แหล่งนันทนาการสามารถรองรับได้โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับทรัพยากรชีวภาพและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ เช่นผลกระทบต่อการพังทลายของดิน การเกิดมลพิษของแหล่งน้ำ การลดลงของสัตว์ป่า ทั้งนี้ความยากง่ายของการบ่งชี้ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านกายภาพจะขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของระบบนิเวศแต่ละระบบ
3. ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านจิตวิทยา (Psychological Carrying Capacity)
4. ขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านจิตวิทยาเป็นองค์ประกอบของส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้และความรู้สึกของนักท่องเที่ยวต่อสิ่งที่พบเห็น หมายถึงจำนวนสูงสุดของนักท่องเที่ยวในพื้นที่ที่สามารถรับได้ โดยที่ยังคงรักษาประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณภาพ ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการไปเยือนพื้นที่นันทนาการเอาไว้ได้

บทสรุปจากแนวคิดนี้คือ การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว โดยต้องคำนึงถึงปัจจัย 3 ด้าน คือ ปัจจัยด้านกายภาพและชีวภาพ ปัจจัยด้านนักท่องเที่ยวและปัจจัยด้านประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งการกำหนดจะคำนึงถึงสิ่งที่มีผลกระทบหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสิ่งรองรับหรือแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ จึงกำหนดในลักษณะจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่พื้นที่สามารถรับได้โดยรักษาคุณภาพของแหล่งนันทนาการโดยที่นักท่องเที่ยวเองก็ได้รับความพึงพอใจเช่นกัน

1.8 การประยุกต์ขีดความสามารถในการรองรับได้สำหรับการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้แสดงไว้ในรายงานฉบับสมบูรณ์เรื่องโครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ เกี่ยวกับการนำแนวความคิดทางด้านขีดความสามารถในการรองรับได้ไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยมีรายละเอียดดังนี้ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2549. หน้า 2-22)

1. นำไปประยุกต์ในการกำหนดทิศทางและการควบคุมการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

2. นำไปประยุกต์ในการใช้เป็นระบบแจ้งเหตุล่วงหน้าหรือคาดการณ์ล่วงหน้า เมื่อคำนึงถึงการขยายตัวหรือการเจริญเติบโตของการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นโดยการเปรียบเทียบกับขีดความสามารถในการรองรับได้หรือขีดจำกัดเพื่อป้องกันหรือเป็นการเตรียมการแก้ไขปัญหาไว้ก่อนที่ระบบนิเวศจะไม่สามารถรองรับได้และการเกิดผลกระทบที่ก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นได้

3. นำไปประยุกต์ในการวางแผนและจัดการเพื่อลดผลกระทบที่เกิดขึ้น หรือเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับได้

Schneider, Godschill & Axler (1978) กล่าวว่า ถึงแม้ว่าแนวความคิดด้านความสามารถในการยอมรับได้ สามารถนำไปประยุกต์เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่แนวความคิดดังกล่าวก็ยังมีข้อจำกัดเนื่องจากองค์ประกอบต่างๆ เนื่องจากการวิเคราะห์เพื่อกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้มีข้อจำกัดในการหาข้อสรุปที่ชัดเจนหรือไม่มีการกำหนดขีดความสามารถในการยอมรับได้ที่ตายตัว ในทำนองเดียวกันการนำไปประยุกต์ก็จะประสบกับข้อจำกัดในทำนองเดียวกัน ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวเกิดขึ้นจาก

1. สมมติฐานที่นำมาใช้เป็นพื้นฐานในการประเมินหรือการวัด รวมถึงการประยุกต์ตามวัตถุประสงค์ต่างๆ
2. ความแตกต่างและความหลากหลายของกระบวนการวิเคราะห์ที่มีพื้นฐานมาจากสมมติฐานที่นำมาใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน
3. ความซับซ้อนและความยุ่งยากของกระบวนการวิเคราะห์ตั้งแต่การนับหรือคำนวณทางคณิตศาสตร์อย่างง่าย ๆ ไปจนถึงการสร้างแบบจำลองด้วยคอมพิวเตอร์ที่มีความซับซ้อนและยุ่งยาก
4. ความแตกต่างของกระบวนการวัดหรือการประเมินที่สามารถจำแนกได้ตั้งแต่สามารถวัดเป็นจำนวนหรือตัวเลขได้ง่าย จนกระทั่งต้องอาศัยการประมาณการหรือการตีความที่ซับซ้อนและยุ่งยาก
5. ตัวแปรและความสำคัญของตัวแปรที่หลากหลายในบางครั้งยากต่อการวัดหรือจับต้องหรือพิจารณาในเชิงรูปธรรม
6. ขนาดของข้อมูลและความซับซ้อนของข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์
7. ความเที่ยงตรงและความถูกต้องของข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์

8. ความแตกต่างระหว่างการวิเคราะห์กับการเอาผลของการวิเคราะห์ไปประยุกต์ตามวัตถุประสงค์ต่างๆ

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับ ต้องศึกษาปัจจัยและตัวแปรที่จะนำมาเพื่อกำหนด วัดหรือประเมินการรองรับนักท่องเที่ยว ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยว นั้น ในกระบวนการดำเนินงาน ต้องมีการศึกษาขนาดข้อมูล ตัวแปร วิเคราะห์และตีความ นำผลที่ได้ไปใช้เพื่อกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้

1.9 การหามาตรฐานและตัวชี้วัดความสามารถในการรองรับได้

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้แสดงไว้ในรายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่องโครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เกี่ยวกับการหามาตรฐานและตัวชี้วัดความสามารถในการรองรับได้ว่า สำหรับแหล่งท่องเที่ยวคือระดับที่เหมาะสมของการขยายตัวของท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ ซึ่งในทางปฏิบัติอาจนับผลเมื่อทางลบเริ่มแสดงผล แต่การกำหนดเกณฑ์วัด (Criteria) นั้นไม่แน่นอนแตกต่างกันไปตามพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเกณฑ์การวัดสามารถแยกได้ออกเป็น 2 กลุ่มคือ (กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2549. หน้า 2-35)

1. กลุ่มที่วัดค่าได้แน่นอนทางสถิติ ได้แก่ จำนวนที่พักแรมหรือห้องพัก จำนวนความหนาแน่นของนักท่องเที่ยวต่อพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ระบบสาธารณูปโภคและบริการที่รองรับหรือ สิ่งอำนวยความสะดวกต่อการท่องเที่ยว เช่น ปริมาณน้ำใช้ความสามารถของระบบบำบัดน้ำเสีย ระบบการกำจัดขยะ เป็นต้น การศึกษาหามาตรฐานหรือตัวชี้วัดในกลุ่มปัจจัยนี้ สามารถหางานวิจัยหรือมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับได้ในทางวิชาการ รองรับได้ค่อนข้างชัดเจน

2. กลุ่มที่ไม่สามารถวัดค่าได้แน่นอน ได้แก่ กลุ่มมาตรฐานที่เป็นปัจจัยทางด้านคุณภาพชีวิต เช่น ผลกระทบหรือมาตรฐานการยอมรับทางจิตวิทยา ความพึงพอใจต่อแหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น ผลกระทบต่อระบบนิเวศ เป็นต้น เกณฑ์ด้านนี้จะหามาตรฐานใดมากำหนดนั้นทำได้ยาก

เมื่อได้มาตรฐานตัวชี้วัดที่เหมาะสม จะสามารถนำมาวิเคราะห์จุดวิกฤติ ซึ่งสามารถให้คำตอบได้ว่าความต้องการของนักท่องเที่ยวหรือการใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ของนักท่องเที่ยวต่อการบริการที่ได้รับในด้านต่างๆ เป็นอย่างไร จึงสามารถจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวได้เท่าใด

เมื่อกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ ต้องมีการตั้งข้อพิจารณาในการจำกัดการขยายการพัฒนาภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับที่กำหนดไว้นั้น โดยพิจารณาจากมาตรการต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ เช่น

1. การใช้ข้อระเบียบบังคับ เช่น การกำหนดเขตพื้นที่ (Zoning) การเสียค่าปรับ การเพิ่มการตรวจตราจับกุม และการกำหนดบทลงโทษ เป็นต้น
2. การใช้มาตรการในการจัดการ เช่น การประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว การปรับปรุงสภาพกายภาพ และการเรียกสิ่งตอบแทน เช่น การเก็บค่าธรรมเนียม เป็นต้น
3. มาตรการชดเชย จากการพัฒนาที่ย่อมมีผลกระทบตามมา บางครั้งอาจหลีกเลี่ยงไม่ได้เป็นสิ่งที่ต้องสูญเสียไป ซึ่งควรได้รับการชดเชยอย่างเป็นธรรม เหมาะสม โดยอาจต้องค่าใช้จ่ายในการปรับปรุง พื้นฟู กรณีเช่นนี้ มาตรการชดเชย หรือลงทุนในเรื่องดังกล่าวจะเป็นมาตรการเสริมอีกหนึ่งที่จำเป็น

กล่าวโดยสรุปแล้ว การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้จะมีความแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว สภาพแวดล้อมและลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้ต้องสามารถตรวจวัด ตรวจสอบ เปรียบเทียบได้ วิธีการที่ดีคือ การใช้มาตรการอื่นๆ มาใช้ เป็นต้นว่า การประชาสัมพันธ์ การใช้ระเบียบข้อบังคับในเขตพื้นที่ที่มีความเปราะบาง เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

2.10 การกำหนดระดับขีดความสามารถในการรองรับได้

ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอุทยานแห่งชาติตะรุเตา, 2545) ได้จำแนกขีดความสามารถในการรองรับออกเป็น 3 ระดับดังนี้

1. ระดับขีดความสามารถในการรองรับด้านกายภาพ (Physical Carrying Capacity : PCC) หมายถึง ระดับนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ขนาดพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกสามารถรองรับ การใช้ประโยชน์ได้ โดยยังสามารถเอื้อให้เกิดกิจกรรมนันทนาการตามต้องการได้ เช่น พื้นที่จอดรถ จำนวนที่พัก ปริมาณน้ำดื่ม น้ำใช้ จำนวนบุคลากร เป็นต้น ควรให้ความสำคัญพื้นที่ด้านนี้ในเขตพื้นที่บริการ การที่จะปรับขยายโครงสร้างทางกายภาพและการเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในด้านอื่น ๆ ตามไปด้วย
2. ระดับขีดความสามารถในการรองรับด้านสิ่งแวดล้อมหรือด้านนิเวศวิทยา (Environment Carrying Capacity : ECC) หมายถึง ระดับนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ไม่ทำให้ระบบ

สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศเสื่อมโทรมลงเกินระดับที่ยอมรับได้ อันส่งผลให้เกิดภาวะวิกฤตต่อสิ่งแวดล้อม สามารถวัดระดับการยอมรับด้านนี้ได้ สามารถวัดขีดความสามารถในการรองรับด้านนี้ได้โดยวัดระดับการใช้ประโยชน์จากการนันทนาการต่อช่วงเวลาที่มีสัมพันธ์กับผลกระทบของระบบนิเวศ ในด้านผลกระทบต่อ พันธุ์พืช สัตว์ป่า คุณภาพน้ำ คุณภาพดิน และการพังทลายของดิน และกำหนดผลกระทบสูงสุดที่ยอมรับได้ให้เป็นค่ามาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยววนั้น ควรให้ความสำคัญกับขีดความสามารถด้านนี้ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หรือพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติที่มีความเปราะบางและต้องการคงสภาพเดิมไว้

3. ระดับขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านสังคม (Social Carrying Capacity : ECC) หมายถึง จำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดหรือระดับการใช้ประโยชน์ ที่ยังคงให้ประสบการณ์ท่องเที่ยวหรือนันทนาการที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้รวมถึงจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนท้องถิ่นจนยอมรับไม่ได้ การพิจารณาด้านนี้จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความคิดเห็นของชุมชนท้องถิ่น หละกลุ่มนักท่องเที่ยวมากำหนดเป็นมาตรฐานเฉพาะพื้นที่ ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะชุมชนและกลุ่มนักท่องเที่ยว

สรุปได้ว่า ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จำแนกขีดความสามารถในการรองรับได้ออกเป็นการรองรับด้านกายภาพ การรองรับด้านสิ่งแวดล้อม การรองรับด้านสังคม ซึ่งการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับได้จะมีความแตกต่างกันในแต่ละแหล่งท่องเที่ยว ลักษณะชุมชนและกลุ่มนักท่องเที่ยว

แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม

1. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participation)

การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ประกอบกับในการประชุมเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนที่นครริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. 2535 ตามระเบียบวาระที่ 21 (Agenda 21) มีการเรียกร้องให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการพัฒนาต่างๆ ให้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและให้ความสำคัญกับประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร สิทธิของประชาชนในการมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี สิทธิในการรับรู้ข่าวสาร สิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่างโครงการหรือกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อตนเอง นอกจากนั้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545 – 2549) ยังได้มุ่งเน้นให้เกิดให้มีความสำคัญกับการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้แสดงไว้ในรายงานฉบับสมบูรณ์เรื่อง โครงการศึกษาขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ (2549, 2 -40) เกี่ยวกับการนำแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ว่า มีหลักการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานในการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา วางแผนการดำเนินงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ใน 2 ระดับ ได้แก่

1. ชุมชนท้องถิ่นให้ความร่วมมือ ในการเก็บข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงเกี่ยวกับสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลประชากร เศรษฐกิจและสังคมข้อมูลด้านการท่องเที่ยว กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีทั้งปัจจุบันและที่ควรจะมี รวมถึงอุปสรรคด้านการท่องเที่ยว

2. ชุมชนในท้องถิ่นควรได้ทราบผลการศึกษา และมีโอกาสได้แสดงข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อผลการศึกษา เพื่อปรับปรุงให้ผลการศึกษา มีความสมบูรณ์ถูกต้องยิ่งขึ้น โดยประชาชนในท้องถิ่นยอมรับหรือมีความเห็นความเข้าใจตรงกันในผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

2. ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า " การมีส่วนร่วม" นั้นมีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายและมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละคนซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดต่าง ๆ ของความคิดหลักการ กระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและแนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) ไว้ในมุมมองที่กว้างว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง โดยเฉพาะในบริบทของกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบแนวคิดการมีส่วนร่วม สัมพันธ์กับการเข้าร่วมของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือก การบริการ และการประเมินผลแผนงานและโครงการต่าง ๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น ซึ่งการมีส่วนร่วมประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการคือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นอิทธิพลของประชาชนในการวางแผนต่อการวางแผนและดำเนินการกิจกรรมและการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรเพื่อการผลิต
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนต่อการวางแผนและดำเนินการกิจกรรมต่างๆ จะสร้างโอกาสด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้ การจ้างแรงงานและเพิ่มการกินดีอยู่ดี

3. การมีส่วนร่วมเป็นการตัดสินใจของประชาชนที่สนองต่อความต้องการในการที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคน ฉะนั้นการมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจและสังคม เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองนำมาซึ่งการกระจายอำนาจทางการบริหารและทรัพยากรไปสู่ท้องถิ่น

3. ลักษณะการมีส่วนร่วม

ไพรัช เดชะรินทร์ (2516. หน้า 91-95) ได้สรุปหลักการและแนวทางการพัฒนาให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมไว้ว่า

1. ต้องยึดหลักความต้องการและปัญหาของประชาชน เป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม
2. กิจกรรมต้องดำเนินการในรูปกลุ่ม เพื่อการสร้างพลังกลุ่มในการรับผิดชอบร่วมกัน
3. ให้คำนึงขีดความสามารถของประชาชน ปลูกฝังให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ
4. กิจกรรมที่ต้องสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร วัฒนธรรมของชุมชน
5. การเริ่มต้นควรอาศัยผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านเคารพนับถือ
6. ขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น

ปรกรณ์ ปรียากร (2527. หน้า 49 -64) ได้ให้แนวคิดว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา คือ การที่ประชาชนจะเข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมมีผลประโยชน์ซึ่งกันทำได้ 4 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการกำหนดว่าอะไรคือความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน
2. เป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน
3. เป็นผู้ที่มีบทบาทในการปรับปรุงวิธีการกระจายสินค้า และบริการให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
4. เป็นผู้ได้รับความพึงพอใจและเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่าง

ต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นแนวทางและจุดหมายปลายทางโดยตัวของมันเอง ในแง่ที่ว่าประชาชนทุกคนต่างมีจิตปรารถนา และเกิดความรู้สึกพึงพอใจอย่างล้นเหลือในการที่ได้เข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจและร่วมปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องต่อการตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของตน

จากคำนิยามการมีส่วนร่วมที่ได้กล่าวมานั้น แสดงถึงความสอดคล้องของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่กล่าวถึง “คน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา เป็นกาสร้างควมมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมร่วมกัน ที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองในการสรรหาผู้ปฏิบัติหน้าที่อย่างี่เรียกกันว่า อบต.(องค์การบริหารส่วนตำบล) ซึ่งได้ให้องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น

มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและหาทุนได้เองและจัดสรรหน้าที่ให้ “อนุรักษ์ศิลปะ ประเพณี ความรู้ และทรัพยากรธรรมชาติ” รวมทั้งกำหนดให้ อบต.(องค์การบริหารส่วนตำบล) พัทธังค์ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และให้สมาชิก อบต. ทุกคนเข้ามาจากการมีส่วนร่วมของ ประชาชนโดยการเลือกตั้ง และในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติได้นั้น จำเป็น ต้องมีการวางแผนร่วมกับภาครัฐบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนและการมี ส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรในท้องถิ่นของตนรวมถึงลดการบุกรุกพื้นที่ป่าหรือลักลอบ ทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไป อย่างไรก็ตามการวางแผนโดยการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การวางแผนจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง (Top-down Planning) หรือ การวางแผนจากส่วนกลาง กำหนดให้ส่วนท้องถิ่นหรือระดับล่างปฏิบัติ กับการวางแผนจาก เบื้องล่างสู่เบื้องบน (Bottom-up Planning) ซึ่งเป็นกระบวนการที่สะท้อนความต้องการ และปัญหา ของท้องถิ่นโดยสอดคล้องกับแผนของส่วนกลาง แต่การวางแผนที่จะสมบูรณ์และเหมาะสม มี ประสิทธิภาพ ควรเป็นแผนพัฒนาแบบ (Comprehensive Development Planning) หรือ เป็นการ วางแผนแบบผสมผสาน (Integrative Planning) ซึ่งคำนึงถึงการประสานแนวทางการพัฒนาจาก เบื้องบนกับเบื้องล่าง การประสานการพัฒนาระหว่างสาขาพัฒนา และประสานการพัฒนาระหว่าง พื้นที่ แผนพัฒนาที่ดี นอกจากมีการประสานด้านต่างๆ ในการวางแผนแล้ว จะต้องมีความเหา วม (Appropriated Plan) กับสภาพ ศักยภาพ ข้อจำกัด ปัญหา การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ระเบียบการบริหารพัฒนาในปัจจุบันเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544. หน้า 2-3) ขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์ครอบคลุมลักษณะพื้นฐานองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ประกอบด้วย พื้นที่การท่องเที่ยว การ จัดการ กิจกรรมและกระบวนการ และการมีส่วนร่วม ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก (Key elements) ดังนี้

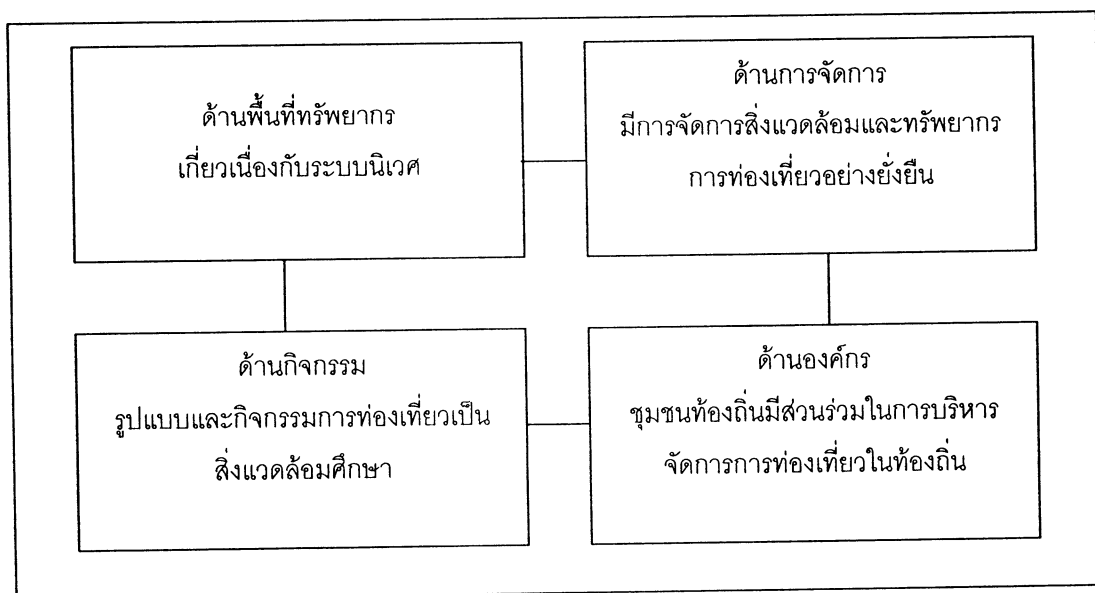
1. องค์ประกอบหลักด้านพื้นที่เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องเนื่องกับ ธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity of authentic or endemic or unique) ทั้งนี้รวมแหล่ง วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Ecotourism) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ๆ ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based tourism)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการ อนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการ ท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable

management tourism) เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษา เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental education – based)

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีค้ำึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local community or people participation) ที่มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น การกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จนเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation – based tourism)

ภาพ 6 แสดงองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กล่าวว่า ถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น สภาพทางเศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่นที่ต้องอยู่ภายในและรอบ ๆ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติ ควรได้รับการพิจารณาให้เป็นวัตถุประสงค์หรือองค์ประกอบที่สำคัญของการส่งเสริมและจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพราะการท่องเที่ยวมีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาวมากกว่ากิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ การลงทุนเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็กที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่ำ (Low scale – low impact tourist development) การเป็นมัคคุเทศก์ (Tour guides) การนำสินค้าที่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาขายแก่นักท่องเที่ยว และการจ้างงานในส่วนอื่น ๆ เป็นต้น (ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2538. หน้า 3 -3)

จากการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกิจการด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ซึ่งเป็นที่นิยม รับกันว่าจะช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้นในระยะยาว จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่อนุรักษ์ประเภทต่าง ๆ และลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลง ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศอีกด้วย

สุรเชษฐ์ เศรษฐมาลี (2538. หน้า 14-16) กำหนดองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กับการมีส่วนร่วมดังนี้ คือ

Local benefit หมายถึง การกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ เปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการให้บริการทางการท่องเที่ยว เช่น ที่พัก ผู้นำทาง รวมทั้งการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นด้วย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538. หน้า 7-8) กล่าวถึงหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชุมชนมีส่วนร่วม (Principles of Eco tourism) มี 8 ประการ ดังนี้

1. มีพื้นฐานอยู่บนธรรมชาติ วัฒนธรรม และชุมชน (Nature-based/Cultural-based/Community-based)
2. มีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน (Sustain ably managed)
3. คำนึงถึงสังคมวัฒนธรรม (Inclusive of social and cultural aspects)

4. ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น (Educational to tourism and local people)
5. คนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์ (Benefit to local people)
6. คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม (Involvement of local people)
7. แหล่งท่องเที่ยวต้องเป็นของแท้ ดั้งเดิม (Product authentic)
8. นักท่องเที่ยวมีความพอใจ (Tourism satisfaction)

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในหมู่ผู้เกี่ยวข้อง คือ กระบวนการที่ขาดไม่ได้ ของการท่องเที่ยวประเภทนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) จะเกิดขึ้นในทุกขณะทุกขั้นตอนของการจัดการ การท่องเที่ยวเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนซึ่งจะทำให้มีการสังสมประสบการณ์ที่ดีและมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งการเรียนรู้นั้น ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่รวมถึงผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว และประชาชนท้องถิ่น

สิ่งแวดล้อม คือ สิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวจะต้องได้รับการจัดการเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบทั้งต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และสิ่งแวดล้อมโดยรวม สิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึงสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรของแหล่งทางธรรมชาติ และ/หรือ วัฒนธรรมที่มีอยู่

การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น คือ การจัดการที่มีลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม (Involvement, Participation, Partnership) ท้องถิ่นในที่นี้อาจ หมายถึง ชุมชน (Community) หรือประชาชน (People, Local People) หรือรัฐบาล ท้องถิ่นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (Local Government) ก็ได้ ทั้งนี้ควรเป็นท้องถิ่นที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้กำกับองค์กร อย่างเป็นประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีสิทธิในการควบคุม ดูแล กระบวนการท่องเที่ยว โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่วิธีสำรวจ วางแผน จัดการ ดำเนินการ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดรายได้หรือผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นแล้ว ยังชี้ถึงความสำคัญของท้องถิ่น และเป็นกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาความสามารถ ในการพึ่งตนเองของชุมชน

การปลูกจิตสำนึก คือ วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว หรือกระบวนการเรียนรู้วิธีการจัดการที่ต้องมุ่งให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดจิตสำนึกอย่างแท้จริง ไม่เพียงแต่มีความเข้าใจเท่านั้น แต่สามารถปฏิบัติได้อย่างเป็นธรรมชาติโดยอัตโนมัติ เพื่อให้เกิดการรักษาระบบนิเวศของแหล่งไว้ไม่ให้ถูกทำลาย หรือเปลี่ยนแปลงไป โดยให้คงสภาพการปฏิสัมพันธ์อย่างสมดุล ไว้ให้นานที่สุด

Murphy (1985. หน้า 165-167) ได้ให้แนวการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวโดยได้เน้นในเรื่องของชุมชนมากขึ้น โดยมองว่าชุมชนเป็นระบบนิเวศหนึ่ง Murphy ได้กล่าวถึงวิธีการศึกษา 2

วิธี คือวิธีการเชิงชุมชน (community approach) และวิธีการเชิงนิเวศวิทยา (ecological approach) ไว้ ดังนี้

วิธีการเชิงชุมชน จุดประสงค์ของวิธีการเชิงชุมชนนี้ คือ จะทำอย่างไรที่จะกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวสู่ชุมชนให้มากที่สุด นอกจากนี้ยังไม่เกิดการสนับสนุนจากคนในชุมชนด้วย การท่องเที่ยวจะมีศักยภาพทางสังคมและเศรษฐกิจมาก ถ้ามีการปรับแผนการท่องเที่ยวจากลักษณะของเชิงธุรกิจอย่างเดียวไปสู่ลักษณะการเปิดกว้างสู่ชุมชนมากขึ้น เนื่องจากว่าการท่องเที่ยวเน้นใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นจุดขาย การจัดการแหล่งทรัพยากรอันนี้จึงเป็นเป้าหมายเพื่อสมบัติของชุมชนและคนรุ่นต่อไป ดังนั้น การศึกษานี้จึงเกี่ยวข้องกับชุมชนทั้งทางนิเวศวิทยามนุษย์ และธุรกิจ Murphy ได้ให้หลักเกณฑ์ในการศึกษาไว้ 4 ข้อคือ

1. สิ่งแวดล้อมและการเข้าถึง เนื่องจากการท่องเที่ยวเน้นเกี่ยวข้องกับพื้นฐานของแหล่งธรรมชาติและทางที่จะนำลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาสู่แหล่งท่องเที่ยวหรือผลผลิต
2. ธุรกิจและเศรษฐกิจ เนื่องจากธุรกิจและเศรษฐกิจทำให้การท่องเที่ยวอยู่ได้
3. สังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากการท่องเที่ยวเน้นเกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะในเรื่องของวัฒนธรรมที่ต้องรักษาไว้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวย่อมมีความสำคัญเช่นเดียวกัน
4. การจัดการ เป็นสิ่งที่จะต้องบอกว่าควรจะทำอย่างไรในอนาคต
5. วิธีการเชิงนิเวศวิทยา ระบบนิเวศ คือ พื้นที่ธรรมชาติที่ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตที่มีปฏิสัมพันธ์ในการผลิต และการแลกเปลี่ยนสสารระหว่างกัน (Odum, 1971. p. 26) เหตุผลในการมองการท่องเที่ยวอยู่ในระบบนิเวศนี้ เนื่องจากการท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งในแหล่งท่องเที่ยวประกอบด้วยนักท่องเที่ยวซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับส่วนของสิ่งมีชีวิตในท้องถิ่น (ชาวบ้านหรือผู้ให้บริการ) และสิ่งไม่มีชีวิต (ทิวทัศน์ แสงแดด) เพราะนักท่องเที่ยวต้องการหาประสบการณ์ (บริโภค) ผลผลิตของการท่องเที่ยว

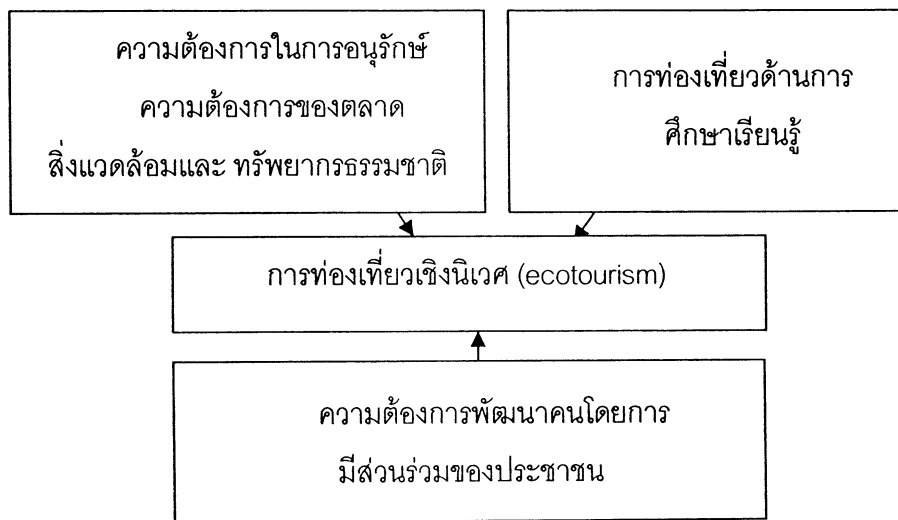
ในธรรมชาตินั้นองค์ประกอบของระบบนิเวศมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แหล่งทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนก็เช่นเดียวกัน ต้องเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเรื่องข่าวสารการตลาดการขนส่งและที่พักแก่นักท่องเที่ยว อุตสาหกรรมก็จำเป็นจะต้องได้รับการสนับสนุนจากสังคมนั้นเพื่อให้เกิดความเป็นมิตรไมตรีจิต การปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านี้ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนรายได้ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชนขึ้นถ้ามีการจัดการระบบการท่องเที่ยวที่ดีก็สามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก็เป็นอุตสาหกรรมที่มีทรัพยากรการผลิตที่สามารถสร้างทดแทนขึ้นใหม่ได้

การศึกษาเชิงระบบนิเวศน์ มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ มีความยืดหยุ่น หมายถึง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทุกระดับ (ระดับชาติถึงระดับชุมชน) และในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนระหว่างองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต สำหรับการท่องเที่ยวนั้นก็จะมีระดับของการวางแผนหลายระดับ และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการหาความเหมาะสมที่สุดของความสัมพันธ์ระหว่างความเจริญรุ่งเรืองกับสภาพของสิ่งแวดล้อม

นิเวศชุมชน (Ecological community) เป็นกลุ่มของสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ ที่ได้อาศัยอยู่ร่วมกันในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ชุมชนอาจจะถูกแบ่งเป็นหลายระดับขั้น ซึ่งแต่ละขั้นก็จะมีศักยภาพทางนิเวศหรือมีขีดความสามารถในการรองรับของตนเอง ขีดความสามารถในการรองรับของแต่ละชุมชนขึ้นอยู่กับขนาด แหล่งทรัพยากร ช่วงฤดูกาล และระดับขั้นของการพัฒนา

(สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540. หน้า 2 -1 ถึง 2-5)
กล่าวถึงการประชุม Earth Summit ที่ประเทศบราซิล เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2535 ว่าได้ก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ด้าน คือ

1. กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก ทั้งในแง่การอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่นจนถึงการอนุรักษ์ ป้องกัน และแก้ไขวิกฤตการณ์ของโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศ
2. กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ หรือมีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นความต้องการที่มีมากขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวและในทุกส่วนของสังคม เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องมีความรู้และความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มาจากรากหญ้า (grass-root) อันจะเป็นหลักประกันที่จะให้มีการพัฒนามีทิศทางที่ถูกต้อง มีการกระจายรายได้ที่เหมาะสมเป็นไปตามความต้องการของผู้ที่อยู่ในท้องถิ่น ดังภาพ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540. หน้า 2-2)

ภาพ 7 แสดงกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (บรรณารักษ์, 2527. หน้า 2) กล่าวว่า การที่ประชาชน หรือ ชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มี อยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ และ ภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องคืบ อำนางในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มสตรี คนจนหรือ คนด้อยโอกาสในสังคมได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการแสวงหาทางเลือกหรือเสนอข้อ เรีกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่มและเป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสนองตอบความ จำเป็นพื้นฐาน

แพทริเซีย ลันดี กล่าวว่า การให้โอกาสประชาชน เป็นฝ่ายกำหนดความต้องการของ ตนเอง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การ ตัดสินใจและควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับจากการพัฒนาเพียงฝ่ายเดียว (Cerner.,n.d.;citing Patricia Lundy, 1999. p.125)

จากความหมายของการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการของการพัฒนา ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกระทำกิจกรรมใน กระบวนการพัฒนาในลักษณะต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมใน การศึกษาชุมชนการมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา การมีส่วน ร่วมในการได้รับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล โดยโครงการการ

พัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนไม่ขัดต่อธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนท้องถิ่น

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยนักพัฒนาหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2526. หน้า 10)

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหา และความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหา ดังที่โคเฮิน & อัฟฮอฟ (Cohen; & Uphoff 1980, P. 213 – 218) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจ (Decision making) ประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมการปฏิบัติการ (Implementation) การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัตถุ ด้านสังคม และส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมิน (Evaluation)

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม

5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันทั่วถึง

อาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องเกี่ยวกับความต้องการขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ ดังนั้นตัวแปรด้านประชากร ด้านสังคมเศรษฐกิจ และทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ล้วนแต่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังนั้นในงานวิจัยครั้งนี้จึงได้สรุปปัจจัยที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งเกี่ยวข้องกับ 3 ปัจจัย ดังนี้ ปัจจัยทางด้านประชากร ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความรู้ ความคิดเห็น และการรับรู้ข่าวสาร

บทบาทขององค์กรส่วนท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นหน่วยงานปกครองที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด จึงเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นในทุกๆด้าน ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ในมาตรา 4 “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” หมายความว่า “องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นที่มีกฎหมายจัดตั้ง” และในมาตรา 30 (1) กำหนดให้รัฐดำเนินการถ่ายโอนการบริการสาธารณะที่รัฐดำเนินการอยู่ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เสร็จสิ้นภายในสี่ปี (ภายในวันที่ 18 พฤศจิกายน 2546) การดำเนินการดังกล่าวเป็นการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจ และหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเพิ่มขึ้น โดยระบบบริการสาธารณะนี้ จะมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นในทุกๆด้าน รวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่น ซึ่งจะมีบทบาททั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น บทบาทตามกฎหมายปกครองส่วนท้องถิ่น กฎหมายสิ่งแวดล้อม การจัดการศึกษา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

1. บทบาทตามกฎหมายสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน

โดยสิ่งแวดลอมในท้องถิ่นจะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ถึงแม้กฎหมายปกครองส่วนท้องถิ่นจะกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจและหน้าที่ ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม ดังเช่น พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ใน มาตรา 16 (24) “การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม” และมาตรา 17 (5) “การคุ้มครอง การดูแล และบำรุงรักษา ป่าไม้ ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม” แล้วก็ตาม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควร จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายสิ่งแวดลอมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นของตนเองเพื่อจะ ได้ช่วยส่งเสริม และดูแลให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและพัฒนาก การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของท้องถิ่น เพราะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม และนักท่องเที่ยวจะไม่สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผล กระทบหรือทำลายสภาพแวดลอม ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจ ในกฎหมายสิ่งแวดลอม

2. บทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทอำนาจและหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดลอม ทั้งทางตรงและทางอ้อม สรุปได้ดังนี้

บทบาททางตรง เป็นบทบาทตามกฎหมายปกครองส่วนท้องถิ่น ดังเช่น ด้านตาม พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 กำหนดอำนาจและหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม

การที่กฎหมายดังกล่าว กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการจัดการ การบำรุง รักษา ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น และสิ่งแวดลอม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดี สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ แหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น นั้นแสดงให้เห็นถึงการกระจายอำนาจในการ บริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดลอมมายังท้องถิ่น จึงเป็นหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่จะต้องดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอมอย่างจริงจังและต่อเนื่องด้วย เนื่อง จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอมดังกล่าว เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาและวิถีชีวิต ของคนในท้องถิ่น และเป็นทรัพยากรที่กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีความสนใจใคร่มาสัมผัสชื่นชม

และเรียนรู้ ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ จึงเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่แท้จริงด้วย

บทบาททางอ้อม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากมีบทบาทหน้าที่โดยตรงตามกฎหมายปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังสามารถดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยบทบาทหน้าที่ ดังนี้

บทบาทในการศึกษารวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้วางแผนพัฒนาท้องถิ่น และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่น ตัวอย่างข้อมูลที่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรเก็บรวบรวมมีดังนี้

1. ข้อมูลประชากร เช่น จำนวนเพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา การย้ายถิ่น เป็นต้น
2. ข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทที่มีอยู่ในท้องถิ่น
3. ข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เช่น ภูเขา หน้าผา ถ้ำ น้ำตก แม่น้ำ ลำธาร ห้วย หนอง บึง ทะเลสาบ ทะเล เกาะ แล่นม อ่าว หาดทราย เป็นต้น
4. ข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น เป็นต้น
5. ข้อมูลทางการท่องเที่ยว เช่น แหล่งท่องเที่ยว ที่พัก โรงแรม ร้านอาหาร เป็นต้น
6. ลักษณะภูมิอากาศ เช่น ฤดูกาล ลม อุณหภูมิ ความชื้น ปริมาณน้ำฝน เป็นต้น
7. แผนที่และภาพถ่าย เช่น แผนที่เขตการปกครอง แผนที่ทรัพยากร แผนที่ภูมิประเทศ แผนที่ธรณีวิทยา แผนที่เส้นทาง ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม เป็นต้น
8. ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาดินพังทลาย ดินเค็ม ดินเปรี้ยว น้ำเสีย อากาศเสีย เสียงดัง สัตว์ป่าลดจำนวนลง การตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น
9. ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินในท้องถิ่น เป็นต้น

บทบาทในการส่งเสริมและเผยแพร่ข้อมูลความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสู่คนในท้องถิ่นเพื่อให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะได้ร่วมมือป้องกันและลดปัญหาที่จะเกิดกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยยึดหลัก "การป้องกันการเกิดปัญหาง่ายและประหยัดกว่าการแก้ปัญหา"

บทบาทในการส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่ม ชมรม มูลนิธิ สมาคม หรือองค์กรเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน หรือส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นเกิดความตระหนักหรือมีจิตสำนึกว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

บทบาทในการชี้แจงข้อเท็จจริงและปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็นจากคนในท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

บทบาทในการสร้างความเข้าใจ และประสานความร่วมมือระหว่างรัฐ ประชาชน และองค์กรในท้องถิ่น เพื่อการแก้ปัญหา พัฒนา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืน ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

ด้านสภาพแวดล้อมของแหล่ง ควรดำเนินการป้องกัน และดูแลรักษาสภาพธรรมชาติระบบนิเวศ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปกรรมของถิ่นให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ และควบคุมป้องกัน และกำจัดมลภาวะที่มี หรือจะเกิดในแหล่ง

ด้านคุณค่าและความสำคัญ ควรมีการดูแลรักษาคุณค่าทางธรรมชาติ วัฒนธรรมประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรม และเพิ่มการจัดกิจกรรมเสริมคุณค่าดังกล่าว

ด้านการตอบรับของคนในท้องถิ่น ควรดำเนินการให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของแหล่งฯ เต็มใจตอบรับนักท่องเที่ยว ร่วมมือในการรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นมีส่วนได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยว

ด้านการจัดการ ควรดำเนินการให้มีหรือเพิ่มการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การให้การศึกษาหรือสื่อความหมาย ควรจัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว วิทยากร ป้ายความรู้ ฐานความรู้ นิทรรศการ พิพิธภัณฑสถาน หอสมุด สื่อสิ่งพิมพ์ จุดชมวิว เส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นต้น
2. การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ควรดำเนินการศึกษาคุ่มครอง บำรุงรักษา พันธุ์ และควบคุมจำนวนให้เหมาะสม
3. องค์กรในการจัดการ ควรดำเนินการให้มีองค์กรที่เกิดจากความร่วมมือของคนในท้องถิ่นมีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น

จากแนวคิดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในท้องถิ่น สรุปได้ว่า ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นองค์กรกลางในการดำเนินงานต่างๆ ในท้องถิ่น เพราะเป็นหน่วยงานของรัฐที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด เป็นองค์กรที่อยู่ในพื้นที่ทำให้ทราบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานภายในท้องถิ่นเป็นอย่างดี นอกจากนี้แล้วกฎหมายได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นภารกิจหลักในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

แนวคิดด้านการตลาดและแผนการตลาดท่องเที่ยว

การตลาดท่องเที่ยว

1. ความหมายของการตลาดการท่องเที่ยว

การตลาดท่องเที่ยว (Marketing of Tourism) ได้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้อย่างต่าง ๆ กัน ดังนี้

วินิจ วีรยางกูร ได้ให้ความหมายว่า “ปรัชญาทางการจัดการที่มุ่งเน้นไปสู่ความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยอาศัยการวิจัยตลาด การพยากรณ์ การคัดเลือกทรัพยากรการท่องเที่ยวที่กำลังอยู่ในความต้องการเพื่อให้ธุรกิจได้รับประโยชน์สูงสุดในการเสนอบริการแก่นักท่องเที่ยวตามเป้าหมายที่กำหนดไว้” (วินิจ วีรยางกูร, 2532. หน้า 83)

ธรรมบุญ ประจวบเหมาะ กล่าวถึงความหมายว่า “การศึกษาองค์ประกอบ (การผลิตและการบริโภคสินค้าและบริการ) ทางการท่องเที่ยว เพื่อใช้กำหนดลู่ทางในการพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวและส่งเสริมให้เกิด demand) และอุปทานทางการท่องเที่ยว (Tourism Supply)” (ธรรมบุญ ประจวบเหมาะ, 2529. หน้า 4-5)

องค์การท่องเที่ยวแห่งโลก (World Tourism Organization) ได้ให้ความหมายว่า “ปรัชญาของการจัดการให้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยการวิจัย การพยากรณ์ และการเลือกสรรผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับตลาด โดยบรรลุวัตถุประสงค์และให้ได้ผลประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร” (องค์การท่องเที่ยวแห่งโลก อ้างจาก Coltman, 1989. หน้า 11)

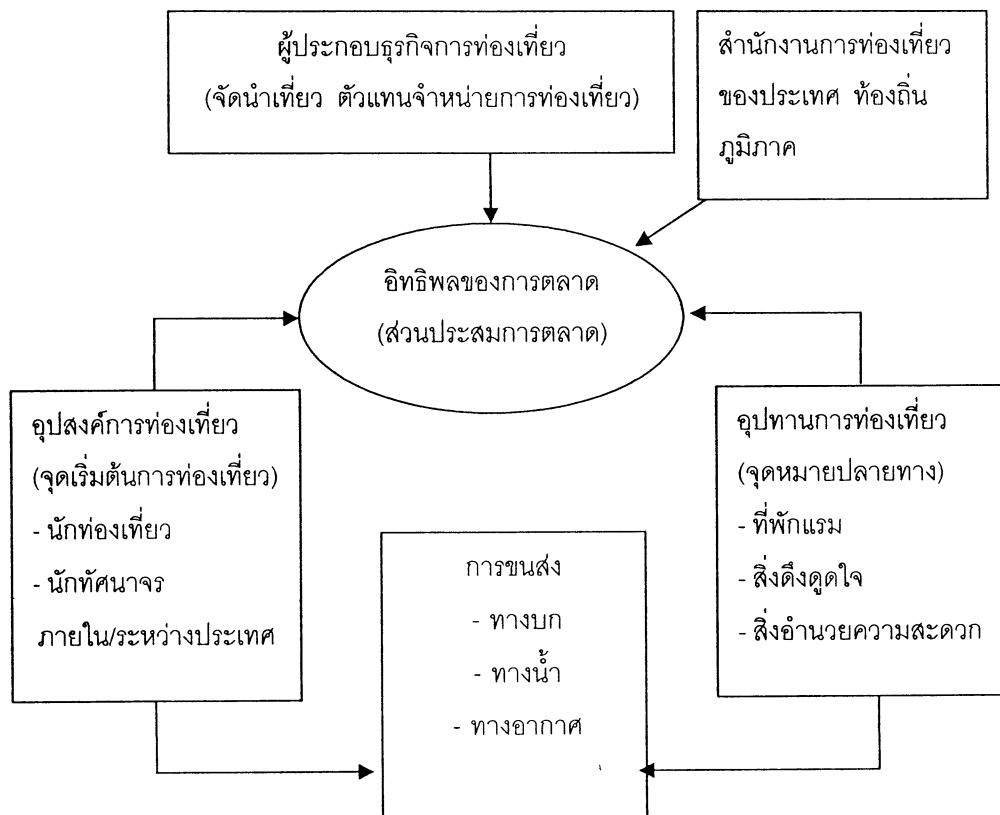
จากความหมายของการตลาดท่องเที่ยวในทัศนะของนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญต่างๆ แล้ว พอจะสรุปสาระสำคัญของการตลาดท่องเที่ยวได้ว่าเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับผู้ผลิตและนักท่องเที่ยวในฐานะผู้บริโภค โดยการศึกษาถึงความต้องการและสรรหาสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวด้วยความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ผลิต

2. บทบาทของการตลาดต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 5) กล่าวว่า การรู้ถึงความต้องการและพฤติกรรม การซื้อของนักท่องเที่ยวทุกประเภท (Market Demand) มีความสำคัญต่อการจัดหาสินค้าและบริการ (Product Supply) ให้ตรงกับความต้องการนั้นๆ มากที่สุดการจัดกิจกรรมทางการตลาดโดยใช้ส่วนประสมทางการตลาด 4Ps หรือมากกว่าจึงมุ่งเน้นไปที่ผู้บริโภคเป็นสำคัญแก่นักท่องเที่ยวเดินทางมาส่วนตัว (FIT) อาจได้รับอิทธิพลจากการตลาดน้อยเพราะนักท่องเที่ยวตัดสินใจและวางแผนการเดินทางเองแต่นักท่องเที่ยวที่ซื้อทัวร์เหมา (Package tour) จะต้องเดินทางท่องเที่ยวตาม

รายการและเวลาที่ผู้ประกอบการธุรกิจจัดนำเที่ยว (Tour Operator) เป็นผู้กำหนดตั้งแต่การใช้ที่พัก ยานพาหนะ การมาชมให้สถานที่และบริโศกกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจ จัดหาสินค้าและบริการตามรายการจำเป็นต้องใช้ส่วนประสมของการตลาดมาเป็นอิทธิพลทางการตลาด (Marketing influences) ที่ทำให้อุปสงค์และอุปทานสอดคล้องกันกระตุ้นและดึงดูดให้นักท่องเที่ยว มีความต้องการเดินทางมามากขึ้น ทั้งนี้สำนักงานการท่องเที่ยวของรัฐ (National Tourist Offices) ก็มีบทบาทสำคัญในการวางแผน กำหนดนโยบายและกลยุทธ์การตลาดทั้งตลาดต่างประเทศ และ ตลาดในประเทศ

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การตลาดเป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้ประกอบการ การท่องเที่ยวใช้ในการจัดอุปทานและกิจกรรมการท่องเที่ยวให้ตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว มากที่สุด นอกเหนือจากการใช้กลยุทธ์ 4 Ps แล้ว การวิจัยตลาด และการพยากรณ์ยังช่วยให้ ทราบความต้องการและแนวโน้มในการบริโภคของนักท่องเที่ยว แนวโน้มทางด้านเศรษฐกิจ และ สังคมของนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว วงจรชีวิตของทรัพยากรการท่องเที่ยว ความหลากหลาย และสมบูรณ์ของข้อมูลที่ต้องให้แก่นักท่องเที่ยวจึงนับว่างานการตลาดเป็นเครื่องมือสำคัญที่ สร้างแรงจูงใจให้คนอยากเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น จนทำให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยว เจริญเติบโตมากกว่าอุตสาหกรรมใดๆ ในปัจจุบัน

ภาพ 8 แสดงความเชื่อมโยงระหว่างอุปสงค์ อุปทานการท่องเที่ยวและอิทธิพลของการตลาด

3. ลักษณะของตลาดการท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 15-18) กล่าวถึงองค์ประกอบของตลาดท่องเที่ยว มีลักษณะเฉพาะดังนี้

1. ผู้ซื้อ ได้แก่ นักท่องเที่ยว นักทัศนอาจร ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ความต้องการเดินทางท่องเที่ยว และบริโภคสินค้าการท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 15-18 อ้างจาก Mathieson and Wall,1996. 16-17) ถึงความต้องการการท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ความต้องการปัจจุบัน (Actual Demand) หมายถึง ความต้องการเดินทางท่องเที่ยว มีความพร้อมและเต็มใจที่จะจ่ายค่าสินค้าและบริการที่กำหนดไว้ในขณะนั้น นักท่องเที่ยวที่มีความต้องการประเภทนี้พร้อมที่จะซื้อสินค้าและบริการและเดินทางทันที

2. ความต้องการแนวโน้ม (Potential Demand) หมายถึง นักท่องเที่ยวที่มีแนวโน้มที่จะเดินทางเพราะมีความต้องการอยู่แล้วแต่ขาดองค์ประกอบอื่นเช่น เงิน เวลา

3. ความต้องการที่อาจเกิดขึ้นได้ (Deferred Demand) ความต้องการเดินทางท่องเที่ยวอยู่ในส่วนลึกของจิตใจทุกคน แต่ไม่มีความรู้ หรือไม่มีข้อมูลขอแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ที่น่าสนใจ ความต้องการแบบนี้อาจชักจูงให้เกิดขึ้นได้ โดยอาศัยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์

นักท่องเที่ยวมีแนวโน้มการเดินทางที่เป็นส่วนตัวมากขึ้นต้องการที่พักที่สะดวกสบาย เรียบง่ายและสะอาด สนใจกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวมากขึ้น เช่น การล่องแพ ไ้เขา ความต้องการการท่องเที่ยวและพักผ่อนมีมากมายหลายรูปแบบด้วยกัน

2. ผู้ขาย ได้แก่ ผู้ประกอบธุรกิจจัดหาสินค้าและบริการการท่องเที่ยว (Travel Suppliers) ผลิตภัณฑ์ในลักษณะการแปรรูปสินค้าและบริการ เช่น การบริการอาหารและเครื่องดื่ม การเข้าชมการแสดงในสถานที่และแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ

3. สินค้าและบริการ สินค้าในตลาดการท่องเที่ยวแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

3.1 สินค้าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติต่างๆ เช่น น้ำตก ภูเขา ทะเล เขตรักษาพันธุ์พืช และสัตว์ป่า ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ฯลฯ

3.2 สินค้าที่มนุษย์สร้างขึ้น แบ่งออกเป็นหลายชนิด ได้แก่

3.2.1 สิ่งก่อสร้างที่สำคัญ เช่น อนุสาวรีย์ทางประวัติศาสตร์ วัด โบสถ์ สถานที่สำคัญทางศาสนา ศิลปะ สถาปัตยกรรม พิพิธภัณฑ์ สวนสนุก

3.2.2 สิ่งดึงดูดใจทางด้านวัฒนธรรมและสังคม ทั้งรูปธรรมและนามธรรม เช่น ศาสนา ภาษา เทศกาล ประเพณี ศิลปหัตถกรรม สิ่งบันเทิงต่างๆ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม อาหาร การแต่งกาย หัตถศิลป์ ความเชื่อ ฯลฯ

3.2.3 สินค้าและบริการที่ความอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ สายการบินและการขนส่ง ที่พักแรม อาหารและเครื่องดื่ม การจ้ดนำเที่ยว สินค้าของที่ระลึก กิจกรรมการท่องเที่ยว บันเทิงและพักผ่อน ฯลฯ

ลักษณะเฉพาะของสินค้าการท่องเที่ยว แตกต่างจากสินค้าทั่วไปดังนี้

1. สินค้ามีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสก่อนการตัดสินใจซื้อได้ เช่น การเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ลูกค้าจะซื้อจากอารมณ์ ความรู้สึกส่วนตัวและ

2. สินค้ามีเอกลักษณ์ มีเฉพาะแบบเดียวไม่เหมือนใคร ไม่ว่าจะเป็นสิ่งดึงดูดใจทางธรรมชาติ (Natural Attraction) หรือสิ่งดึงดูดใจที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man – made Attraction)

3. การผลิตและบริโภคสินค้าเกิดขึ้นในเวลาและสถานที่เดียวกัน เช่น การเดินทางโดยเครื่องบินการเข้าพักในโรงแรม ลูกค้าจะสามารถบริโภคได้ในเวลาและสถานที่ที่กำหนดเท่านั้น

4. กระบวนการซื้อขายสินค้าและการบริการไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เช่น การซื้อรายการนำเที่ยวแบบเหมาจ่าย (package tour) ผู้ประกอบธุรกิจจำเป็นต้องให้บริการตั้งแต่เริ่มออกเดินทางจนกลับถึงบ้าน หรือกลับมาถึงจุดเริ่มต้นของการเดินทาง ผู้ซื้อจะได้รับการบริการตลอดเวลาการบริโภคสินค้าเท่านั้น

5. สินค้ามีลักษณะสูญเสียบง่ายถ้าลูกค้าไม่มาบริโภคหรือใช้บริการในเวลาที่กำหนด เช่น การนำชมสถานที่ต่างๆ ถ้าไม่มีลูกค้าอื่นมาซื้อสินค้าและบริการทันในเวลานั้นสินค้าและบริการนั้นก็เสียไปเลย รายได้สูญเปล่า ไม่มีโอกาสในการขายมากเหมือนสินค้าอื่น

6. สินค้าการท่องเที่ยวจะขายได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฤดูกาล สภาพภูมิอากาศ เวลาของการบริโภค

7. การซื้อขายสินค้าการท่องเที่ยวมีการซื้อขายร่วมกันในคราวเดียวกันถึงแม้จะต่างเจ้าของกัน จึงต้องการความร่วมมือทางธุรกิจสูง

4. การศึกษาอุปสงค์

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 19-21) ให้ความหมายของอุปสงค์การท่องเที่ยว (Tourist Demand) ว่าหมายถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปซื้อสินค้าและบริการ หรือบริโภคผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยว หรือจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวของตน โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีความต้องการ มีอำนาจซื้อ และมีความเต็มใจที่จะจ่ายค่าสินค้าและบริการที่กำหนดในเวลานั้นๆ

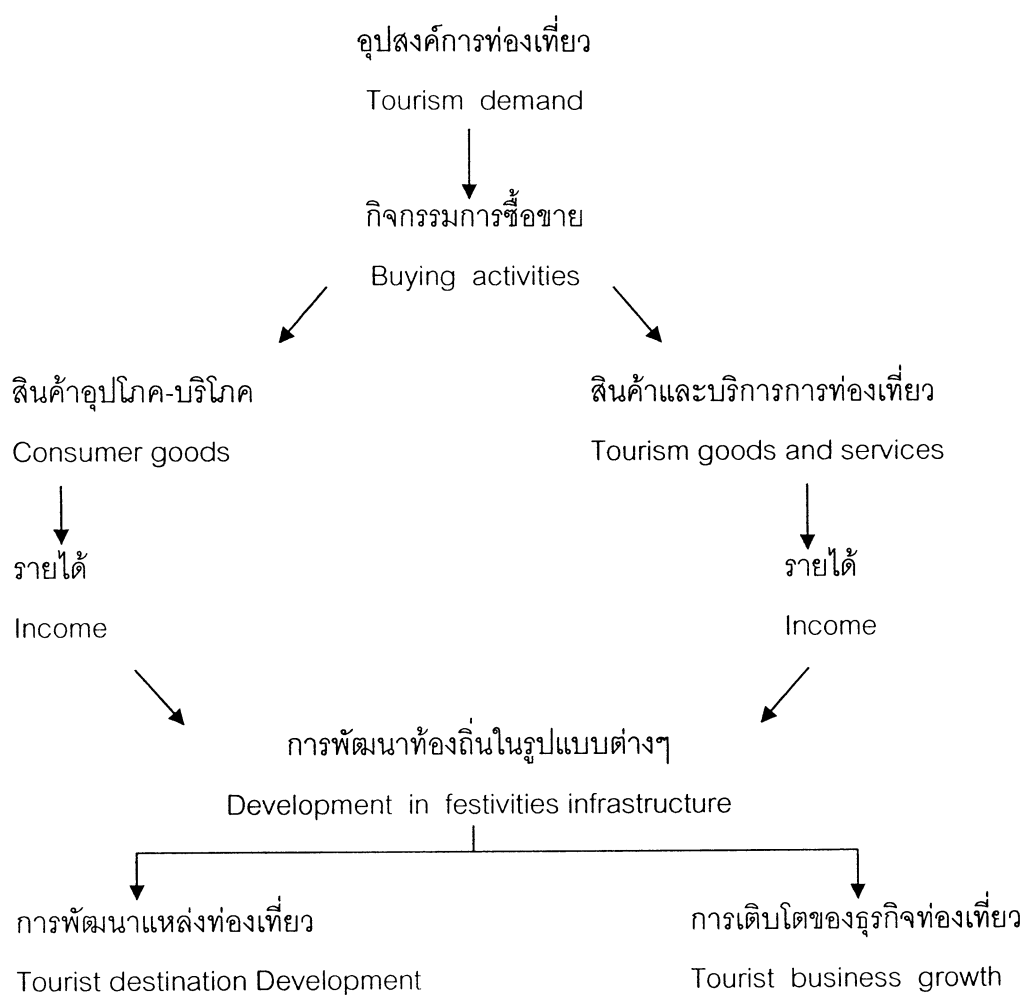
การศึกษาอุปสงค์ของการท่องเที่ยว นิยมศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ

1. จำนวนนักท่องเที่ยว (Tourist Arrivals)

2. รายได้จากการท่องเที่ยว (Tourist Expenditures) หมายถึงค่าใช้จ่ายที่นักท่องเที่ยวใช้ในการเดินทางท่องเที่ยวเป็นค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าพาหนะ ค่าสินค้าของที่ระลึกและค่าใช้จ่ายอื่นๆ

3. วันพักเฉลี่ย (Average Length of stay) รูปแบบกิจกรรมทางการตลาดที่เหมาะสมจะทำให้เพิ่มจำนวนวันพัก ซึ่งเป็นผลให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

4. การเพิ่มขึ้นของอุปทานการท่องเที่ยว (Tourist Supply) เช่น สถานที่ท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมไปกันมาก ห้องพัก บริษัทนำเที่ยว

ภาพ 9 แสดงความสำคัญของการศึกษาอุปสงค์การท่องเที่ยว

การศึกษาอุปสงค์เป็นตัวผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดการซื้อขายสินค้าท่องเที่ยว โดยเฉพาะในธุรกิจย่อยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ที่จะช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ท้องถิ่น นำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ

5. ปัจจัยทำให้เกิดอุปสงค์การท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 21) กล่าวถึงการองค์ประกอบของการตลาดในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. ปัจจัยผลักดัน ได้แก่ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี การมีรายได้และระดับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อาชีพและการมีเวลาว่าง พัฒนาการทางด้านการคมนาคมการสื่อสาร

2. ปัจจัยดึงดูด ได้แก่ ความพร้อมของอุปทานการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว ราคา กฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวความปลอดภัย สื่อมวลชน

6. องค์ประกอบทางการตลาดในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 59-60) กล่าวถึงการองค์ประกอบของการตลาดในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. ผลิตภัณฑ์ (Product) สินค้าและบริการที่ผู้ประกอบการเสนอขาย
2. ราคา (Price) ของสินค้าและบริการ รวมทั้งการกำหนดราคาสินค้าทางการท่องเที่ยว
3. ช่องทางการจำหน่าย (Place) เป็นกระบวนการหรือช่องทางการจำหน่ายสินค้าและบริการไปยังลูกค้า นักท่องเที่ยว
4. การส่งเสริมการตลาด(Product) คือการกระตุ้นให้ลูกค้าต้องการซื้อสินค้าและบริการ
5. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical environment) หมายถึง บรรยากาศขณะซื้อขายสินค้าและบริการและขณะที่ลูกค้าบริโภคสินค้า ซึ่งจะสามารถสร้างความพอใจหรือไม่พอใจได้
6. กระบวนการซื้อ (Purchasing Process) เป็นการศึกษาข้อมูลการตลาดเพื่อให้ทราบถึงกระบวนการซื้อของนักท่องเที่ยว การเลือกผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับกลุ่มตลาดนักท่องเที่ยว
7. การจัดรวมผลิตภัณฑ์ (Packing) คือ การจัดรวมสินค้าและบริการการท่องเที่ยวหลายๆ อย่างที่เหมาะสมเข้าด้วยกัน เพื่อตอบสนองกลุ่มตลาดเป้าหมาย
8. ความร่วมมือทางธุรกิจ (Partnership / Participation) หมายถึง การประสานความร่วมมือกันทางธุรกิจ ในการเสนอขายสินค้าและบริการการท่องเที่ยว

7. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวและการเสนอขายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 60-62) กล่าวถึงผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวและการเสนอขายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวดังนี้

1. มีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ผสม
2. ส่วนผสมของผลิตภัณฑ์บางส่วนเป็นนามธรรม ไม่สามารถจับต้องหรือทดลองใช้ก่อนได้ เช่น การบริการ ความสะดวกสบาย นักท่องเที่ยวต้องใช้ความรู้สึกส่วนตัว
3. อายุของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับฤดูกาล ลูกค้าต้องการบริโภคเมื่อต้องการเดินทางหรือหยุดพักผ่อนในสุดสัปดาห์

4. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมีช่องทางการจำหน่าย

5. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวถูกลอกเลียนได้ง่าย ทั้งในส่วนของทรัพยากรการท่องเที่ยวและการบริการ ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติเป็นสินมรดกของประเทศ ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของแต่ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและรูปแบบการบริการที่ผู้ประกอบการคิดขึ้นอาจถูกลอกเลียนแบบได้ง่ายเมื่อเห็นว่าสามารถสร้างความพอใจให้ลูกค้ามาแล้ว

การเสนอขายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว โดยวิธีการ

1. ผลิตภัณฑ์หลัก (Core Product) หมายถึง สินค้าและบริการหลักที่สร้างความพอใจและตอบสนองความต้องการของลูกค้ากลุ่มเป้าหมายได้มากที่สุด
2. ผลิตภัณฑ์ที่คาดหวัง (Expected Product) หมายถึง สินค้าและบริการที่ลูกค้าคาดว่าจะได้รับเมื่อมาซื้อสินค้าและบริการ
3. ผลิตภัณฑ์ควบ (Augmented Product) หมายถึง สินค้าและบริการเสริมที่ลูกค้าจะได้รับเพิ่มเติมควบคู่ไปกับการซื้อสินค้า
4. ศักยภาพผลิตภัณฑ์ (Potential Product) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ควบเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าในอนาคต รูปแบบของการบริการใหม่ๆ ที่ลูกค้าไม่คาดว่าจะได้รับหรือความพอใจ แปลงใจ ตื่นเต้นประทับใจให้แก่ลูกค้าที่มาใช้บริการ

8. การวางแผนและพัฒนากการตลาดท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2546. หน้า 130) กล่าวถึงการวางแผนและพัฒนากการตลาดท่องเที่ยวว่า เป็นการบริหารแนวความคิดด้านส่วนประสมการตลาด ได้แก่ การจัดการผลิตภัณฑ์ การตั้งราคา การจัดจำหน่ายสินค้าและบริการ การส่งเสริมการตลาดตลอดจนส่วนประสมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการซื้อขายสินค้าอย่างรวดเร็ว เพิ่มขึ้นและต่อเนื่อง ตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจให้แก่ลูกค้า โดยมีลักษณะการบริหารเป็นกระบวนการวางแผนทางการตลาด (Marketing Planning Process) ตั้งแต่ การวิเคราะห์และวิจัยตลาด การเลือกตลาดเป้าหมาย การออกแบบกลยุทธ์การตลาด การวางแผนกิจกรรมการตลาด การจัดการองค์การ การปฏิบัติการ การควบคุมความพยายามทางการตลาด ซึ่งในขั้นตอนการวางแผนการตลาด (Marketing Plan) เป็นการกำหนดนโยบาย จุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ กลยุทธ์ โปรแกรม แผนงาน กิจกรรมการตลาด และการใช้ความพยายามทางการตลาดอื่นๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การวางแผนการตลาดจึงประกอบไปด้วย

1. การกำหนดวัตถุประสงค์ทางการตลาด (Marketing objective) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อเป็นเครื่องชี้ทางและกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาด

2. การกำหนดกลยุทธ์และกิจกรรมการตลาด (Marketing strategies and activities) การกำหนดกลยุทธ์และกิจกรรมการตลาดท่องเที่ยว เป็นการกำหนดกลยุทธ์และใช้ส่วนประสมทางการตลาดของธุรกิจ (4Ps-8Ps) มาวางแผน พัฒนาและใช้ความพยายาม รายได้ สภาพการแข่งขัน สภาพแวดล้อมและโอกาสทางการตลาด เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายให้มากที่สุด

การกำหนดกลยุทธ์ด้านผลิตภัณฑ์ (Product strategies) เพื่อผลิตและพัฒนาสินค้าและบริการการท่องเที่ยวตามความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยใช้วิธีการสร้างความแตกต่างระหว่างการแข่งขัน โดยการสร้างความแตกต่างในด้านผลิตภัณฑ์ (Product differentiation) การบริการ (Service differentiation) บุคลากร (Personnel differentiation) และภาพลักษณ์ (Image differentiation) ให้ลูกค้าจดจำสัญลักษณ์ ยี่ห้อ ตราสินค้า และชื่อเสียงของบริษัทได้ สถานที่ตั้ง การโฆษณา ประชาสัมพันธ์

แผนการตลาดการท่องเที่ยวปี 2549

วิสัยทัศน์การท่องเที่ยวไทย

มุ่งพัฒนาและส่งเสริมให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย ก้าวสู่มาตรฐานคุณภาพ (Quality) เป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainability) สามารถแข่งขันในตลาดโลก (Competitiveness) อันจะนำไปสู่การเป็น Tourism Capital of Asia

วัตถุประสงค์การดำเนินงาน

1. เพิ่มรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศ โดยเพิ่มค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อการเดินทางของนักท่องเที่ยวและเร่งอัตราการขยายตัวของจำนวนนักท่องเที่ยว

2. กระตุ้นให้เกิดการหมุนเวียนเงินตราภายในประเทศและกระจายรายได้สู่ภูมิภาค

เป้าหมายทางการตลาด

ประเภท	ตลาดต่างประเทศ	ตลาดในประเทศ
จำนวนนักท่องเที่ยว	13.8 ล้านคน	79.33 ล้านคน-ครั้ง
รายได้	486,300 ล้านบาท	378,000 ล้านบาท

Campaign โฆษณาและประชาสัมพันธ์ตลาดต่างประเทศในประเทศ

การดำเนินงานปี 2549 จะดำเนินงานภายใต้ Campaign “Thailand Grand Invitation” โดย ททท. จะสร้างกระแสการท่องเที่ยวครั้งใหญ่ขึ้นในประเทศไทย ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและ ชาวไทยที่อยู่ต่างประเทศเดินทางมาเยือนเมืองไทย และกระตุ้นให้คนไทยในประเทศเดินทางเข้าร่วมกิจกรรมเฉลิมฉลอง เนื่องในวโรกาสมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี โดยมีสัญลักษณ์ (Logo) ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ดังนี้ แนวทางการดำเนินงาน แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. ด้านส่งเสริมการตลาด

แผนการตลาดต่างประเทศ

เป้าหมายรายภูมิภาค

1. เอเชียตะวันออกตลาดหลักได้แก่ มาเลเซีย, ญี่ปุ่น, เกาหลี, จีนตลาดรอง ได้แก่ อินโดนีเซีย, ฟิลิปปินส์
2. ยุโรป / ตะวันออกกลาง / แอฟริกา ตลาดหลัก ได้แก่ UK, เยอรมนี, ฝรั่งเศส, สวีเดน ตลาดรอง ได้แก่ เนเธอร์แลนด์, สวิตเซอร์แลนด์, อิตาลี, รัสเซีย, เดนมาร์ก, นอร์เวย์, ฟินแลนด์, ยุโรปตะวันออก, เบลเยียม, สเปน, ออสเตรียและกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง และแอฟริกาใต้
3. อเมริกา ตลาดหลัก ได้แก่ U.S.A. และตลาดรอง ได้แก่ แคนาดา, ลาตินอเมริกา
4. โอเชียเนีย ตลาดหลัก ได้แก่ ออสเตรเลียและตลาดรอง ได้แก่ นิวซีแลนด์

กลุ่มเป้าหมายตลาดต่างประเทศ

1. นักท่องเที่ยวทั่วไป คือ ครอบครัว สตรี Corporate ผู้สูงอายุ Expatriates Ethnic
2. กลุ่มความสนใจพิเศษ คือ กอล์ฟ ดำน้ำ สุขภาพ ยานยนต์ ศาสนา Educational (นักเรียน นักศึกษา อาจารย์มหาวิทยาลัย) Yacht

สินค้าทางการท่องเที่ยวสำหรับตลาดต่างประเทศ

1. สินค้าพิเศษ ภายใต้ Campaign “Thailand Grand Invitation”
 - 1.1 Grand Events พระราชพิธีและพิธีการต่างๆ กิจกรรมเจ็ดเฉลิมพระเกียรติ และกิจกรรมเฉลิมฉลองต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในส่วนกลางและภูมิภาค โดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชน
 - 1.2 Grand Destinations กรุงเทพมหานคร มุ่งนำเสนอการเป็นเมืองหลวง การตกแต่งเมืองบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์เฉลิมฉลองวโรกาสพิเศษนี้ การจัดรายการนำเที่ยวพิเศษท่องเที่ยวพระราชวังต่าง ๆ และพิพิธภัณฑ์ กิจกรรม One Night in Bangkok เป็นต้น สำหรับในส่วนภูมิภาคจะนำเสนอรายการ นำเที่ยวพระตำหนักและโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

1.3 Grand Opening สนามบินสุวรรณภูมิ

1.4 Grand Service สินค้าและบริการต่าง ๆ ที่มีมาตรฐานพิเศษ ได้แก่ Unseen Paradise, Boutique Hotel & Spa, Shopping Complex เป็นต้น

2. ประเภทหาดทรายชายทะเล เช่น Andaman Cluster (ภูเก็ต พังงา กระบี่ ตรัง, Royal Paradise (หัวหิน –ชะอำ), Jewel Coast (ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด) และหมู่เกาะสมุย

3. ประเภทเมืองและชุมชน เช่น กลุ่มล้านนา (เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน), Greater Bangkok (กทม. อยุธยา กาญจนบุรี ราชบุรี), เส้นทางวัฒนธรรมขอม (โคราช บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี), เส้นทางเชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน, OTOP Village เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน อยุธยา โคราช นครศรีธรรมราช

4. ประเภทธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย เช่น

4.1 เดินป่า นั่งช้าง ล่องแก่ง ในภาคเหนือและภาคตะวันตก

5. ประเภทความสนใจพิเศษ เช่น กอล์ฟ (กทม.ปทุมธานี ภูเก็ต พัทยา เชียงใหม่ หัวหิน ชะอำ), ดำน้ำ (ภูเก็ต กระบี่ ตรัง), บริการตรวจสุขภาพ สปา ในเมืองท่องเที่ยวหลัก

6. ประเภทกิจกรรม World Event เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เทศกาลภาพยนตร์นานาชาติ พัทยา มิวสิคเฟสติวัล ฯลฯ

กลยุทธ์การส่งเสริมตลาดต่างประเทศ

1. เร่งสร้างการรับรู้ (Consumer Awareness) ปี 2549 เป็นปีเฉลิมฉลองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ควบคู่กับการรับรู้ประเทศไทยในภาพลักษณ์ด้านบวก

2. เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เพื่อรักษาสัดส่วนทางการตลาด (Market Share)

3. เน้นการทำตลาดแบบเจาะกลุ่มเป้าหมาย (Target Marketing) เพื่อขยายฐานนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม

4. ส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อันดามัน

5. ส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วง Green Season (พฤษภาคม – กันยายน)

แผนการตลาดในประเทศ

กลุ่มเป้าหมายตลาดในประเทศ

1. นักท่องเที่ยวทั่วไป ครอบครัว วัยทำงาน ผู้มีรายได้สูง เยาวชน Expatriates

2. กลุ่มความสนใจพิเศษ กลุ่มสุขภาพ กลุ่ม Education กลุ่มกีฬา(กอล์ฟ, ดำน้ำ)

3. กลุ่มประชุมสัมมนา กลุ่มท่องเที่ยวเชิงเกษตร/ เชิงนิเวศ กึ่งผจญภัย ศาสนา

สินค้าทางการท่องเที่ยวสำหรับตลาดในประเทศ

1. กลุ่มที่ 1 สินค้าพิเศษ

1.1 Grand Events พระราชพิธีและพิธีการต่าง ๆ กิจกรรมแจ้เฉลิมพระเกียรติ และกิจกรรมเฉลิมฉลองต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในส่วนกลางและภูมิภาค โดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

1.2 Grand Destinations กรุงเทพมหานคร มุ่งนำเสนอการเป็นเมืองหลวง การตกแต่งเมืองบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์เฉลิมฉลองวโรกาสพิเศษนี้ การจัดรายการนำเที่ยวพิเศษท่องเที่ยวพระราชวังต่าง ๆ และพิพิธภัณฑ์ กิจกรรม One Night in Bangkok เป็นต้น สำหรับในส่วนภูมิภาคจะนำเสนอรายการนำเที่ยวพระตำหนักและโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

1.3 Grand Opening สนามบินสุวรรณภูมิ

1.4 Grand Service สินค้าและบริการต่าง ๆ ที่มีมาตรฐานพิเศษ ได้แก่ Unseen Paradise, Boutique Hotel & Spa, Shopping Complex เป็นต้น

2. กลุ่มที่ 2 สินค้าทั่วไป

2.1 หาดทรายชายทะเล เช่น หมู่เกาะทะเลตราด กระบี่ ตรัง

2.2 เมืองและ ชุมชน เช่น เส้นทางเยือนแดนพุทธศิลป์เที่ยวถิ่นพระพุทธไสยาสน์ เส้นทางเลียบละชิมทัศนียภาพแม่น้ำโขงและนมัสการพระเกจิตั้ง เส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง เส้นทางเยือนถิ่นอารยธรรมอีสานชายแดนใต้ ตามรอยหลวงพ่อดาว

2.3 ธรรมชาติ / เชิงนิเวศ เช่น อาบน้ำช้าง ท่องไพร ยามค่ำคืน กาญจนบุรี ล่องเรือชมโลมา ป่าชายเลนและดูนก ฉะเชิงเทรา ศึกษาธรรมชาติ อุทยานแห่งชาติเขาสก

2.4 ความสนใจพิเศษเช่น กอล์ฟ (สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต สงขลา) ดำน้ำ (ภูเก็ต กระบี่ เกาะเต่า เกาะนางยวน) ทวีร์สุขภาพ (นครปฐม เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ระนอง)

2.5 เทศกาล/งานประเพณี เช่น เที่ยวเมืองไทยสุขใจทุกเดือน เทศกาลภาพยนตร์นานาชาติ กรุงเทพฯ ตรุษจีน ยาวราช /นครสวรรค์ เย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์ ลอยกระทง

3. กลุ่มที่ 3 เส้นทางท่องเที่ยวพิเศษ เช่น

3.1 Unseen Product และ “40 เส้นทางความสุข”

กลยุทธ์การตลาดในประเทศ

1. ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงภายในภูมิภาคและระหว่างภูมิภาค
2. ส่งเสริมการท่องเที่ยวช่วงนอกฤดูกาล
3. ใช้งานกิจกรรม (Event) เป็นจุดขาย
4. เสริมสร้างศักยภาพการดำเนินงานทางการตลาด และเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย

2. ด้านส่งเสริมสินค้าทางการท่องเที่ยว

กลยุทธ์ที่ 1 สนับสนุนสินค้าและกิจกรรมเสริมทางการท่องเที่ยวซึ่งเป็นที่รู้จักอยู่แล้วอย่างต่อเนื่อง เพื่อ Strengthen การเป็นสินค้าหลัก

กลยุทธ์ที่ 2 สนับสนุนการสร้างสินค้าทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่

กลยุทธ์ที่ 3 การเพิ่มมูลค่าสินค้าการท่องเที่ยว (Valued Added)

กลยุทธ์ที่ 4 การเสริมสร้างมาตรฐานบุคลากรด้านการตลาดในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

จากแผนการตลาดท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สามารถสรุปเกี่ยวกับการจัดทำแผนการส่งเสริมการตลาดได้ว่า จังหวัดนครราชสีมาเป็นกลุ่มสินค้าการท่องเที่ยวประเภทเมืองและชุมชนด้านเส้นทางวัฒนธรรมขอม โดยจะส่งเสริมให้เกิดการเดินทางเชื่อมโยงไปยังกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ลาว กัมพูชาและเวียดนาม ทั้งนี้ นอกจากการเป็นแหล่งอารยธรรมขอมแดนอีสานใต้แล้วอำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมายังถูกวางให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพิเศษ “Unseen Product” ในการชมวัฏกระทิง ณ เขาแผงม้าและ 40 เส้นทางความสุข ที่เป็นการส่งเสริมเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ดังนั้น อำเภอวังน้ำเขียวจึงมีโอกาสนในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็น แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงสุขภาพที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้ง จะสามารถ พัฒนาเชื่อมโยงการท่องเที่ยวให้เป็นกลุ่ม Cluster เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการดำเนินงานทาง การตลาดท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต

แนวคิดด้านการวางแผนและการวางแผนยุทธศาสตร์

1. การวางแผนยุทธศาสตร์ (Strategic Planning)

1.1 ยุทธศาสตร์และการวางแผนยุทธศาสตร์ (Strategic Planning)

คำว่ากลยุทธ์ในภาษาไทยนั้นหากเป็นคำศัพท์ที่ใช้ในทางทหาร หมายถึง แนวทางในการต่อสู้แข่งขัน ในบางแห่งก็มีผู้ใช้ว่า ยุทธศาสตร์ อย่างไรก็ตามในทางธุรกิจมีความ นิยมใช้คำว่า กลยุทธ์ มากกว่า ยุทธศาสตร์ ความหมายของกลยุทธ์มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

दनัย เทียนพุดม (2540. หน้า 14) กล่าวว่ากลยุทธ์คือ วิธีการออกแบบให้ เหมาะสมต่อการกำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางของธุรกิจในอนาคตหรือสิ่งที่ธุรกิจต้องการจะเป็นใน อนาคต

ธงชัย สันติวงศ์ (2539. หน้า 73) กล่าวว่า กลยุทธ์ หมายถึง เป้าหมายต่างๆ และ วัตถุประสงค์พื้นฐานทั้งหลายขององค์การรวมทั้งแผนงานหลักต่างๆ ดังกล่าว ตลอดจนแบบวิธีการ

ที่สำคัญเกี่ยวกับการแบ่งสรรทรัพยากรทั้งหลายที่นำมาใช้ เพื่อทำให้องค์กรปรับตัวสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ (2546 . หน้า 41) กล่าวว่า กลยุทธ์ (Strategy) เป็นรูปแบบของการกระทำซึ่งผู้จัดการใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ เป็นกลยุทธ์ที่เป็นจริง ซึ่งบริษัทได้วางแผนไว้ และใช้ได้ต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์

สมยศ นาวิการ (2543. หน้า 3) กล่าวไว้ว่า กลยุทธ์ จะอธิบายถึงวิธีการที่องค์การจะดำเนินตามวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้อุปสรรคและโอกาส ภายในสภาพแวดล้อมภายนอกและทรัพยากรและความสามารถภายในขององค์การ กลยุทธ์จะให้ความเข้าใจพื้นฐานว่าองค์การจะแข่งขันอย่างไร ตัวกำหนดกลยุทธ์ขององค์การมีอยู่ 3 อย่าง คือ สภาพแวดล้อมภายนอก สภาพแวดล้อมภายใน และวัตถุประสงค์ขององค์การ

กิงพร ทองใบ (2546. หน้า 4) ได้ให้ความหมายกลยุทธ์ไว้ว่า กลยุทธ์ หมายถึงวิธีที่องค์การเลือก เพื่อจะดำเนินการจากจุดที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไปยังจุดหมายปลายทางในอนาคตที่องค์การกำหนดไว้ กระบวนการกำหนดกลยุทธ์ทางธุรกิจ เป็นกระบวนการวางแผนระยะยาวขององค์การธุรกิจที่ต้องมีการประเมินสถานการณ์แวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์การอย่างเหมาะสมเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน จากนั้นจึงพิจารณาพัฒนาทางเลือกที่ดีที่สุดในการเปลี่ยนแปลงองค์การจากจุดปัจจุบันไปสู่ตำแหน่งที่องค์การต้องการในอนาคต

แม้ในทางธุรกิจมีความนิยมใช้คำว่า กลยุทธ์ มากกว่า ยุทธศาสตร์แต่ในขณะเดียวกันภาคราชการได้ใช้คำว่า ยุทธศาสตร์ แทนคำว่า กลยุทธ์ โดยมีบทบาทที่ครอบคลุมมากกว่าและรวมถึงความหมายที่เชื่อมโยงถึงกระบวนการการวางแผนที่ให้ความสำคัญกับการมองไปในอนาคต ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้ความหมายของคำว่าแผนยุทธศาสตร์แทนคำว่าแผนกลยุทธ์

1.2 ความหมายการวางแผนยุทธศาสตร์

ธงชัย สันติวงษ์ (2539. หน้า 74 -75) ได้ให้ความหมายของการวางแผนกลยุทธ์ในความหมายกว้าง ๆ ว่าเป็นการวางแผนที่มุ่งการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อม โดยการวางแผนพัฒนาให้องค์การปรับการทำงานเพื่อให้สามารถมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพสูงสุดตลอดเวลาทุกขณะที่ก้าวไปในอนาคต การวางแผนกลยุทธ์มีกลไกหลายประการประกอบอยู่ คือ

1. เป็นการวางแผนปรับทิศทางขององค์กรไปสู่วัตถุประสงค์ใหม่ที่จะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

2. เป็นการวางแผนการใช้ทรัพยากรขององค์การเพื่อพัฒนาระบบการทำงานต่างๆ ทั้งระบบการผลิตและการขาย การนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ ตลอดจนการบริหารงานต่าง ๆ ให้เปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบและระบบการทำงานใหม่ๆ ที่มีผลให้สภาพและระบบการทำงานเดิมต้องถูกปรับหรือยกเลิกไปแล้วทดแทนด้วยเครื่องจักร ระบบและวิธีการทำงานใหม่ ๆ ที่นำเข้ามาทดแทน

3. เป็นการวางแผนที่มีการวิเคราะห์พิจารณาในเชิงกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่มุ่งจะให้องค์การประสบความสำเร็จมากที่สุด ดีที่สุด โดยประหยัดการใช้ทรัพยากรมากที่สุดด้วย

กึ่งพร ทองใบ (2546. หน้า 8) ได้กล่าวถึงการวางแผนกลยุทธ์ว่าเป็นกระบวนการการคิดวิเคราะห์ เพื่อการวางแผนกลยุทธ์และจะต้องมีขั้นตอนของการนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ รวมถึงการควบคุมประเมินกลยุทธ์ด้วย ซึ่งเป็นกระบวนการการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ได้วิธีการที่ดีที่สุดสำหรับองค์การ

ดำรง วัฒนา (2548. ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของแผนยุทธศาสตร์ว่า

1. เอกสารที่ระบุ วิสัยทัศน์ (Vision) ภารกิจ (Mission) และกลยุทธ์ (Strategies) ต่างๆ ในการดำเนินงานขององค์การหนึ่งๆ

2. เป็นแผนระยะยาว ที่บอกถึงทิศทาง การดำเนินงานขององค์การ สำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการประสานงาน และกำกับติดตามดำเนินงานในส่วนงานต่าง ๆ ขององค์การให้เป็นไปในทิศทาง และจังหวะเวลาที่สอดคล้องกัน

3. เป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นจากการวิเคราะห์สภาพการณ์ภายนอกและภายในองค์การ เพื่อคาดคะเนแนวโน้มของสถานการณ์ และกำหนดแนวทางการดำเนินการขององค์การให้สอดคล้องเหมาะสมกับแนวโน้มของสถานการณ์ดังกล่าว

จากการศึกษาการวางแผนยุทธศาสตร์ในประเทศไทยเริ่มขยายกรอบการนำไปปฏิบัติให้กว้างขวางและแพร่หลายมากยิ่งขึ้น จากหน่วยงานของเอกชนเป็นหลัก จนกระทั่งทุกหน่วยงานของภาครัฐ ต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และกระบวนการทำงานของตนใหม่ เห็นได้จากรัฐบาลได้มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2546 เห็นชอบให้ทุกจังหวัดใช้รูปแบบการบริหารแบบบูรณาการในคำของบประมาณปี พ.ศ. 2547 (ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2546) เป็นต้นมา จังหวัดต้องเรียนรู้ที่จะวางแผนในรูปแบบของการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Planning) และต้องพยายามพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนและแบบบูรณาการ สำหรับการท่องเที่ยว การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์เป็นตัวแปรที่จะทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวและอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มสูงขึ้นด้วย อีกทั้งยังต้องปรับกลยุทธ์เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนในท้องถิ่นนั้นโดยในการวางแผนกลยุทธ์นั้นประกอบไปด้วยกระบวนการต่าง ๆ คือ

1.3 กระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์

การวางแผนยุทธศาสตร์มีกรอบแนวทางการดำเนินงานโดยละเอียดที่แตกต่างกันออกไปตามกรอบแนวทางของนักวิชาการ หรือของหน่วยงานแต่ละแห่ง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ชินินทร์ ชุณห์พันธุ์รักษ์ (2544, หน้า 15 -17) ได้กล่าวถึงกระบวนการวางแผนกลยุทธ์ไว้ดังนี้

1. ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม เป็นการพิจารณาตรวจสอบและวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์การทั้งภายนอกและภายในอย่างรอบคอบ เพื่อค้นหาโอกาส (Opportunities) อุปสรรค (Threats) จุดเด่น (Strengths) จุดด้อย (Weaknesses) ขององค์การ เพื่อให้ผู้บริหารจะสามารถกำหนดภารกิจและเป้าหมายของกิจการได้อย่างเหมาะสม หลังจากนั้นจะได้พิจารณากำหนดกลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานขององค์การบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาโอกาสและอุปสรรคต่อการดำเนินงาน ซึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไป เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย เทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการแข่งขันอันได้แก่ คู่แข่ง ลูกค้า และชุมชน เป็นต้น ส่วนการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาจุดเด่นและจุดด้อยจากการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ขององค์การเอง เช่น การดำเนินงานด้านการตลาด การผลิต การเงินและการบัญชี เป็นต้น ในการวางแผนกลยุทธ์ผู้บริหารจะต้องพยายามหาโอกาสในการดำเนินธุรกิจ หลีกเลี่ยงต่ออุปสรรคในการดำเนินงาน โดยใช้จุดเด่นของกิจการมาทำให้เกิดประโยชน์ ลดจุดด้อยหรือเปลี่ยนจุดด้อยให้เป็นจุดเด่นให้ได้ เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision) เป็นการกำหนดเป้าหมายกว้าง ๆ ขององค์กรของสิ่งที่ต้องการในอนาคต โดยยังไม่ได้กำหนดวิธีการในการดำเนินการไว้ วิสัยทัศน์เป็นสิ่งที่ทำให้ทราบถึงทิศทางขององค์กรในอนาคต นอกจากนั้นจะเป็นแนวคิดที่ใช้เป็นแนวทางในการชี้นำว่าองค์กรพยายามจะทำอะไรและจะเป็นอะไร

3. ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดภารกิจ (Mission) เพื่อระบุขอบเขตการดำเนินงานขององค์กร โดยมีการกำหนดไว้เป็นข้อความภารกิจ (Mission Statement) เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กรในอนาคต โดยทั่วไปข้อความภารกิจจะมุ่งเน้นประเด็นที่แสดงออกอย่างชัดเจน และมีความเฉพาะเจาะจงในคุณลักษณะของแต่ละหน่วยขององค์กรว่ามีอะไรบ้าง

4. ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดเป้าหมาย (Goals) เป็นการกำหนดผลลัพธ์ที่องค์กรคาดหวังไว้ หรือเป็นจุดมุ่งหมายที่องค์กรต้องการจะบรรลุ เป้าหมายจะเป็นสิ่งที่ทำให้ภารกิจขององค์กรเป็นจริงยิ่งขึ้น

5. ขั้นตอนที่ 5 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) วัตถุประสงค์ คือ สิ่งที่ต้องการที่จะบรรลุ แต่จะมีรายละเอียดที่มากกว่าเป้าหมาย วัตถุประสงค์เป็นสิ่งสำคัญสำหรับองค์กรที่จะใช้เป็นแนวทางขั้นพื้นฐานสำหรับการวางแผน การจัดองค์กร การจูงใจ และการควบคุม รวมทั้งเป็นตัวกำหนดแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุจุดหมาย

6. ขั้นตอนที่ 6 การกำหนดนโยบาย (Policies) เป็นการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานขององค์กรอย่างชัดเจน เพื่อให้กลยุทธ์ที่กำหนดไว้บรรลุผลตามที่ต้องการ

7. ขั้นตอนที่ 7 การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy) การกำหนดกลยุทธ์จะเกี่ยวข้องกับการกำหนดแนวทางปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้องค์กรบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ โดยทั่วไปกลยุทธ์จะมี 3 ระดับ ได้แก่ 1) กลยุทธ์ระดับองค์การ (Corporate Strategy) มักถูกกำหนดโดยผู้บริหารระดับสูง กลยุทธ์ระดับนี้ถูกกำหนดเพื่อบรรลุเป้าหมายโดยรวมขององค์การ มีการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดทิศทางขององค์กรนั้น ๆ 2) กลยุทธ์ระดับธุรกิจ (Business Level Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้กลยุทธ์ระดับองค์การบรรลุผล สิ่งสำคัญของกลยุทธ์ระดับนี้ คือ เป็นการค้นหาวิธีการแข่งขันให้กับแต่ละธุรกิจที่องค์กรดำเนินงานอยู่ 3) กลยุทธ์ระดับหน้าที่ ทางธุรกิจ (Functional Level Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่ถูกกำหนดขึ้นตามหน้าที่ต่างๆ ขององค์กร เพื่อที่จะทำให้การดำเนินงานบรรลุผลตามกลยุทธ์ระดับธุรกิจ

พิบูล ทีปะปาล (2546. หน้า 12-19) อธิบายถึงขั้นตอนของการวางแผนกลยุทธ์ไว้ดังนี้

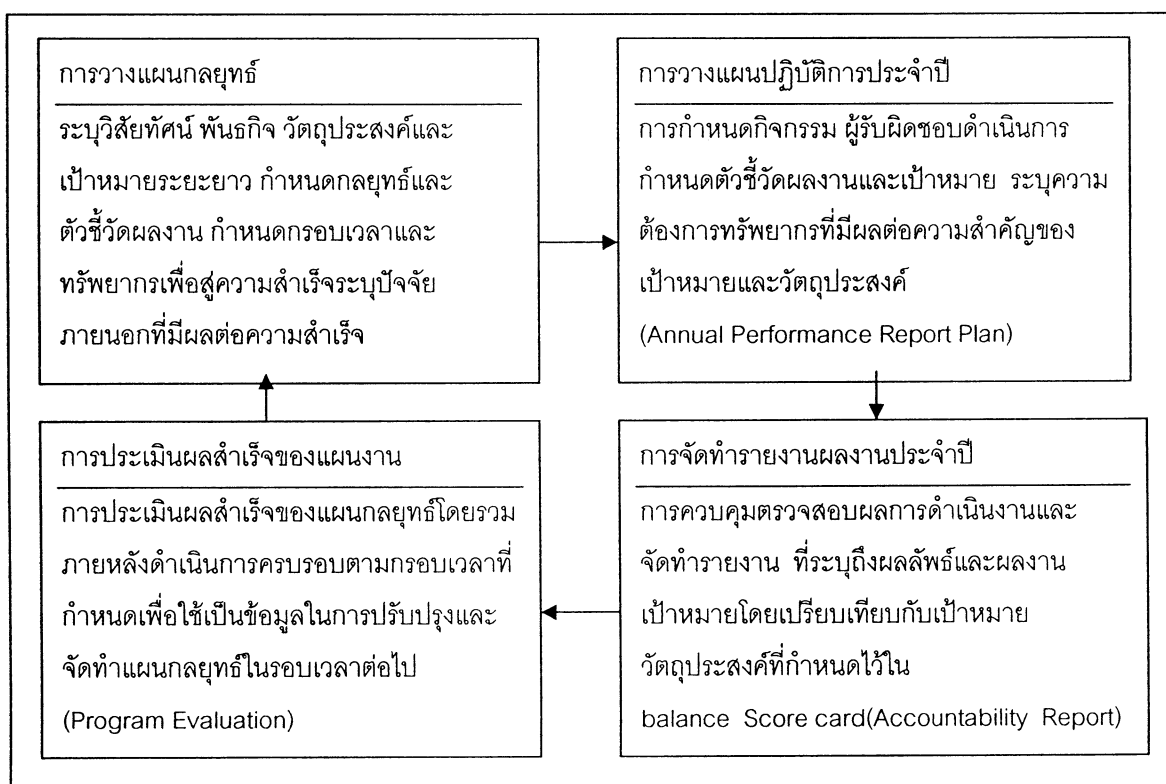
1. ขั้นตอนที่ 1 การตรวจสอบสภาพแวดล้อม (Environmental Scanning) เป็นการประเมินสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกขององค์การ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อระบุปัจจัยเชิงกลยุทธ์ (Strategic Factors) ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่กำหนดอนาคตขององค์การ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกเป็นการวิเคราะห์ตัวแปร 2 ตัว ได้แก่ โอกาส (Opportunities) และอุปสรรค (Threats) ซึ่งอยู่ภายนอกองค์การ ไม่สามารถควบคุมได้ในระยะสั้นและเป็นปัจจัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มีผลกระทบต่อองค์การโดยตรง ส่วนการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในเป็นการวิเคราะห์ปัจจัยอีก 2 ตัว ได้แก่ จุดแข็ง (Strengths) และจุดอ่อน (Weaknesses) ขององค์การ ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้าง วัฒนธรรม และทรัพยากร

2. ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดภารกิจ (Mission) เป็นการกำหนดความมุ่งหมายหรือเหตุผลที่องค์กรได้จัดตั้งขึ้นมา พันธกิจจะบอกถึงความมุ่งหมายพื้นฐานที่เป็นเอกลักษณ์ชัดเจนที่ทำให้องค์กรมีความแตกต่างจากองค์กรอื่น

3. ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) เป็นการกำหนดเป้าหมายที่องค์กรต้องการที่จะบรรลุ ซึ่งควรกำหนดในรูปของปริมาณหรือตัวเลขที่ชัดเจนที่สามารถวัดได้

4. ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy) เป็นการกำหนดแผนแม่บทเพื่อให้เห็นว่าองค์กรจะดำเนินการอย่างไรเพื่อให้บรรลุพันธกิจและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ กลยุทธ์จะเป็นการนำข้อได้เปรียบทางการแข่งขันมาใช้มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันจะลดข้อเสียเปรียบทางการแข่งขันให้เหลือน้อยที่สุด กลยุทธ์โดยทั่วไปแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. กลยุทธ์ระดับบริษัท (Corporate Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่แสดงให้เห็นทิศทางการดำเนินงานขององค์กรโดยรวม
2. กลยุทธ์ระดับหน่วยธุรกิจ (Business Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการสร้างรายได้เปรียบทางการแข่งขันขององค์กร
3. กลยุทธ์ระดับหน้าที่ (Functional Strategy) เป็นกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการปรับปรุงประสิทธิภาพการปฏิบัติการ ทั้งในแง่กิจกรรมและกระบวนการดำเนินงาน เพื่อให้การใช้ทรัพยากรที่จัดสรรมาให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และกลยุทธ์ทั้งในระดับบริษัทและระดับธุรกิจ (ดำรงค์ วัฒนา, 2548. เว็บไซต์) กล่าวถึงขั้นตอนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ดังต่อไปนี้

ภาพ 10 แสดงวงจรการวางแผนยุทธศาสตร์

จากหลักการของการวางแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปหลักการการวางแผนยุทธศาสตร์ได้ดังนี้คือ ในการดำเนินงานขององค์กรจะต้องวิเคราะห์สภาพแวดล้อมขององค์กร กำหนดทิศทางและเป้าหมาย ภารกิจขององค์กร ทั้งนี้การวางแผนยุทธศาสตร์จะช่วยให้องค์กร ประเมินความสามารถของตนเอง จัดกิจกรรมและกระบวนการในการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถบริหารจัดการทรัพยากรภายใต้ข้อจำกัดและโอกาส เพื่อให้เกิด ประโยชน์และความคุ้มค่าต่อองค์กรมากที่สุด

1.4 แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ

วาระแห่งชาติ

เพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศไปในทิศทางเดียวกัน รัฐบาลจึงได้จัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ซึ่งได้ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2544 เป็นต้นมานั้น ถือเป็น การดำเนินการในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่งของประเทศ โดยแนวทางหลักของ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ัญเชิญแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ โดยยึด หลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การ พัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็ได้ให้ความสำคัญลำดับสูงกับการบริหารการเปลี่ยนแปลง เพื่อผลักดันให้เกิดการ บริหารจัดการประเทศใหม่ และสามารถแปลงแผนสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม ในการ ดำเนินการตามยุทธศาสตร์การพัฒนาของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ให้บังเกิดผลได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ภายใต้ทรัพยากรภาครัฐที่มีอยู่จำกัดนั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหา แรงกดดันของประเทศให้สามารถหลุดพ้นไปได้ก่อน โดยมุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้แข็งแกร่งมั่นคง พร้อม วางรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับรากหญ้าถึงมหภาคให้สามารถขยายตัวต่อเนื่องใน อนาคตได้อย่างมีคุณภาพ ควบคู่ไปกับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เพื่อบรรลุเป้าหมาย การแก้ไขปัญหาความยากจนให้คนในประเทศ การดำเนินงานดังกล่าวจึงถูกกำหนดให้เป็นวาระ แห่งชาติ 4 เรื่อง ที่ทุกภาคส่วนของสังคมไทยจะต้องมีบทบาทร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547. เว็บไซต์) ดังนี้คือ

1. การลดปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้

ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2545 ได้ให้ความเห็นชอบกรอบ ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนและมอบหมายให้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นหน่วยงานหลักในการประสานการจัดทำแผนปฏิบัติการ

แก้ไขปัญหาคความยากจน อีกทั้งรัฐบาลยังให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยจัดให้เป็นหนึ่งในวาระแห่งชาติที่ต้องรีบเร่งดำเนินการ ประกอบกับปัญหาคความยากจนมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น สาเหตุของปัญหามีความเชื่อมโยงกันจนไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า ปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเป็นสาเหตุของคความยากจนที่แท้จริง ซึ่งสาเหตุของคความยากจนทั้งปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยเชิงโครงสร้างรวมทั้งสภาพแวดล้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีผลกระทบต่อกรแก้ไขปัญหาคความยากจน ดังนั้น กรแก้ไขปัญหาคความยากจนจึงจำเป็นต้องปรับกระบวนทัศน์และกรบริหารจัดการรูปแบบใหม่ โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายที่คนจนและพื้นที่เป้าหมายที่ชัดเจน กรเพิ่มบทบาทของชุมชนภายใต้การสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรแก้ปัญหาคแบบองค์รวม มีการบูรณาการแผนงาน แผนเงิน แผนคน เข้าด้วยกัน กรบริหารจัดการร่วมกันระหว่างภาคีการพัฒนาต่าง ๆ รวมทั้งเน้นให้ท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหาคในท้องถิ่นของตนเอง กรแก้ไขปัญหาคความยากจนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์กรแก้ไขปัญหาคความยากจน คือ กรจัดทำกลยุทธ์กรจัดการปัญหาคความยากจน เพื่อเป็นแนวทางการแปลงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ คือ แนวทางการจัดการรายจ่ายงบประมาณสำหรับการแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยเน้นการลดภาระรายจ่าย การเพิ่มรายได้และเสริมสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจฐานราก กรแก้ปัญหาคเกษตรกรยากจนแบบครบวงจร กรปรับการกระจายงบประมาณให้เป็นธรรม โดยเน้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น กรกำหนดพื้นที่เป้าหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาคความยากจนเพื่อให้หน่วยงานภาครัฐและภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องใช้เป็นพื้นที่ดำเนินงานแก้ไขปัญหาคความยากจนร่วมกันและประสานการใช้ทรัพยากรให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและแนวทางการบูรณาการแผนชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและเอาชนะคความยากจน เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น/ชุมชน และแก้ไขปัญหาคความยากจนของท้องถิ่น/ชุมชนด้วยตนเอง โดยใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือ

2. การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ เศรษฐกิจและการเมืองโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ได้แก่ ความพยายามในการผลักดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศในทุกระดับ ทั้งในระดับพหุภาคี ภูมิภาค และทวิภาคี การเกิดขึ้นของประเทศกำลังพัฒนาใหม่ ๆ ซึ่งรวมถึงการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (WTO) ของประเทศจีน รูปแบบของการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ทางภาษี (Non-tariff Barriers : NTB) ถูกนำมาใช้ในการค้าระหว่างประเทศมากขึ้นต่างเป็นปัจจัยสำคัญที่ประเทศต่างๆ หันมาให้ความสนใจต่อการกำหนดยุทธศาสตร์ของ

ประเทศในทิศทางที่ชัดเจนและสอดคล้องกับภารกิจดังกล่าวมากขึ้น เพื่อให้สามารถแข่งขันได้ในเวทีโลก ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบเปิด (Opened Economy) ประกอบกับสถานการณ์ทางการแข่งขันของไทยในเวทีโลกปัจจุบันทั้งทางด้านการผลิต การค้าและการลงทุนที่อยู่ในสภาวะค่อนข้างต่ำและในบางส่วนมีแนวโน้มที่ถดถอย คงหนีไม่พ้นที่จะต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเช่นกัน ในการปรับตัวของประเทศไทยนั้น สิ่งสำคัญในเบื้องต้น คือ ประเทศจะต้องมีตำแหน่งเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Position) และเป้าหมายของการพัฒนาที่กำหนดขึ้นอย่างชัดเจน ซึ่งจากการพิจารณาสถานการณ์ทางการแข่งขันของไทย สะท้อนให้เห็นถึงสัญญาณเตือนว่า ประเทศไทยอยู่ในสภาวะที่ถูกบีบจากประเทศที่มีต้นทุนแรงงานถูกและประเทศที่มีระดับเทคโนโลยีที่เหนือกว่า (Nut cracker) การคิดอยู่ในกับดักของการเติบโตที่ไร้กำไร การลงทุนที่ให้ผลตอบแทนในสัดส่วนต่ำกว่า (More for Less) และขาดการลงทุนเพื่ออนาคต นอกจากนี้ การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของโลกค่อนข้างต่ำ ตลอดจนไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนในภูมิทัศน์การเมืองและเศรษฐกิจโลก ดังนั้น ตำแหน่งเชิงยุทธศาสตร์ที่พึงปรารถนาของไทยควรจะให้ความสำคัญกับการก้าวไปสู่การมีระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่มีสมรรถนะสูง (Modern/High Performance Economy) โดยมีเป้าหมายหลัก 3 ประการ คือ การเพิ่มส่วนแบ่งตลาดส่งออก การกำหนดตำแหน่งของสาขาการผลิตที่ประเทศมีความได้เปรียบ เพื่อสร้างความเป็นเลิศในตลาดโลก (Global Niche) และการเพิ่มผลผลิต (Productivity) ในทุกภาคการผลิตและบริการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ ยุทธศาสตร์เพื่อการแข่งขันของไทย (Thailand Competitive Strategy) ได้ถูกกำหนดขึ้นประกอบด้วย 3 ส่วน คือ การกำหนดตำแหน่งของสาขาการผลิตที่ประเทศไทยมีความเป็นเลิศในตลาดโลก (Global Niche) การกำหนด (Strategic Thrust) ในด้านต่าง ๆ (การผลิตและบริการ การลงทุน การค้าระหว่างประเทศ และการต่างประเทศ) และการปรับบทบาทของภาครัฐให้อึดต่อภาคเอกชน ทั้งเพื่อลดต้นทุนการประกอบการ การสร้างโอกาสทางธุรกิจ และการเสริมสร้างศักยภาพในการดำเนินงาน

3. การพัฒนาคุณภาพชีวิตและทุนสังคม

ทุนทางสังคมหมายถึง บรรทัดฐานหรือคุณค่าที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันทางสังคม โดยมีมุมมองในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมมักถูกมองว่าเป็นเป้าหมายสุดท้ายและเป็นวิธีการที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย นั่นคือ ช่วยให้อำนาจกลุ่มคนมีการติดต่อสื่อสารและร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ ความหมายของทุนทางสังคมในแง่วัฒนธรรมสามารถเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อพิจารณาในด้านเศรษฐกิจ เช่น กรณีของประเทศในแถบทวีปลาตินอเมริกา พบว่า ปัจจัยสำคัญในการเจริญเติบโตของ GDP คือ ธุรกิจในครัวเรือนที่ต้องอาศัยความไว้วางใจกันของสมาชิกใน

ครัวเรือน ในช่วงต้นศตวรรษที่ 1990 ภูมิภาคต่าง ๆ ได้ดำเนินนโยบายเพื่อพัฒนาประเทศตามแนวทางของนโยบายเศรษฐกิจภายใต้ Washington Consensus ซึ่งในหลายประเทศพบว่านโยบายนี้ประสบความสำเร็จในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เช่น การลดการกีดกันทางการค้าและการลงทุน การเปิดเสรีทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น ความไม่สมบูรณ์ของนโยบาย Washington Consensus เกิดจากการไม่ได้นำแนวคิดด้านทุนทางสังคมมาพิจารณา นอกจากนี้ นโยบายด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับการพัฒนาประเทศ เนื่องจากความไม่เข้มแข็งของการบังคับใช้กฎหมาย รวมถึงความไม่โปร่งใสในการดำเนินนโยบาย ขณะเดียวกันในกระบวนการพัฒนาพบว่า ทุนทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมประชาธิปไตย ซึ่งเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสถาบันการเมืองที่มีคุณภาพไม่คอร์รัปชันและนำไปสู่การพัฒนาประเทศ

4. การพัฒนาประเทศให้มั่นคงอย่างยั่งยืน

การพัฒนาสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล โดยพัฒนาคนไทยให้มีผลิตภาพสูงขึ้น สามารถปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างยั่งยืน มีจิตสำนึก พฤติกรรม และวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีสิทธิและโอกาสที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรผลประโยชน์จากการพัฒนา และได้รับการคุ้มครองอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมที่จะนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง มีระบบการจัดการทางสังคมที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคมในกระบวนการพัฒนา รวมทั้งมีการนำทุนทางสังคมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีคุณภาพ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นสังคมमानอันท์เอื้ออาทร

จากแผนพัฒนาประเทศดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า แนวทางของการพัฒนาประเทศได้มุ่งเน้นการพัฒนา 4 ประเด็นด้วยกันคือ การลดปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและทุนสังคม และการพัฒนาประเทศให้มั่นคงอย่างยั่งยืน โดยอยู่บนพื้นฐานของการกำหนดยุทธศาสตร์ในทิศทางที่ชัดเจนและให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาด้านทรัพยากรมนุษย์เป็นสำคัญ

1.5 คำแถลงนโยบาย 9 ยุทธศาสตร์

คณะรัฐมนตรีแถลงต่อสภา วันพุธที่ 23 มีนาคม 2548 ว่าด้วยหลักการ 9 ยุทธศาสตร์ที่จะปรับพื้นฐานและนำประเทศไทยไปสู่การเป็นโลกที่ 1 เพื่อความยั่งยืนของประเทศและจะเป็นกรอบคิดหลักในการดำเนินนโยบายสาธารณะใน 4 ปี ข้างหน้า ดังนี้ (คณะรัฐมนตรี, 2548. เว็บไซต์)

ยุทธศาสตร์แก้ปัญหาความยากจน โดยถูกแบ่งออกเป็น 3 ระดับ บนกรอบคิดที่ว่าต้องการเชื่อมการแก้ปัญหาทุกส่วนเข้าด้วยกันและแก้ปมอย่างบูรณาการ

1. ระดับบุคคล เครื่องมือหลัก คือ เพิ่มช่องทางเข้าถึงทุน
2. ระดับชุมชน เครื่องมือหลัก คือ โครงการเอสเอ็มแอล ที่จัดสรรตามพื้นที่ และงบที่จัดสรรให้กับท้องถิ่น รวมทั้งการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น เพื่อช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจในหมู่บ้าน เช่น โรงสีชุมชน และการขยายผลกองทุนหมู่บ้านไปสู่การเป็นธนาคารชุมชน

3. การแก้ปัญหาในเชิงโครงสร้าง เช่น การแก้ปัญหาเรื่องการขาดที่ดินทำกิน

ยุทธศาสตร์การศึกษา การศึกษา คือ ยุทธศาสตร์ที่รัฐบาลให้ความสำคัญในลำดับต้น ๆ เช่นกัน เพื่อให้เศรษฐกิจและสังคมไทยก้าวสู่สังคมคุณภาพ นอกจากนี้รัฐยังให้การสนับสนุนด้านการสร้างมิติของการเรียนรู้ ทางด้านสังคม คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม ศิลปะ และไอที โดยเน้นการจัดทำศูนย์เรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งอุทยานการเรียนรู้ การเรียนรู้ด้านการดีไซน์ ศูนย์การเรียนรู้ด้านไอซีที และจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ ประกวดแข่งขัน จัดหาแหล่งความรู้ทางวัฒนธรรม

ยุทธศาสตร์ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่สมดุล หมายสำคัญสำหรับยุทธศาสตร์ปรับโครงสร้างเศรษฐกิจอยู่ที่การสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจไทย โดยกระบวนการเพิ่มขีดความสามารถด้านการแข่งขัน และการสร้างคุณค่าจากความเป็นไทย ซึ่งจะเป็นการเติบโตในเชิงคุณภาพ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับภาคธุรกิจ โดยแบ่งเป็น 3 มุมมอง คือ ภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ

ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อม สำหรับนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม รัฐบาลจะมุ่งให้เกิดการสร้างสังคมเศรษฐกิจที่มีคุณภาพ และสนับสนุนการใช้พลังงานสะอาด และการพัฒนาการเกษตรโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนต่าง ๆ ต่อการพัฒนาการเกษตร ส่วนทางด้านอุตสาหกรรมรัฐบาลจะให้ความสำคัญกับการจัดการกับปัญหาขยะอุตสาหกรรม

ยุทธศาสตร์ความสัมพันธ์และเศรษฐกิจระหว่างประเทศ การทำให้ไทยก้าวสู่การเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาค โดยจะเชื่อมต่อจากการเปิดการค้าระดับพหุภาคี

และเร่งสร้างเครือข่ายในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน พม่า และลาว ซึ่งนอกเหนือจากด้านเศรษฐกิจแล้ว เป้าหมายต่อไปคือการเชื่อมโยงในด้านอื่น ๆ ไปยังประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เรื่องของสาธารณสุข ศิลปะ และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อหนุนเนื่องให้เกิดพันธมิตร และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในภูมิภาค

ยุทธศาสตร์การบริหารบ้านเมืองที่ดี มี 3 ประเด็นหลัก คือ

1. ประการแรก คือ การเพิ่มประสิทธิภาพข้าราชการ เพื่อให้เกิดการทำงานเชิงรุก บูรณาการและยึดประชาชนเป็นหัวใจ นอกจากนั้นยังต้องนำการสื่อสารและเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ เพื่อให้การบริหารเข้าถึงภาคประชาชน
2. ประการที่สอง คือ การปรับแก้ไขกฎหมาย
3. ประการที่สาม คือ ยุทธศาสตร์กำจัดการบริหารราชการอย่างโปร่งใส ซึ่งจะให้ความสำคัญกับการมองในเชิงระบบ ทั้งในเรื่องของตรวจสอบ และส่งเสริมบริหารกิจการที่โปร่งใส รวมไปถึงการคุ้มครองผู้บริโภค

ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาสังคม รัฐบาลเข้มแข็ง ประชาชนต้องเข้มแข็ง ป็นอีกยุทธศาสตร์ที่พยายามทำให้ภาคประชาชนเข้มแข็ง กระบวนการสร้างประชาสังคม โดยการเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนจะให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ทั้งในด้านการปกครอง และการคลัง ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เพื่อให้สามารถตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ

ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง รัฐบาลพยายามเร่งแก้ไขปัญหาคาใจความไม่สงบเรียบร้อย ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยวางแผนเป็น 2 ระยะ ระยะแรกหยุดปัญหาความรุนแรง และระยะที่สองจะให้ความสำคัญกับการสร้างความเรียบร้อย เสริมสร้างการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่อย่างยั่งยืน เน้นความสมานฉันท์ และการสร้างศูนย์เตือนภัยระดับชาติ เพิ่มศักยภาพของหน่วยข่าวกรอง และการบริหารรัฐกิจในช่วงวิกฤติ

ยุทธศาสตร์แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ยุทธศาสตร์สุดท้าย เป็นยุทธศาสตร์ตามข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญ เช่นการปกป้องรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ และการดำเนินนโยบาย เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม

สรุปได้ว่า การกำหนดยุทธศาสตร์ของประเทศเป็นหลักการขั้นพื้นฐานที่จะพัฒนาประเทศให้เป็นผู้นำในด้านต่างๆ โดยเน้นให้พัฒนานั้นเป็นไปโดยความยั่งยืนในทุกๆด้าน

1.6 การจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการ

ในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการ ได้นำหลักการบริหารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) มาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม โดยเน้นหลัก 3 ประการดังนี้ (กรมการปกครองส่วนยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐบาล, 2546. หน้า 50)

1. กระบวนการมีส่วนร่วม (Participation) จากทุกภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องทั้ง ภาคราชการ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักการเมือง นักวิชาการและชุมชน โดยใช้ กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ในระดับจังหวัด และการระดมข้อมูลและความ คิดเห็นมาจากระดับท้องถิ่น / ตำบล และอำเภอ ตามลำดับ โดยผ่านระบบตัวแทนของแต่ละระดับ
2. การใช้ฐานข้อมูล (Database) ประกอบการพิจารณาตัดสินใจในกระบวนการมี ส่วนร่วม เพื่อให้การจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการแต่ละเรื่อง/ประเด็น มีความเหมาะสม ตรงกับความเป็นจริง และมีข้อมูลยืนยันที่มีเหตุผล สามารถอธิบายได้ชัดเจนทั้งนี้โดยใช้ระบบ เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology System : IT) เป็นเครื่องมือจัดทำแสดงผลของ ข้อมูล
3. การบูรณาการ (Integration) แผนงาน งาน / โครงการและกิจกรรม ของส่วน ราชการ หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐบาล วงเงินที่ ได้รับจัดสรร และคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน โดยยึดพื้นที่เป้าหมายหรือกลุ่มเป้าหมาย การพัฒนาเป็นหลักในการบูรณาการ และควรกำหนดให้มีหน่วยงานเจ้าภาพอย่างชัดเจน และ ปฏิบัติหน้าที่ในลักษณะผู้จัดการโครงการ (Project Manager) โดยเป็นผู้ประสานงานและ รับผิดชอบการบริหารจัดการ

การบริหารราชการจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนาวิถีใหม่ของการปฏิรูประบบ ราชการไทยในยุครัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เป็นการบริหารราชการในมุมมองใหม่ที่มุ่งวัด ความสำเร็จ (Result Based) มากกว่าการคำนึงถึงเพียงแค่ปัจจัยนำเข้าเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นผลดี ต่อการพัฒนาท้องถิ่นภายใต้ระบบบริหารราชการแบบบูรณาการ

อนึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นเรื่องสำคัญที่บรรจุไว้ในแผนต่าง ๆ ได้แก่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ในปัจจุบัน รวมทั้งแผนและโครงการต่าง ๆ เช่น แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว พ.ศ. 2547-2551 แผนการตลาดการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โครงการ Amazing Thailand โครงการ Unseen in Thailand การสนับสนุนการถ่ายทำภาพยนตร์ต่างประเทศในประเทศไทย จนถึง การวางเป้าหมายของรัฐบาลกลางให้ประเทศไทยเป็น Capital Tourism of Asia การผลักดันยุทธ

ศาสตร์ “ครัวไทยสู่ครัวโลก” การกำหนดให้กรุงเทพมหานครเป็นมหานครเมืองแฟชั่น (gkok Fashion City) และเมืองแห่งศิลปวัฒนธรรม City of Culture เป็นต้น

การวางแผนยุทธศาสตร์เป็นการวางแผนที่จำเป็นอย่างยิ่งในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมอยู่ตลอดเวลา การวางแผนเศรษฐกิจและสังคมทุก 5 ปี ที่เคยปฏิบัติกันมานั้น เป็นการวางแผนที่ขาดการนำสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกเข้ามาร่วมพิจารณาในการวางแผน ไม่มีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และแนวยุทธศาสตร์เพื่อปฏิบัติการให้บรรลุเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้ รัฐบาลทุกประเทศจึงเปลี่ยนมาเป็นการวางแผนยุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน หน่วยงานและองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนจึงจำเป็นต้องวางแผนยุทธศาสตร์ เพราะแผนดังกล่าวสามารถนำมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์สภาพแวดล้อม สามารถนำมาปฏิบัติการด้วยความยืดหยุ่น เพื่อให้เกิดผลดีที่สุดแก่ประเทศและองค์กร

การวางแผนยุทธศาสตร์มีความเกี่ยวข้องกับการวางแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวอย่างยิ่ง เนื่องจากคณะรัฐมนตรีได้มีมติกำหนดแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของประเทศไทย พ.ศ. 2547-2551 โดยมีวิสัยทัศน์ให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งเอเชียภายในปี 2551

จากแนวความคิดในการพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการ ผู้วิจัยสรุปว่าในการวางแผนพัฒนาจังหวัดแบบบูรณาการเป็นการนำเอาหน่วยงานทุกส่วนทุกภาคีทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อให้การพัฒนาดังกล่าวมีความเหมาะสมสอดคล้องและตรงกับความเป็นจริง ที่สำคัญคือทุกภาคส่วนและประชาชนต้องได้รับประโยชน์สูงสุดร่วมกัน

1.7 แนวทางการพัฒนาเชิงบูรณาการแบบเครือข่ายวิสาหกิจ (Cluster)

แนวทางการพัฒนาที่เรียกว่า “คลัสเตอร์ (Cluster)” หรือ “เครือข่ายวิสาหกิจ”

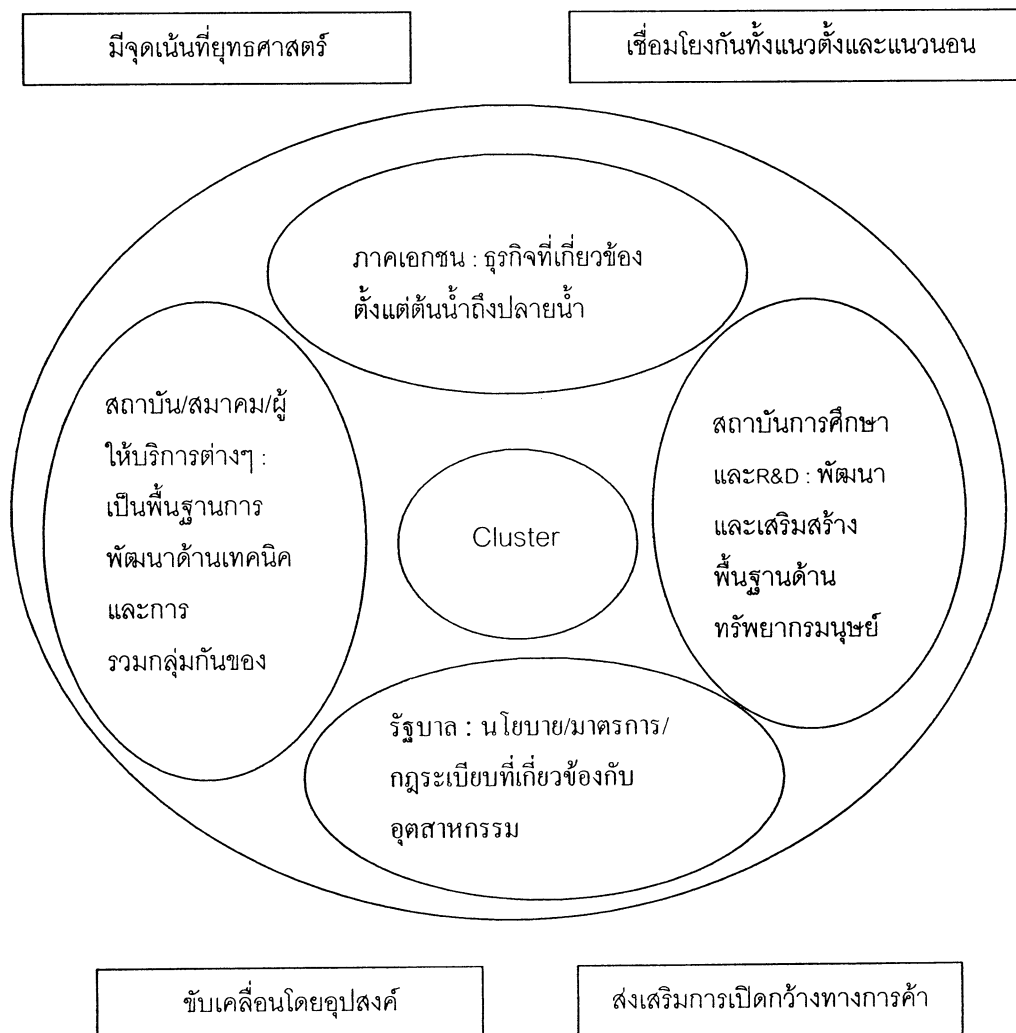
1. ความหมายของเครือข่ายวิสาหกิจ (Cluster)

Prof. Porter ให้ความหมายของคำว่า คลัสเตอร์ Cluster ว่า คือกลุ่มของธุรกิจและสถาบันที่เกี่ยวข้องมารวมตัวกันอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน (Geographical) และมีการเชื่อมโยงกันด้วยการมีปัจจัยร่วมกัน (Commonality) และการเสริมซึ่งกันและกัน (Complementarities)

2. องค์ประกอบหลักของคลัสเตอร์

การอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันทำให้เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือของผู้ประกอบการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยสามารถเชื่อมโยงทั้งแนวตั้งแนวนอนและแนวนอน (Vertical and Horizontal link) แนวตั้งได้แก่ การเชื่อมโยงของผู้ประกอบการธุรกิจตั้งแต่ธุรกิจต้นน้ำถึงปลายน้ำ แนวนอน ได้แก่ การเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมสนับสนุนต่าง ๆ รวมทั้งธุรกิจให้บริการ สมาคมการค้า สถาบันการศึกษา และฝึกอบรม สถาบันวิจัยและพัฒนา รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ความร่วมมือที่

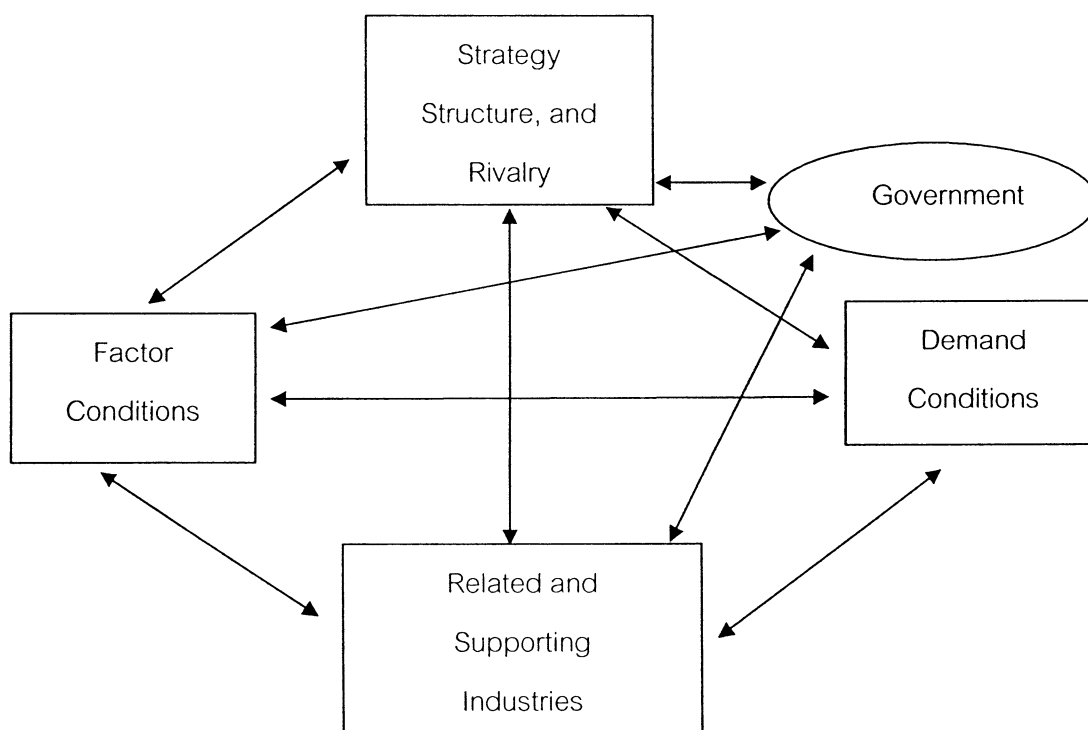
เกิดขึ้นเป็นความร่วมมือบนพื้นฐานของการแข่งขันกัน (Co-competitions) คลัสเตอร์จึงไม่ใช่ระบบผูกขาดทางการค้าเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม แต่เป็นการร่วมกันกำหนดทิศทางและเป้าหมายร่วม (Core objective) กำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาร่วมกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความรู้ ตลอดจนทรัพยากรต่างๆ ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในคลัสเตอร์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตหรือผลิตภาพโดยรวม (Collective Efficiency/Productivity) ตัวอย่างเช่น ผู้ประกอบการที่อยู่ในคลัสเตอร์สามารถร่วมกันลงทุนในการวิจัยและพัฒนาวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าทำให้ประหยัดต้นทุนในการพัฒนาได้ ในขณะที่ยังคงแข่งขันในด้านประสิทธิภาพในการผลิตสินค้านั้นหรือผู้ประกอบการธุรกิจต้นน้ำและปลายน้ำ สามารถร่วมกันวางแผนการบริหารห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain Management) เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตและจำหน่ายสินค้าตลอดสาย เป็นต้น

ภาพ 11 แสดงองค์ประกอบหลักของคลัสเตอร์

นอกจากนี้ การรวมกลุ่มเป็นคลัสเตอร์ยังทำให้เกิดการกระจายของความรู้ใหม่ (Spur of Knowledge) เพราะเมื่อผู้ประกอบการรายใดคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ผู้ประกอบการรายอื่นก็สามารถนำมาปรับปรุงและพัฒนาต่อยอดได้ ซึ่งจะส่งเสริมการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันในระบบเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรม (Innovation Driven Economy) อีกด้วย

Prof. Porter ได้นำเสนอแนวคิดที่เรียกว่า “Diamond Mode” เป็นกรอบแนวทางหลักในการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการแข่งขันของคลัสเตอร์ “Diamond Mode” ประกอบด้วยปัจจัยหลัก 4 ด้านได้แก่ เงื่อนไขของปัจจัยการผลิต (Factor Condition) เงื่อนไขด้านอุปสงค์ (Demand Conditions) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องและสนับสนุน (Related for Firm Strategy, Structure and Rivalry) นอกจากนี้ Prof. Porter ยังให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์บทบาทของรัฐบาลในฐานะเป็นผู้กำหนดนโยบายที่มีผลกระทบอย่างมากต่อปัจจัยทั้ง 4 ด้าน ดังกล่าวอีกด้วย

ภาพ 12 แสดงกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการแข่งขันของคลัสเตอร์

สรุปได้ว่า ในแนวทางการพัฒนาแบบบูรณาการนั้น เป็นการพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในภาคธุรกิจนั้นๆ มีการเชื่อมโยงผู้ประกอบการตั้งแต่จุดเริ่มต้น(ต้นน้ำ)

ผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ไปจนกระทั่งสุดท้าย (ปลายน้ำ) เรียกว่า เป็นการรวมกลุ่มโดยมีเป้าหมายและกลยุทธ์ร่วมกันเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและอำนาจในการแข่งขันในธุรกิจนั้นๆ

ยุทธศาสตร์การพัฒนากองท้องเที่ยว

1. ยุทธศาสตร์สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ในปี 2549 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดแผนปฏิบัติการภายใต้ยุทธศาสตร์พัฒนากองท้องเที่ยว พ.ศ. 2550 – 2554 โดยวิเคราะห์สภาพภาพของไทยโดยรวมว่า

1. ไทยมีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ วัฒนธรรม ธรรมชาติ รวมถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย (Thainess and Hospitality) ที่โดดเด่นและหลากหลาย สามารถพัฒนาสร้างเป็นจุดขายสำคัญในการดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว
2. ธุรกิจบริการและสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน มีศักยภาพพัฒนาเชื่อมโยงกับธุรกิจการท่องเที่ยวเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ธุรกิจและสนับสนุนตลาดการท่องเที่ยวของไทย
3. ตลาดหลักเริ่มมีแนวโน้มที่ดีขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์สึนามิ และความเสี่ยงภัยจากการก่อการร้ายและภัยธรรมชาติยังเป็นข้อจำกัดในการรักษาตลาดเดิมและขยายตลาดใหม่
4. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังได้กำหนดวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวให้ “ประเทศไทยเป็นเมืองศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” โดยกำหนดวัตถุประสงค์การจัดทำแผนปฏิบัติการภายใต้ยุทธศาสตร์พัฒนากองท้องเที่ยว พ.ศ. 2550 – 2554 คือ
 5. เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศให้เต็มตามศักยภาพ โดยเฉพาะการพัฒนาในเชิงกลุ่มพื้นที่หรือกลุ่มคลัสเตอร์ ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
 6. ดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อรักษารฐานตลาดเดิมและขยายตลาดใหม่ โดยเฉพาะตลาดกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและมีอำนาจซื้อสูง เพื่อให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยเป็นแหล่งสร้างรายได้หลักแก่ประเทศ
 7. พัฒนาเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวกับกิจกรรมการผลิตสินค้าหัตถกรรมของชุมชนและธุรกิจบริการที่มีศักยภาพ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ธุรกิจ ส่งเสริมการจ้างงานและกระจายรายได้สู่ชุมชน

ซึ่งมีเป้าหมายการดำเนินงาน “เพิ่มจำนวนวันพำนักราคาใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวคุณภาพ เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ต่อปี สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา ดังนี้

1. พัฒนาระดับคุณภาพสินค้าการท่องเที่ยว ให้สอดคล้องกับความต้องการตลาดโลก โดยมีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญคือ

1.1 พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรมให้เป็น Destination ของตลาดท่องเที่ยวโลก

1.2 พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่มีศักยภาพ (New Product) เพื่อสร้างทางเลือกใหม่แก่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย เช่น แหล่งมรดกโลก ริเวียร่าเมืองไทย และแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้โครงการความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน

1.3 เร่งฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวหลักที่เสื่อมโทรมและแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เพื่อรักษาเป้าหมายนักท่องเที่ยวกลุ่มตลาดเดิม

1.4 พัฒนารัฐกิจบริการเชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อขยายตลาดการท่องเที่ยวให้กว้างขวาง มากขึ้น เช่น ธุรกิจ MICE ธุรกิจสปา แหล่ง Shopping รวมถึงร้านจำหน่ายสินค้า OTOP เป็นต้น

1.5 ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สื่อถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย (Thainess and Hospitality) เพื่อใช้ความแตกต่างของศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน สร้างเป็นจุดขายใหม่ แก่ธุรกิจการท่องเที่ยวไทย

1.6 สร้างมาตรการจูงใจเพื่อส่งเสริมการลงทุนภาคเอกชน พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภท Man Maid ในพื้นที่ที่มีศักยภาพ

2. พัฒนาระดับมาตรฐานธุรกิจที่เกี่ยวข้องและปัจจัยสนับสนุนต่อการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่นักท่องเที่ยว แนวทางที่สำคัญ คือ

2.1 พัฒนาระดับมาตรฐาน ธุรกิจบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตลอดห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรม (ธุรกิจหลัก ธุรกิจรอง ธุรกิจสนับสนุน)

2.2 พัฒนาปัจจัยแวดล้อมให้เอื้อต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว อาทิ คุณภาพของบุคลากร มาตรฐานการรักษาความปลอดภัย สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการพื้นฐานต่าง ๆ รวมทั้งเครือข่ายคมนาคมเพื่อเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวและเชื่อมโยงภายในกลุ่มระหว่างกลุ่มคลัสเตอร์

3. การส่งเสริมการตลาด เพื่อรักษาสถานตลาดเดิม และขยายตลาดใหม่ ๆ ที่มีศักยภาพแนวทางที่สำคัญคือ

3.1 ศึกษา Market Segment ให้ชัดเจน เพื่อเจาะกลุ่มตลาดเป้าหมาย

3.2 ส่งเสริมตลาดกลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพและมีอำนาจซื้อสูง เพื่อเพิ่มจำนวนวันพำนักราคาใช้จ่ายเฉลี่ยต่อหัว

3.3 ขยายฐานตลาดใหม่ๆ ที่มีศักยภาพ เช่น ตลาดรัสเซีย และกลุ่มที่เคยเป็นอาณานิคมของรัสเซีย (CIS) และตะวันออกกลาง โดยเชื่อมโยงกับการเปิดสายการบินตามเส้นทางการบินไปยังประเทศดังกล่าว

3.4 สร้างความร่วมมือระหว่าง Stakeholder กลุ่มต่างๆ ในธุรกิจท่องเที่ยวเพื่อร่วมดำเนินกลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงนอกฤดูกาลท่องเที่ยว (Low - Season)

4. การพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามนโยบายและยุทธศาสตร์ขององค์การบริหารพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่ต้องการพัฒนาและบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในรูปแบบพิเศษแบบเบ็ดเสร็จ สอดคล้องตามแนวนโยบายของรัฐบาล ซึ่งในการพิจารณาความจำเป็นเร่งด่วนของโครงการ (โครงการที่มีลำดับความสำคัญสูง) ได้กำหนดหลักเกณฑ์เบื้องต้นคือ 1) เป็นโครงการต่อเนื่อง 2) สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล และ 3) ตอบสนองวัตถุประสงค์และเป้าหมายของยุทธศาสตร์

5. ปรับปรุงกลไกการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความชัดเจนของนโยบายและแนวปฏิบัติ ตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับท้องถิ่น แนวทางที่สำคัญ คือ

5.1 กำหนดนโยบายและกลไกการบริหารจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศให้เป็นเอกภาพชัดเจน เพื่อเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์

5.2 ใช้แนวคิด Cluster เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนยุทธศาสตร์

5.3 ปรับปรุงระบบบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ให้เอื้อต่อการประกอบธุรกิจ การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นและการอนุรักษ์พัฒนาโดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) และผลตอบแทนที่คุ้มค่า (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549)

จากการศึกษาแผนยุทธศาสตร์ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในประเด็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว สรุปได้ว่าประเด็นได้ ประเทศไทยตั้งเป้าหมายการเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง มุ่งเน้นภาพลักษณ์ของความเป็นไทย (Thainess) และยกระดับสินค้า บริการทางการท่องเที่ยว ทรัพยากรมนุษย์เพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันให้กับประเทศ

2. ยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นกระทรวงที่มีภารกิจหลักในการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การกีฬา การศึกษาด้านกีฬา นันทนาการ และราชการอื่น ๆ ที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ทั้งนี้กระทรวงฯ ได้กำหนดวิสัยทัศน์องค์กรไว้ดังนี้คือ

“การท่องเที่ยวและการกีฬาเพื่อสร้างคน สร้างสังคม สร้างรายได้และสร้างชาติ”

สำหรับพันธกิจที่กระทรวงฯ กำหนด ได้แก่ การสร้างเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว และการกีฬาให้ยั่งยืนอย่างเป็นระบบด้วยการบริหารจัดการและการสร้างเครือข่ายที่บูรณาการ เพื่อการสร้างคน สร้างรายได้และสร้างชาติ ให้เป็นผู้นำทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกโดยมี ยุทธศาสตร์ รองรับ 5 ยุทธศาสตร์ได้แก่

1. สร้างขีดความสามารถ (Competency) ทางการบริหารจัดการองค์กร (คน ระบบงาน เทคโนโลยีโครงสร้างพื้นฐาน) เพื่อประกันผลผลิต (Productivity) และการแข่งขัน (competitiveness) ที่เหนือกว่าประเทศคู่แข่ง
2. สร้างเครือข่าย (Net Working) ของการมีส่วนร่วมทั้งแนวดิ่ง (Vertical) และแนวนอน (Horizontal) ด้วยการจัดระบบสิทธิประโยชน์อย่างสมดุลเพื่อประกัน สัมฤทธิ์ผลของภารกิจหลัก
3. สร้างจิตสำนึก (Awareness) ให้การศึกษาอบรมเพื่อการสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือและการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน
4. สร้างต้นแบบ (Model) ของความสำเร็จด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวและการกีฬา และเอกลักษณ์ของความเป็นไทย (Thainess) อย่างมีมาตรฐานสากล ด้วยการใช้หลักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
5. สร้างความร่วมมือและผนึกกำลัง (Synergy) ระหว่างการท่องเที่ยวและการกีฬา เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มอย่างก้าวกระโดดแก่ประชาชนและประเทศชาติ

เมื่อพิจารณาโครงสร้างการบริหารงานของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาตาม แผนภูมิด้านล่างนี้จะพบว่า กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีหน่วยงานย่อยที่ดำเนินการด้านการท่องเที่ยวและกีฬาดังนี้คือ สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (รัฐวิสาหกิจ)

จากแนวทางการดำเนินงานของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ผู้วิจัยสรุปได้ ดังนี้คือ การมุ่งวางแผนยุทธศาสตร์โดยการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยการสร้าง

เครือข่าย การสร้างต้นแบบและความร่วมมือ การปลูกจิตสำนึก ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวไทย

ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดและจังหวัดนครราชสีมา

1. นโยบายด้านการท่องเที่ยวของรัฐบาล

เมื่อพิจารณารายได้ของประเทศไทย สามารถแบ่งที่มาได้ 3 ทางใหญ่ ๆ คือ

1. ภาคอุตสาหกรรมส่งออก ประมาณปีละ 3.5 ถึง 3.8 ล้านบาท
2. การลงทุนทั้งในตลาดหลักทรัพย์และจากภาคอุตสาหกรรม
3. การท่องเที่ยว ทำรายได้ให้ประเทศประมาณปีละ 360,000 ล้านบาท

เมื่อรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นจนเป็นรายได้หลักของประเทศ รัฐบาลโดย การดำเนินงานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดแนวทางการดำเนินยุทธศาสตร์ไว้ 5 ด้าน ดังนี้คือ

1. การสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่
2. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่
3. การรักษาความปลอดภัยและมาตรฐานการให้บริการ นักท่องเที่ยว
4. การประชาสัมพันธ์
5. การบูรณาการทำงาน

ทั้งนี้การกำหนดยุทธศาสตร์ได้มีการกำหนดในระดับภูมิภาค หรือที่เรียกว่ายุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัด เพื่อให้การดำเนินงานสามารถกำหนดแนวทาง กลยุทธ์ ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของพื้นที่

2. ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดนครราชสีมา

ยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (นครราชสีมา ชัยภูมิ สุรินทร์ และบุรีรัมย์) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ของกลุ่มจังหวัดคือ “ประตูอีสานสู่สากล” โดยมี

ประเด็นยุทธศาสตร์

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจกรรมและการแปรรูปสินค้าเกษตรส่งออก
 - 1.1 การพัฒนากิจกรรมและแปรรูปข้าวหอมมะลิเพื่อส่งออก
 - 1.2 การพัฒนากิจกรรมและแปรรูปแป้งมันสำปะหลังเพื่อส่งออก
2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคูณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ผ้าไหม
3. ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว

เป้าประสงค์

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนากาษาและการแปรรูปสินค้ากาษาส่งออกA
 - 1.1 เพิ่มขีดความสามารถในการผลิตให้แก่กาษตรกร
 - 1.2 เพิ่มขีดความสามารถในการแปรรูปให้แก่ผู้ประกอบการ
2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ้าใหม่
 - 2.1 ส่งเสริมการตลาดนำการผลิต
 - 2.2 พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ้าใหม่
 - 2.3 ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืน
3. ยุทธศาสตร์การพัฒนากาษาท่องเที่ยว
 - 3.1 เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว
 - 3.2 พัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว
 - 3.3 เพิ่มศักยภาพสินค้าและบริการ
 - 3.4 พัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก
 - 3.5 พัฒนาผู้มีส่วนร่วมด้านการท่องเที่ยว

กลยุทธ์

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนากาษาและการแปรรูปสินค้ากาษาส่งออก
 - 1.1 ส่งเสริมและพัฒนาให้ผลผลิตกาษตรมีคุณภาพได้มาตรฐาน
 - 1.2 เพิ่มขีดความสามารถในการแปรรูปและส่งออกข้าวหอมมะลิ
 - 1.3 เพิ่มขีดความสามารถในการแปรรูปและส่งออกแป้งมันสำปะหลัง
 - 1.4 พัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก
 - 1.5 พัฒนาผู้มีส่วนร่วมด้านการท่องเที่ยว
2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ้าใหม่
 - 2.1 ส่งเสริมผู้ประกอบการค้าใหม่รายใหม่
 - 2.2 ฝึกอบรมสมาชิกกลุ่มประกอบการให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน
3. ยุทธศาสตร์การพัฒนากาษาท่องเที่ยว
 - 3.1 เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว
 - 3.2 พัฒนาศักยภาพและบริการด้านการท่องเที่ยว
 - 3.3 พัฒนาระบบบริหารจัดการแบบบูรณาการ

3. ยุทธศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมา

วิสัยทัศน์ “ประตูสู่อีสาน ศูนย์กลางการผลิตอุตสาหกรรมยานยนต์ การแปรรูปสินค้าเกษตร ผ้าไหมและการท่องเที่ยว”

ประเด็นยุทธศาสตร์ของจังหวัด (Strategic Issue)

1. การพัฒนาการเกษตรและแปรรูปสินค้าการเกษตรเพื่อส่งออก
 - 1.1 การพัฒนาการเกษตรและแปรรูปข้าวหอมมะลิเพื่อส่งออก
 - 1.2 การพัฒนาการเกษตรและแปรรูปแป้งมันสำปะหลังเพื่อส่งออก
2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหม
3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว
4. ยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมยานยนต์
5. ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาสังคมและความเดือดร้อนของประชาชน
6. ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ

เป้าประสงค์ของยุทธศาสตร์ (Goals)

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรและแปรรูปสินค้าการเกษตรส่งออก
 - 1.1 เพิ่มขีดความสามารถในการผลิตสินค้าเกษตร
 - 1.2 เพิ่มขีดความสามารถในการแปรรูปและส่งออกสินค้าเกษตร
2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหม
 - 2.1 เพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหม
 - 2.2 เพิ่มจำนวนผู้ประกอบการผ้าไหม
3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว
 - 3.1 เพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว
 - 3.2 พัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว สินค้าและบริการ
4. ยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันอุตสาหกรรมยานยนต์
 - 4.1 เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันอุตสาหกรรมยานยนต์
5. ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาสังคมและความเดือดร้อนของประชาชน
 - 5.1 ลดระดับความรุนแรงของการแพร่ระบาดของยาเสพติดให้อยู่ในระดับที่ควบคุมได้
 - 5.2 สร้างความมั่นคงต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน
 - 5.3 บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน
 - 5.4 ประชาชนได้รับโภชนาการที่ปลอดภัยปราศจากสารปนเปื้อน

5.5 ลดการเกิดอุบัติเหตุจากรางบก

6. ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ

6.1 เพื่อสนองตอบความต้องการในการบริการภาครัฐให้แก่ประชาชนอย่างมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ

กลยุทธ์ (Strategies)

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรและแปรรูปสินค้าการเกษตรส่งออก

1.1 ส่งเสริมและพัฒนาให้ผลผลิตข้าวหอมมะลิและแป้งมันสำปะหลังมีคุณภาพ

ได้มาตรฐาน

1.2 เพิ่มความสามารถในการแปรรูปและส่งออกข้าวหอมมะลิ

1.3 เพิ่มความสามารถในการแปรรูปและส่งออกมันสำปะหลัง

2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ผ้าไหม

2.1 ส่งเสริมและพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมีคุณภาพได้มาตรฐาน

2.2 ส่งเสริมการลงทุนของผู้ประกอบการผ้าไหมทั้งรายเก่าและรายใหม่

3. ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

3.1 เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยว

3.2 พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

3.3 พัฒนาสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว

3.4 พัฒนาระบบบริหารจัดการ

4. ยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมยานยนต์

4.1 สนับสนุนและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมยานยนต์

5. ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาสังคมและความเดือดร้อนของประชาชน

5.1 พัฒนาระบบการเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของยาเสพติดให้มีประสิทธิภาพ

5.2 เพิ่มประสิทธิภาพการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม

5.3 พัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

5.4 จัดระบบการเฝ้าระวังและตรวจสอบมาตรฐานอาหารสด ตลาดสด

ร้านอาหารและแผงลอย

5.5 ลดการเกิดอุบัติเหตุจากรางบก

6. ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ

6.1 พัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพการให้บริการประชาชน

6.2 พัฒนาความรู้ของบุคคลากรสู่ความเป็นเลิศทางการบริหารและการบริการ

6.3 พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการภาครัฐ

การวางแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว

พยอม ธรรมบุตร (2546. หน้า 17) กล่าวถึงแนวคิดด้านการวางแผนการท่องเที่ยวมี 5 แนวคิด ดังนี้

1. การวางแผนการท่องเที่ยวที่เน้นการสร้างเงิน (Boos tourism)

นักพัฒนาคือผู้คิดสร้างกำไร โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่นโดยปราศจากความคิดเรื่องอนุรักษ์ ชุมชนชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนา นักพัฒนาต้องการสร้างโรงแรมเพื่อสนองความต้องการของลูกค้าโดยไม่คำนึงถึงการทำลายสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและวัฒนธรรม

2. การวางแผนการท่องเที่ยวแนวเศรษฐกิจ (Economic Based)

นักพัฒนาคือนักเศรษฐกิจ ซึ่งพิจารณาว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นภาคหนึ่งของเศรษฐกิจ ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ เพื่อการเติบโตและการฟื้นฟูเศรษฐกิจของชาติ เป็นการสร้างเงินสร้างงาน และการพัฒนาภูมิภาคต่าง ๆ โดยยังไม่มีความคิดด้านอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

3. การวางแผนการท่องเที่ยวแนวอนุรักษ์พื้นที่ท่องเที่ยว (Destination Based)

นักพัฒนาคือนักวางแผนการใช้ที่ดินและนักวางแผนเมือง ซึ่งให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พื้นที่ท่องเที่ยว การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว (Carrying Capacity = CC) การกำหนดขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับได้ (Limit of Acceptable Charge = LAC) การจัดการผลกระทบที่เกิดจากนักท่องเที่ยว (Visitor Impact Management = VIM) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการกระจายการท่องเที่ยวเพื่อลดผลกระทบต่อพื้นที่

4. การวางแผนการท่องเที่ยวแนวยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community - Based)

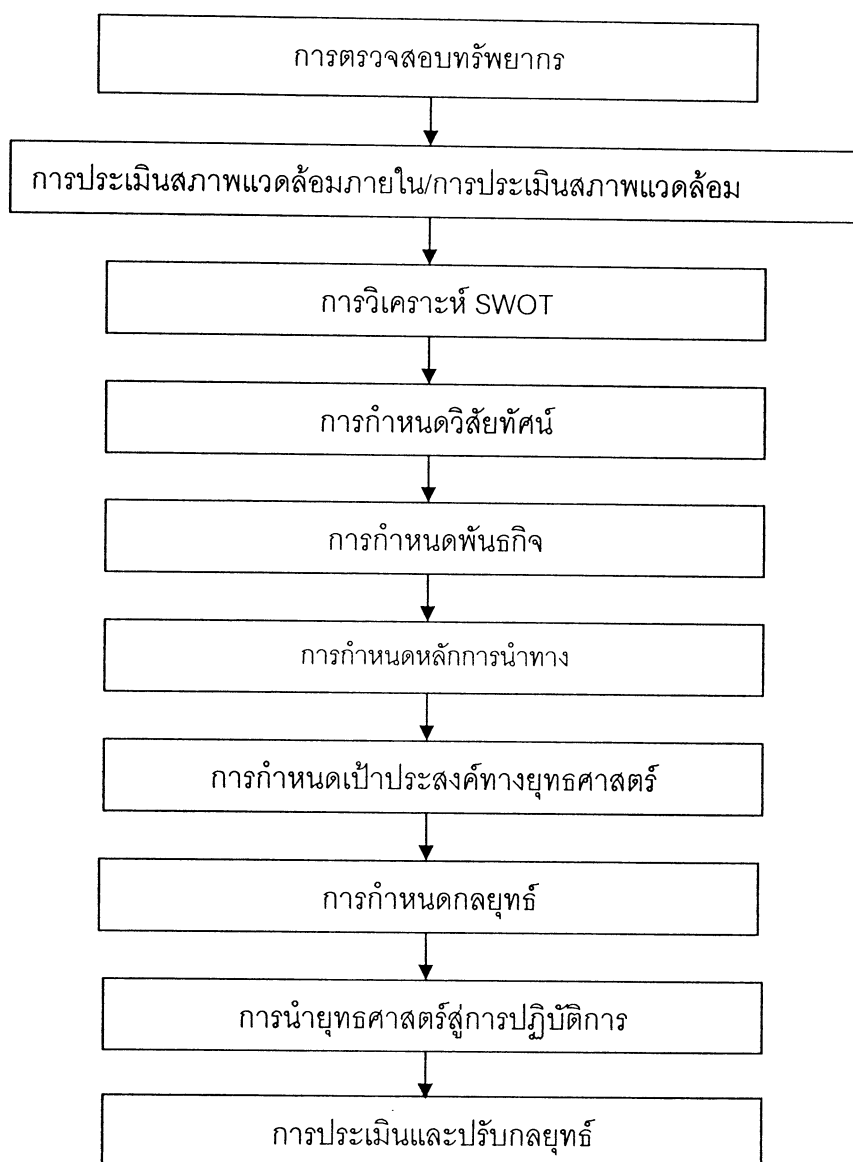
นักพัฒนาคือผู้ประกอบการ การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาชุมชน โดยให้ชุมชนมีบทบาทในการเป็นเจ้าของกิจการการท่องเที่ยวแทนการเป็นแรงงานราคาถูก มีการวางแผนพัฒนาท่องเที่ยวควบคู่กับการวางแผนพัฒนาชุมชน การประเมินผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคม การกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวสู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม การท่องเที่ยวจึงเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน อันจะนำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

5. การวางแผนท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

นักพัฒนาคือนักวางแผนแบบบูรณาการ มีการวางแผนการท่องเที่ยวบูรณาการเข้ากับการวางแผนพัฒนาชุมชนในภาพรวมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการพัฒนาด้านจิตสำนึกไปในแผนพัฒนาที่มุ่งเน้นการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อนำสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ตั้งไว้ แนวคิดในแนวนี้นี้ คือ แนวคิดด้านการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั่นเอง

การวางแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่เป็นวงจร ดังนี้

1. การตรวจสอบทรัพยากร (Resource Audit) การตรวจสอบทรัพยากรต้องสำรวจทั้งปริมาณและคุณภาพของทรัพยากร ทรัพยากรอาจแบ่งตรวจสอบตามประเภท คือ
 2. ทรัพยากรทางกายภาพ (Physical Resource) ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม กิจกรรม งานมหกรรม ประเพณี และบริการในแหล่งท่องเที่ยว หรือทรัพยากรของบริษัท เช่น คอมพิวเตอร์ web sites ระบบการจอง เครื่องบิน เรือ รถ ฯลฯ
 3. ทรัพยากรด้านการเงิน (Financial Resource) ได้แก่ จำนวนและประเภทของทรัพย์สินที่องค์กรมีอยู่ ทรัพย์สินระยะยาว ทรัพย์สินในปัจจุบัน เงินทุนระยะยาว หนี้สินในปัจจุบัน
 4. ทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) ได้แก่ ลูกจ้างแรงงาน พนักงาน เจ้าหน้าที่ ระดับล่าง ระดับกลางและระดับผู้บริหาร คณะกรรมการบริหารมีจำนวนเท่าไรมีระดับการศึกษา ความชำนาญได้รับการฝึกอบรมมีประสบการณ์ อายุ แรงจูงใจ ค่าจ้าง เงินเดือน และขีดความสามารถในการผลิต
 5. ทรัพยากรที่สัมผัสไม่ได้ (Intangible Resource) ได้แก่ Brand ชื่อเสียง ภาพลักษณ์ที่ดี ความชำนาญ การมีส่วนแบ่งตลาดที่ชัดเจน การมีลูกค้าประจำ การวางแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวนับเป็นกระบวนการที่เป็นวงจร สามารถเขียนแผนยุทธศาสตร์ออกมาในรูปแบบผัง ดังนี้

ภาพ 13 แสดงกระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว

1. การตรวจสอบทรัพยากร

1.1 การตรวจสอบทรัพยากรอาจวิเคราะห์ความมีคุณสมบัติเฉพาะด้าน (specify) คือ แบ่งเป็นประเภทเฉพาะด้านกับไม่เฉพาะด้าน เช่น แรงงานอาจมีประเภททั่วไปที่ทำงานไม่เฉพาะด้าน และแรงงานที่ต้องมีความชำนาญพิเศษ หรือในด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ เป็นประเภททั่วไปใช้ทำ แต่ของสายการบินและโรงแรมเป็นเครื่องมือเฉพาะด้าน ซึ่งจะมีความสำคัญต่อการพัฒนาธุรกิจอย่างยิ่ง

1.2 การตรวจสอบทรัพยากรอาจมุ่งเน้นที่การดำเนินการภายในขององค์กร

ได้แก่ เป้าหมายด้านธุรกิจ การดำเนินการด้านการเงิน การวัดการผลิต การเปรียบเทียบการดำเนินการในอดีตกับปัจจุบัน ส่วนการตรวจสอบการดำเนินการภายนอกขององค์กร ได้แก่ การเปรียบเทียบกับคู่แข่ง โดยเฉพาะกับคู่แข่งที่เป็นผู้นำในอุตสาหกรรมเดียวกัน และคู่แข่งที่คู่คี่กับองค์กร หรืออยู่ในกลุ่มยุทธศาสตร์เดียวกัน และการเปรียบเทียบกับองค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ในอุตสาหกรรมบริการด้วยกัน

ด้วยวิธีการดังกล่าว บริษัทหรือองค์กรจะสามารถวินิจฉัยการดำเนินงานของตนเอง เพื่อที่จะปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานนั้นมิได้ตั้งอยู่บนฐานของการมีทรัพยากรอะไรเท่านั้น หากยังต้องพิจารณาถึงความชำนาญ (Competence) ขององค์กรในการดำเนินงานด้วยเช่นกัน

1.3 การตรวจสอบความชำนาญ (Competences) เราอาจแบ่ง เป็น 2 ประเภท

ได้แก่ ความชำนาญทั่วไป ซึ่งบริษัทสายการบิน หรือโรงแรมใด องค์กรไหนก็มักจะมีกันทั้งนั้น ซึ่งก็เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้องค์กรสามารถอยู่รอด ส่วนความชำนาญที่เป็นหัวใจมีความสำคัญอย่างยิ่ง (Core Competences) นั้น ได้แก่ ความชำนาญที่บริษัทที่มีการดำเนินงานธุรกิจอยู่เหนือใคร ๆ ทั้งหมดในอุตสาหกรรมเดียวกัน ความชำนาญที่โดดเด่นเฉพาะของบริษัทที่มีความสลับซับซ้อนมากกว่าความชำนาญพื้น ๆ ธรรมดา ๆ ความชำนาญที่ยากที่จะลอกเลียนแบบ (Copy) เกี่ยวเนื่องกับการสนองความต้องการของลูกค้าอย่างสนใจ และเป็นการเพิ่มมูลค่า ส่วนมากจะเป็นความชำนาญด้านความสัมพันธ์ที่โดดเด่นกับลูกค้า ผู้จัดการจำหน่าย และ superiors ความชำนาญดังกล่าว มักจะมีฐานมาจากทักษะด้านการบริหารจัดการและองค์ความรู้ที่เหนือกว่า เราอาจวัดความชำนาญแบบ Core Competences จากการพิจารณาว่า บริษัทได้สนองความต้องการลูกค้าอย่างเหมาะสมหรือไม่ ความโดดเด่นอาจถูกลอกเลียนแบบได้โดยง่ายหรือไม่ บริษัทมีความยืดหยุ่นในการปรับตัวสูงหรือไม่ ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงด้านลูกค้าหรือสภาพแวดล้อมในอุตสาหกรรมเกิดขึ้น ได้มีการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์หรือบริการของบริษัทหรือไม่ และโดยเฉพาะความเป็นผู้ชำนาญที่เหนือกว่าใครนั้นจะยั่งยืนยาวนานหรือไม่ ผลของการวิเคราะห์ Core Competences จะทำให้องค์กรเข้าใจธรรมชาติและแหล่งที่มาของความชำนาญหัวใจนี้ การรู้วิธีปรับ Core Competence เมื่อจำเป็น การเสริมสร้าง Core Competence รูปแบบใหม่ขึ้น ตลอดจนสามารถชี้ให้เห็นศักยภาพที่จำเป็นในการสร้าง Core Competence โดยใช้ทรัพยากรและความชำนาญเดิมที่มีอยู่ อย่างไรก็ตาม Core Competence ต้องมุ่งเน้นการสนองความต้องการของลูกค้า

2. การประเมินสภาพแวดล้อมภายใน (The Internal Assessment)

การประเมินภายในมีความสำคัญและนับเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ การสร้างความได้เปรียบในเชิงแข่งขันเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากความสามารถที่โดดเด่นขององค์กร จุดแข็งของบริษัทยกเลิกเลียนแบบได้ยาก

กระบวนการในการตรวจสอบภายใน

ผู้จัดการและพนักงานจากทั้งองค์กรจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนขององค์กร การตรวจสอบภายในต้องการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ

1. การบริหารองค์กร
2. การตลาด
3. การเงิน
4. การบัญชี
5. การผลิต
6. การดำเนินการ
7. การวิจัยและพัฒนา (R+D)
8. การดำเนินการของระบบสารสนเทศทางคอมพิวเตอร์
9. การติดต่อสื่อสารภายในองค์กร
10. การประสานงานที่มีประสิทธิภาพระหว่างผู้บริหาร ผู้จัดการ ฝ่ายการตลาด

การเงิน/การบัญชี การผลิต การดำเนินการ การวิจัยและพัฒนา และระบบสารสนเทศทางคอมพิวเตอร์

11. การประสานยุทธศาสตร์และวัฒนธรรมองค์กร/วัฒนธรรมชาติ
12. การวางแผน
13. การจัดองค์กร
14. การจูงใจ
15. การบริหารทรัพยากรมนุษย์
16. การควบคุม

ขั้นตอนโดยสรุป การตรวจสอบการบริหารเชิงยุทธศาสตร์คือการสร้าง Internal Factor Evaluation MATRIX (IFEM) เครื่องมือการสร้างกลยุทธ์ที่จะสรุปและประเมินจุดแข็งและจุดอ่อนหลักในหน่วยหน้าที่ของธุรกิจและจะให้พื้นฐาน ในการระบุและประเมินความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อสร้างและเลือกยุทธศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการ

ตรวจสอบภายในยังบ่งชี้ถึงโอกาสสำหรับผู้จัดการและพนักงานต่าง ๆ ในบริษัทที่จะเข้าร่วมในการกำหนดอนาคตของบริษัท การมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้สามารถกระตุ้นความแข็งแกร่งและขับเคลื่อนการดำเนินการไปข้างหน้า

จากแนวความคิดดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ในการวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวต้องอาศัยกระบวนการของการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อให้ทราบสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก จุดอ่อนและจุดแข็ง การตรวจสอบทรัพยากรที่จะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายตามความต้องการหรือวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยว เนื่องจากการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์นั้นจะทำให้หลักการนำไปสู่วิธีการปฏิบัติการ ภายใต้เงื่อนไข สถานการณ์สิ่งแวดล้อมและการวัดและประเมินผล ซึ่งการใช้แผนยุทธศาสตร์จะสามารถพัฒนาและปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาได้

การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

พยอม ธรรมบุตร (2546. หน้า 17) ได้กล่าวถึงแนวคิดของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมไว้ว่า กิจกรรมหลายอย่างของมนุษย์จัดเป็นสาเหตุสำคัญในการก่อให้เกิดมลพิษ ไม่ว่าจะเป็นโรงงานอุตสาหกรรม การจราจร การก่อสร้างอาคารสถานที่ สถานบริการต่าง ๆ เช่น โรงแรม เกสต์เฮาส์ ร้านอาหาร กิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การนั่งช้าง การแข่งขันรถขับเคลื่อนสี่ล้อในเขตพื้นที่ป่า กิจกรรมผจญภัย เป็นต้น มลพิษอาจออกมาในรูปแบบแตกต่างกัน เช่น ของแข็ง ของเหลว ก๊าซ เสียง ขยะ กลิ่น มลพิษเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ หรือแม้แต่มนุษย์เอง ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะออกมาในรูปแบบใดย่อมก่อให้เกิดความเสียหายตามมา บางครั้งอาจก่อให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ บางครั้งมีผลต่อผลผลิตการเกษตร บางครั้งก่อให้เกิดผลเสียหายทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แต่ที่สำคัญ คือ ผลที่เกิดต่อเผ่าพันธุ์มนุษย์และสัตว์ จากสาเหตุที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงมีความจำเป็นต้องกำหนดนโยบายเพื่อควบคุมกิจกรรมทั้งหลายของมนุษย์ และผลกระทบที่เกิดจากกิจกรรมนั้น ๆ หนึ่งในนั้นคือ การดำเนินการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพื่อที่จะปกป้องผลที่เกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อม แกไขสาเหตุและแหล่งที่ก่อให้เกิดมลพิษ และเพื่อควบคุมกิจกรรมทั้งหลายของมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีให้คงอยู่สืบไป ดังนั้น การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นระบบของกรรมวิธีซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ 1) การนำเสนอวัตถุประสงค์ของการพัฒนา 2) การเสนอสภาพแวดล้อมในปัจจุบันที่ได้รับผลกระทบ 3) การประเมินความเป็นไปได้ของผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น 4) การออกข้อกำหนดเพื่อรักษาสภาพแวดล้อม

5) การเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม 6) การจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อลดผลกระทบ อย่างไรก็ดี การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะบรรลุผลสำเร็จได้ต้องประกอบด้วย หลักการ ประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ดี จำเป็นต้องอาศัยหลักการที่ดี เพื่อให้โครงการต่าง ๆ ดำเนินไปได้ โดยส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้

หลักการที่ 1 มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะต้องพยายามไม่เสนอในหัวข้อที่ไม่ใช่ประเด็นที่น่าสนใจ

หลักการที่ 2 เป็นที่รวมของสหสาขาวิทยาการระบบการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม ต้องประกอบด้วยกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถจากหลายสาขา เพื่อให้โครงการดำเนินไปได้ ด้วยบรรลุวัตถุประสงค์

หลักการที่ 3 มีข้อมูลไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจโครงการ การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมควรจะต้องมีข้อมูลที่เพียงพอเพื่อเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ ขั้นตอนต่าง ๆ ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะต้อง

1. สามารถนำไปพิจารณาขอบเขตการศึกษาของโครงการได้
2. สามารถนำไปพิจารณาเลือกที่ตั้งของโครงการได้
3. สามารถนำไปสู่การคาดการณ์ความเป็นไปได้ของโครงการได้
4. สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่ใช้ประกอบการออกแบบโครงการได้

หลักการที่ 4 ต้องเสนอมาตรการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจน

หลักการที่ 5 รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมต้องนำเสนอข้อมูลอันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปฏิบัติได้

สรุปได้ว่า การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นวิธีการที่สำคัญในการกำหนดโครงการ ให้เป็นไปในแนวทางที่เหมาะสม ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม และเป็นเครื่องมือสำคัญใช้ในการ ประกอบการตัดสินใจโครงการ เนื่องจากการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมภายนอกนอกจากจะ คาดการณ์ผลกระทบจากโครงการแล้ว ยังช่วยวางแผนชี้แนะเพื่อลดผลกระทบด้านลบต่อ สิ่งแวดล้อม และจัดทำโครงการดำเนินไปในแนวทางที่เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น

หากมองในภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีลักษณะสำคัญได้แก่ การเป็นอุตสาหกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับสหวิทยาการ และเป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาคต่างๆ หลายภาค ลักษณะเด่นทั้งสองประการทำให้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สามารถเป็นแกนกลางในการวางแผน พัฒนาแบบองค์รวม โดยผนึกกำลังและประสานงานจากทุกฝ่าย ทุกหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ เป็นระบบที่นำมาใช้เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยมีหลักการสำคัญคือ การกำหนดวัตถุประสงค์ ต้องวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อม เพื่าวางการเปลี่ยนแปลงและต้องเพื่อนำมาใช้ในการตัดสินใจในการออกข้อกำหนด โครงการ เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ในระบบของการประเมินจะต้องทำแบบองค์รวม ร่วมมือกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับท้องถิ่นนั้นๆ

1. การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment : SEA) และการพัฒนาที่ยั่งยืน

เกลสสัน ธิริเวล แซดวิด (John Glasson, Riki Therivel, Andrew Chadwich, 1994. pp. 401-404) ได้ให้คำจำกัดความและรูปแบบในการนำเครื่องมือที่อาจนำมาประเมินใช้กับการวางแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนาสังคมโดยรวมอย่างยั่งยืนคือ การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม หรือ SEA สถาบันพัฒนาท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ให้นิยามคำจำกัดความของ SEA และการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ในเอกสารสรุปประกอบการเรียนการสอนรายวิชา ทอส 513 กลยุทธ์การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

กระบวนการพัฒนา EIA สู่ SEA

1. ในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์นั้น เป็นเพียงการคาดการณ์ล่วงหน้า หรือการทำการพัฒนาไปล่วงหน้าไปก่อนในจินตนาการว่าจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง ถ้าทำการพัฒนาตามโครงการ การใช้ EIA ประเมินผลกระทบจึงเป็นการขาดการชี้แนะ ให้ย้ายโครงการไปในที่ ๆ ก่อให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด หรือการย้ายโครงการไปจากสถานที่ ๆ เปราะบางที่สุดในด้านสิ่งแวดล้อม และโครงการ EIA นั้นจะไม่พิจารณาถึงผลกระทบที่สะสมและผลกระทบในภาพรวมของการพัฒนาทั้งหมดตลอดจนผลกระทบต่าง ๆ ซึ่งโครงการพัฒนาอาจก่อให้เกิดขึ้นได้

2. โครงการ EIA ไม่สามารถเสนอแนวทางเลือกหรือมาตรฐานการป้องกันผลกระทบที่สมบรณ์ได้เพราะทางเลือกที่เสนอนั้นอาจมีข้อจำกัดและไม่สามารถเลือกได้ ดังนั้น โครงการพัฒนามักจะมีความเฉพาะด้านและมีการตัดสินใจที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ไปแล้วตั้งแต่เริ่มทำโครงการ EIA และไม่สามารถพิจารณาถึงผลกระทบของการปฏิบัติในโครงการนั้น ซึ่งอาจทำให้เกิดความเสียหายและไม่อาจปรากฏอยู่ในโครงการที่ได้รับความเห็นชอบ

3. โครงการ EIA มักจะปฏิบัติเพียงระยะเวลาสั้น ๆ และรวดเร็ว เนื่องด้วยมีข้อจำกัดด้านการเงินและเวลาของการวางแผน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่ไม่สมบูรณ์ และโครงการ EIA มักไม่ได้เกิดจากการปรึกษาหารือกับชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ด้วยข้อจำกัดด้านเวลาตลอดจนความตั้งใจในการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการของการประเมินผลกระทบ

อนึ่ง การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ จึงเป็นสิ่งที่ต้องลงมือทำกัน ตั้งแต่ในช่วงที่จะมีการตัดสินใจว่าจะทำหรือไม่ทำโครงการ และเป็นการรวบรวมประเมินผลกระทบของทุก ๆ โครงการในของทุก ๆ บริเวณที่จะเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา ซึ่งการใช้ยุทธศาสตร์ประเมินผลกระทบในลักษณะดังกล่าว สามารถทำให้มีการประเมินทางเลือกที่หลากหลายได้อย่างเต็มที่ โดยผลกระทบสะสมและภาพรวมจะถูกประมวลได้โดยรอบ ทำให้ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีโอกาสร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางอย่างจริงจัง ในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ นั้น จะเป็นไปในลักษณะป้องกันผลกระทบไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อพัฒนาสู่ความยั่งยืนในอนาคต

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (EIA) คือ กระบวนการที่มีระบบแบบแผนที่สมบูรณ์แบบในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ของระดับนโยบาย แผนงาน โปรแกรมงาน โครงการต่าง ๆ ตามทางเลือกที่หลากหลายของโครงการดังกล่าว ซึ่งจะรวมถึงการเตรียมรายงาน เกี่ยวกับสิ่งที่ค้นพบในระหว่างประเมินผล และนำข้อค้นพบดังกล่าวมาร่วมพิจารณาในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการอย่างเปิดเผย ซึ่งอาจสรุปได้ว่าเป็นการทำ EIA ในระดับนโยบาย ระดับแผนงาน และระดับโปรแกรมของโครงการพัฒนาโครงการใดโครงการหนึ่ง แต่เราต้องตระหนักอยู่เสมอว่า กระบวนการประเมินผลกระทบในระดับยุทธศาสตร์ดังกล่าวไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเช่นเดียวกับการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการพัฒนาเดียวกันนั้นในระดับโครงการ ถึงแม้ว่าทั้งนโยบาย แผนงาน และโปรแกรมมักจะถูกจัดเป็นยุทธศาสตร์ของการประเมินผลกระทบ แต่นโยบาย แผนงาน และโปรแกรมต่างก็มีความแตกต่างกัน และจะต้องมีแนวทางประเมินผลกระทบใน 3 ระดับดังกล่าวที่ไม่เหมือนกัน

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (EIA) แบ่งได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่

1. การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ที่ระดับหนึ่ง คือ ระดับโครงการ ได้แก่การทำ EIA ของโครงการ (Project)
2. การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ระดับที่สอง คือ ระดับกลุ่มโครงการหรือระดับโปรแกรม ได้แก่ การกำหนดยุทธศาสตร์ในการประเมินผลกระทบสะสมในภาพรวมของกลุ่มโครงการ คือ การทำ SEA ของ Programmed
3. การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ระดับที่สาม คือ ระดับแผนงาน ได้แก่ แผนงานสำคัญที่จำเป็นต้องดำเนินงานอย่างสอดคล้องกันและภายในช่วงเวลาที่กำหนด เพื่อนำนโยบายลงสู่การปฏิบัติการ คือระดับแผนงาน จำเป็นต้องกำหนดยุทธศาสตร์ในการประเมินผลกระทบของทุกโปรแกรมที่อยู่ภายใต้แผนงานหลักเดียวกันคือการทำ SEA ของ Plan นั้นเอง

4. การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ระดับที่สี่ คือ ระดับนโยบาย ได้แก่ การประเมินผลกระทบในระดับความคิด แรงบันดาลใจและการชี้แนะแนวทางลงสู่การปฏิบัติของ โครงการพัฒนา คือการทำ SEA ของ Policy

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ SEA และการพัฒนาที่ยั่งยืน

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (SEA) ซึ่งเป็นการประเมินผลกระทบ ในระดับที่สูงกว่า EIA ถึง 3 ระดับ นั้น สามารถลดปัญหาหลายประการของการทำโครงการ EIA ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นในปัจจุบันจึงได้ปรับการทำโครงการ EIA ของระดับโครงการขยายสู่การใช้ SEA เพื่อให้มีการปฏิบัติการที่เหมาะสมและมียุทธศาสตร์ที่ยั่งยืน และมีการรวบรวมปัญหาด้าน สิ่งแวดล้อมที่หลากหลายเข้าด้วยกันเพื่อนำมาพิจารณาในระดับการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ พัฒนา การป้องกันผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางด้านลบ การมีส่วนร่วมของประชาชนตลอดจนความ พลอกใสของการประเมินที่เพิ่มขึ้นทุกระดับโดยเน้นให้มีขั้นตอนที่ชัดเจนของการอนุญาต และความพยายามดังกล่าวทั้งหมด เพื่อที่จะนำไปสู่การประเมินผลกระทบที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ ยั่งยืน ซึ่งการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์อย่างยั่งยืนนั้น อาจนำมาประยุกต์เพื่อ การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ

1. แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน รูปแบบ ระดับบนสู่ระดับล่าง คือ เริ่มจากการ ตั้งเป้าหมายระดับบน คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน ลงสู่การศึกษาขีดความสามารถในการรองรับของ พื้นที่โครงการตลอดจนการกำหนดนโยบาย แผนงาน โปรแกรม ตามลำดับชั้นลงมาถึงระดับ โครงการ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับหลักต่อไปนี้
2. การให้คำมั่นสัญญาเกี่ยวกับจุดประสงค์ด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน
3. การกำหนดตัวแปรและปัจจัยที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ทรัพยากร ครอบ เวลา และพื้นที่ เป็นต้น
4. กำหนดขีดความสามารถในการรองรับ
5. การกำหนดยุทธศาสตร์การประเมินผลกระทบที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย แผนงาน โปรแกรมและโครงการโดยใช้โครงการและแผนการพัฒนาที่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ
6. การเลือกแนวทางการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ดีที่สุด
7. การทำการประเมินผลกระทบของโครงการย่อย แต่ละโครงการภายใต้ขอบเขต ข้อกำหนดที่ตั้งไว้โดย SEA
8. การกำหนดแนวทางการประเมินผล เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงขั้นตอนที่กล่าวมาใน ข้างต้น

9. แนวทางการวางแผนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนรูปแบบ “Incremental” ซึ่งจะเป็นการวางแผนที่มีการตั้งเป้าหมายสูงสุด เช่น การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจุดยืนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งโดยเปลี่ยนหน้าที่ของเครื่องมือ จากเครื่องมือเพื่อประเมินผลกระทบ เครื่องมือเพื่อลดผลกระทบให้น้อยที่สุดเพื่อสร้างความมั่นใจว่าจะมีการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นจุดหมายปลายทาง โดยมีการเสนอแนวทางที่จะมองไปข้างหน้าในอนาคตโดยมุ่งเน้นความสำคัญกับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน ตั้งแต่ระดับฐาน คือระดับโครงการ โดยผ่านหลักการที่มีมาตรการการป้องกันสองหน้า มีนโยบาย ซึ่งจะไม่มีการเสียใจในภายหลังและการประยุกต์ใช้แบบทดสอบเรียบเรียงที่บ่งบอกถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวความคิดที่จะทำประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์สู่ความยั่งยืน ซึ่งอาจมีอุปสรรคเช่นกัน เพราะหลายประเทศมีเป้าประสงค์ของการพัฒนาระยะสั้น ซึ่งเป็นเพียงปฏิริยาสนองเหตุการณ์และปัญหาเฉพาะด้านมากกว่าการให้ความสำคัญกับเป้าประสงค์ ด้านการป้องกันระยะยาว เช่น การพัฒนาที่ยั่งยืนการกำหนดปัจจัย เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยากในระดับนานาชาติ การกำหนดความสามารถในการรองรับ ภายใต้ปัจจัยด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นสิ่งที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นและจากรายงานสรุปผลการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดมความคิดเห็น เรื่องการจัดทำแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมสัมมนา รวม 150 คน ได้กำหนดประเด็นให้ร่วมระดมความคิดเห็นรวม 6 ประเด็น ที่ประชุมมีข้อคิดเห็นรวมทั้งข้อเสนอแนะโดยสรุป ดังนี้ (เอกสารสรุปผลการประชุมสัมมนาทางวิชาการระดมความคิดเห็นเรื่อง การจัดทำแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2549 ณ ห้องประชุมกิ่งเพชร โรงแรมเอเชีย กรุงเทพฯ) ได้แก่

1. ชื่อและนิยามของ Strategic environmental assessment : SEA

จากมติการประชุมได้มีการเสนอชื่อเรื่องของ SEA รวม 3 ชื่อ ได้แก่ การประเมินสิ่งแวดล้อมในระดับยุทธศาสตร์ การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ และการประเมินทางเลือกในระดับยุทธศาสตร์และมีข้อเสนอ เรื่องนิยามรวม 3 นิยาม ได้แก่

1.1 เป็นการศึกษาประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินงาน/นโยบาย ตามยุทธศาสตร์ เพื่อการพัฒนาประเทศในแต่ละด้าน เพื่อให้ได้แผนงาน/โครงการ ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ อันสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดผลกระทบจากด้านต่างๆน้อยที่สุด และเกิดผลประโยชน์จากการพัฒนาที่ยั่งยืนมากที่สุด

1.2 เป็นการประเมินศักยภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อยุทธศาสตร์การพัฒนา

2. ขนาดของโครงการและชนิดโครงการ

โครงการที่มีการพัฒนาโดยมีผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Major impact) ให้จัดทำรายงาน SEA โดยพิจารณาในหลายมิติที่เกี่ยวข้องเช่น เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร สุขภาพ และความมั่นคง

3. ระดับของการนำ SEA ไปใช้

ระดับของการนำ SEA ไปใช้เป็นการกำหนดทิศทางการพัฒนา สามารถพิจารณาได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับ Sector และระดับ Area โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

4. รูปแบบ SEA ในประเทศไทย

จากมติที่ประชุมได้เสนอให้มีการบังคับใช้โดยกฎหมาย และให้หน่วยงานพัฒนาจัดทำรายงาน SEA โดยระยะแรกอาจกำหนดเป็นมติคณะรัฐมนตรีและมีหน่วยงานที่รับผิดชอบ ได้แก่ สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมโยธาธิการและผังเมือง สำนักนโยบายและแผนของทุกกระทรวง

5. กระบวนการ SEA ที่จะนำมาใช้ในประเทศไทย

ภาครัฐควรเร่งสนับสนุนให้มีการจัดทำฐานข้อมูล ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ทันสมัยและถูกต้อง โดยกำหนดศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่ พร้อมทั้งมีทางเลือกในการพัฒนาซึ่งจะต้องพิจารณาจากมิติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

6. ความพร้อมของการใช้ SEA ในประเทศไทย

สำหรับการใช้ SEA ในประเทศไทยนั้น ควรดำเนินการเป็น 2 ระยะ ได้แก่

6.1 ระยะสั้น คือ SEA มาใช้เลยโดยใช้เป็นเครื่องมือในการจัดทำแผนแม่บทเชิงพื้นที่/แผนยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดหรือรายจังหวัด

6.2 ระยะยาว คือการผลักดันให้มีการนำ SEA ไปใช้ในการจัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์ของชาติ ผ่านสำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานงบประมาณ และพรรคการเมือง

2. การจัดการประเมินผล Balanced Scorecard

แนวคิด Balanced Scorecard (BSC) เป็นแนวคิดที่เริ่มเป็นที่รู้จักและใช้กันอย่างแพร่หลายตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 (1990) ทำให้หลักการและแนวคิดของ Balanced Scorecard มีวิวัฒนาการและการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลองค์กรเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับองค์กรต่าง ๆ แต่ในอดีตผู้บริหารขององค์กรหลาย ๆ แห่ง รวมทั้งนักวิชาการด้านการบริหารธุรกิจได้ละเลยในเรื่องของการประเมินผลไปพอสมควร ดังนั้น Balanced Scorecard (BSC) ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในเรื่องของการประเมินผลเท่านั้น ถึงแม้ว่า

BSC จะมีจุดเริ่มต้นจากการประเมินผลองค์กร แต่ในปัจจุบัน BSC ได้พัฒนามาจนกลายเป็นเครื่องมือในการบริหารองค์กรทั้งหมด ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องมือช่วยในการบริหารองค์การโดยอาศัยการวัดหรือการประเมินเป็นหลัก

พสุ เดชะรินทร์ กล่าวว่า BSC เป็นระบบหรือ กระบวนการในการบริหารชนิดหนึ่งที่อาศัยการกำหนดตัวชี้วัด (KPI) เป็นกลไกสำคัญ BSC เป็นมากกว่าแค่ตัวชี้วัดผลการดำเนินงาน อีกทั้งยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีกนอกเหนือจากตัวชี้วัดผลการดำเนินงาน อยู่ภายใต้ BSC (พสุ เดชะรินทร์, 2546. ไม่มีหน้า)

สำหรับตัวชี้วัดผลการดำเนิน (KPI) นั้นเป็นเครื่องมือหรือดัชนีที่ใช้ในการวัดหรือประเมินว่าผลการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ขององค์กรเป็นอย่างไร ซึ่งการกำหนดตัวชี้วัดนั้นมีวิธีการหลายวิธี ซึ่งถ้าจะมองอีกแง่หนึ่ง BSC เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยในการกำหนด KPI

Balanced Scorecard ประกอบด้วยมุมมอง 4 มุมมอง ได้แก่

1. มุมมองด้านการเงิน (Financial Perspective) เป็นมุมมองที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับองค์กรธุรกิจที่มุ่งแสวงหาผลกำไร มักจะประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ด้านได้แก่ ด้านการเพิ่มขึ้นของรายได้ (Revenue Growth) และด้านการลดลงของต้นทุน (Cost Reduction) หรือการเพิ่มขึ้นของผลิตภาพ (Production Improvement) ซึ่งสามารถประกอบไปด้วยการใช้ทรัพย์สินให้เป็นประโยชน์มากขึ้น (Asset Utilization)

2. มุมมองด้านลูกค้า (Customer Perspective) ภายใต้มุมมองด้านลูกค้าจะประกอบด้วยวัตถุประสงค์หลักที่สำคัญอยู่ 5 ประการ ได้แก่

- 2.1 ส่วนแบ่งตลาด (Market Share)
- 2.2 การรักษาลูกค้าเก่า (Customer Retention)
- 2.3 การเพิ่มลูกค้าใหม่ (Customer Acquisition)
- 2.4 ความพึงพอใจของลูกค้า (Customer Satisfaction)
- 2.5 กำไรต่อลูกค้า (Customer Profitability)

3. มุมมองด้านการกระบวนการภายใน (Internal Process Perspective) ภายใต้มุมมองนี้จะต้องพิจารณาว่าอะไรคือกระบวนการที่สำคัญภายในองค์กร ที่จะช่วยให้องค์กรสามารถนำเสนอคุณค่าที่ลูกค้าต้องการ และช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้มุมมองด้านการเงิน มุมมองนี้จะให้ความสำคัญกับกระบวนการภายในองค์กรที่มีความสำคัญที่จะช่วยนำเสนอคุณค่าที่ลูกค้าต้องการ

4. มุมมองด้านการเรียนรู้และการพัฒนา (Learning and Growth Perspective) เป็นมุมมองที่สำคัญมากเป็นสิ่งที่สำคัญต่ออนาคตขององค์กร จะต้องพิจารณาว่าในการที่บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้มุมมองด้านการเงิน ด้านลูกค้า และด้านกระบวนการภายในองค์กร ต้องมีการเรียนรู้ พัฒนาและเตรียมตัวอย่างไร และต้องแบ่งออกเป็น 3 ด้านหลัก ๆ ได้แก่ ด้านเกี่ยวกับทรัพยากรบุคคลภายในองค์กร ด้านเกี่ยวกับระบบข้อมูลสารสนเทศ และด้านเกี่ยวกับวัฒนธรรมองค์กร ระบบการจูงใจ และโครงสร้างองค์กร โดยภายใต้แต่ละมุมมองดังนี้

5. วัตถุประสงค์ (Objective) ที่สำคัญของแต่ละมุมมอง วัตถุประสงค์ตามแนวคิดของ BSC นั้นคือ สิ่งที่ต้องการมุ่งหวังหรือต้องการที่จะบรรลุในด้านต่าง ๆ

6. ตัวชี้วัด (Measures หรือ Key Performance Indicators) ได้แก่ตัวชี้วัดของวัตถุประสงค์ในแต่ละด้าน ซึ่งตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวัดว่าองค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ในแต่ละด้านหรือไม่

7. เป้าหมาย (Target) ได้แก่เป้าหมายหรือตัวเลขที่ต้องการจะบรรลุของตัวชี้วัดแต่ละประการ

8. แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม (Initiatives) ที่องค์กรจะจัดทำเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดขึ้น ไม่ใช่แผนปฏิบัติการที่ทำเป็นเพียงแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมเบื้องต้นที่ต้องทำเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

นอกเหนือจากช่อง 4 ช่องตามมาตรฐานของ Balanced Scorecard แล้วในทางปฏิบัติมักจะเพิ่มขึ้นอีกช่องหนึ่งได้แก่ ข้อมูลในปัจจุบัน (Baseline Data) ซึ่งแสดงข้อมูลในปัจจุบันของตัวชี้วัดแต่ละวัด ซึ่งการหาข้อมูลในปัจจุบันจะเป็นตัวช่วยในการกำหนดเป้าหมายแต่ละตัวให้มีความชัดเจนมากขึ้น ความสัมพันธ์ของวัตถุประสงค์ ตัวชี้วัด ข้อมูลเป้าหมาย และแผนงาน โครงการ กิจกรรม ของแต่ละมุมมองสามารถแสดงตารางดังนี้ (พลู เดชะรินทร์, 2546. หน้า 40)

ตาราง 1 แสดงความสัมพันธ์ของวัตถุประสงค์ ตัวชี้วัด ข้อมูลปัจจุบัน เป้าหมาย และแผนงาน
โครงการ กิจกรรมในมุมมองต่างๆ

วัตถุประสงค์ (Objective)	ตัวชี้วัด (Measure or KPI)	ข้อมูลปัจจุบัน Baseline Data	เป้าหมาย (Target)	แผนงานโครงการ กิจกรรม (Initiatives)
มุมมองด้านการเงิน รายได้ที่เพิ่มขึ้น (Revenue Increase)	รายได้เพิ่มขึ้นเทียบกับปีที่ผ่านมา	5%	10%	ขยายตัวเข้าสู่ตลาดต่างประเทศ
มุมมองด้านลูกค้า การรักษาลูกค้าเก่า (Customer retention)	จำนวนลูกค้าที่หายไป (Defect rate)	7%	5%	จัดทำระบบสมาชิกลูกค้า
มุมมองด้านกระบวนการภายใน การผลิตที่มีคุณภาพ (Quality Production Process)	อัตราของเสียจากการผลิต (Waste Rate)	10%	7%	จัดทำระบบ TQM ภายในโรงงาน
มุมมองด้านการเรียนรู้และพัฒนา (Increase Employer Skills)	จำนวนวันในการอบรมต่อคนต่อปี	7 วัน	10 วัน	จัดทำแผนอบรมพนักงานอย่างต่อเนื่อง

มุมมองทั้ง 4 ด้านได้ถูกกำหนดขึ้นโดยอาศัยปรัชญาในการดำเนินธุรกิจทั่ว ๆ ไป มีความสัมพันธ์กันในเชิงเหตุและผล (Cause and Effect) ในลักษณะที่องค์กรจะมีกำไรได้ต้องมาจากลูกค้า ซึ่งการจะหาลูกค้าได้ต้องมีการดำเนินงานภายในที่ดี ซึ่งการจะดำเนินงานภายในให้ได้ดี พนักงานจะต้องมีทักษะ ความพร้อม ในการทำงาน ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุและผล (Cause and Effect Relationship)

กระบวนการพัฒนาและจัดทำ Balanced Scorecard

ในกระบวนการจัดทำ Balanced Scorecard นั้น ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ทางกลยุทธ์ ซึ่งได้แก่การทำ SWOT Analysis ซึ่งเป็นที่นิยมและรู้จักกันอย่างแพร่หลาย เพื่อให้ได้ทิศทางและกลยุทธ์ขององค์กรชัดเจน
2. กำหนดวิสัยทัศน์ และกลยุทธ์ขององค์กร โดยกำหนดเป็นกลยุทธ์หลัก (Strategic Themes) ที่สำคัญขององค์กร

3. วิเคราะห์และกำหนดว่า BSC ขององค์กรควรมีทั้งหมดกี่มุมมอง และมุมมองแต่ละมุมมองควรมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

4. จัดทำแผนที่ทางกลยุทธ์ (Strategy Map) ระดับองค์กร โดยกำหนดวัตถุประสงค์ที่สำคัญภายใต้แต่ละมุมมอง โดยพิจารณาว่าในการที่องค์กรจะสามารถดำเนินงานและบรรลุวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ขององค์กรได้นั้น จะต้องบรรลุวัตถุประสงค์ในด้านใดบ้าง

5. ภายใต้วัตถุประสงค์แต่ละประการ จะต้องกำหนดรายละเอียดของวัตถุประสงค์นั้นในด้านของตัวชี้วัด ฐานข้อมูลในปัจจุบัน เป้าหมายที่ต้องบรรลุ รวมทั้งแผนงานกิจกรรม หรือโครงการที่ต้องทำ ซึ่งภายใต้ขั้นตอนนี้สามารถที่จะแยกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

5.1 การจัดทำตัวชี้วัด

5.2 การกำหนดเป้าหมาย โดยอาศัยข้อมูลในปัจจุบัน

5.3 การจัดทำแผนงาน โครงการ และกิจกรรมที่จะต้องทำเพื่อช่วยให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดขึ้น

6. เมื่อจัดทำแผนงานหรือโครงการเสร็จแล้ว สามารถที่จะแปลง ตัวชี้วัดและเป้าหมายระดับองค์กร เพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการตามแผนงานหรือโครงการหลัก

สรุปได้ว่า Balanced Scorecard นั้นเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลองค์กรในเรื่องการดำเนินงาน 4 ด้านคือ การเงิน มุมมองด้านลูกค้า กระบวนการภายใน การเรียนรู้และพัฒนา สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่ต้องมีตัวชี้วัด (KPI) เพื่อให้สามารถวัดผลดำเนินงานขององค์กรว่าเป็นไปตามกระบวนการและวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องและปรากฏว่ามีผลงานที่เกี่ยวข้องคล้ายกัน คือ กมลทิพย์ ชูประทีป (2547. บทคัดย่อ) โครงการได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวเชิงเกษตร อำเภอวังน้ำเขียว การศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวได้นำไปเปรียบเทียบกับปัจจัยความสำคัญที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวเชิงเกษตร จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวสนใจการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและมีรูปแบบการเดินทางแบบครอบครัวโดยรถยนต์ ใช้เวลาในการท่องเที่ยว 1–3 ชั่วโมง นักท่องเที่ยวมีความสนใจในการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการตัดสินใจเดินทางมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง

มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล (2549. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์) รายงานเรื่องการพัฒนาอำเภอวังน้ำเขียวเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับนานาชาติ ได้ศึกษาความเป็นไปได้ในการที่จะพัฒนา

น้ำเขียวให้สามารถยกระดับเป็นแหล่งท่องเที่ยวนานาชาติ จากการศึกษาพื้นที่ พบว่า วังน้ำเขียวมีปัญหาด้านการถือครองที่ดินและมีอุปสรรคด้านการลงทุน การพัฒนาจำเป็นต้องดำเนินการอย่างมีมาตรการเพื่อป้องกันปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบอื่น ๆ รวมทั้งการอนุรักษ์พื้นที่ป่า การจัดการน้ำ และวิถีทางของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอวังน้ำเขียว

วันดี สีสังข์ (2549. บทคัดย่อ) ศึกษาแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนของจังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาทำให้เกิดแนวทางสำหรับการวางแผนพัฒนาจังหวัดกาญจนบุรีอย่างยั่งยืน โดยการกำหนดเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ วิเคราะห์สภาพแวดล้อมของจังหวัดกาญจนบุรี ใช้แผนยุทธศาสตร์ในการกำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน

วิพรรณ สุพรรณพงศ์ (2549. บทคัดย่อ) การศึกษาพื้นที่และทรัพยากรท่องเที่ยวของจังหวัดภูเก็ต โดยดูลำราวจังหวัดภูเก็ตที่โดดเด่นของจังหวัดภูเก็ต การศึกษากิจกรรมการท่องเที่ยว และการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของจังหวัดภูเก็ต ผลการศึกษา การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ภูเก็ตเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของภูเก็ต ต้องกำหนดวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน อนุรักษ์เอกลักษณ์ วัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สันติ ชูตินธรา (2535. บทคัดย่อ) รายงานเรื่อง โครงการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ปี 2530 – 2534 พบว่าตั้งแต่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เริ่มจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยฉบับปรกขึ้นในปี พ.ศ. 2519 โดยได้รับความร่วมมือจากบริษัทที่ปรึกษาเนเธอร์แลนด์ ซึ่งแผนในการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยในระยะเวลาต่อมาจนปัจจุบัน การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเหล่านี้ เป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย ได้มีการพัฒนาเน้นไปให้มีลักษณะที่มีระบบมากขึ้น ทำให้ไม่สูญเสียทรัพยากร รวมทั้งกำหนดมาตรการวิธีป้องกันและแก้ปัญหาจากสิ่งแวดล้อมด้วย

สุวรรณี คงทอง (2536. บทคัดย่อ) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนว่า การศึกษามีส่วนให้คนเกิดความคิด รู้จักตนเอง เข้าใจสิ่งแวดล้อม คนมีการศึกษาสูงย่อมมีประสบการณ์ต่างๆ มาก คาดการณ์เหตุการณ์ต่างๆ ได้กว้างว่าคนที่มีการศึกษาจะมีน้อย องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้แก่ องค์ประกอบด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านการจัดการ องค์ประกอบด้านกิจกรรมและองค์ประกอบองค์กร โดยผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามจากปัจจัยที่กำหนดขึ้นแต่ยังไม่ได้นำไปใช้ทดสอบจริงกับผู้ประกอบการจึงทำให้ยังไม่ทราบผล

อร สีแพร (2543. บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องลักษณะเฉพาะของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโครงข่ายท่องเที่ยวรูปแบบ แนวคิดในการทำการเกษตรเพื่อกำหนดปัจจัยในการวิเคราะห์ศักยภาพ

แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม แบ่งออก 6 กลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยด้านคุณค่า สภาพการเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพแวดล้อม ขีดจำกัดในการรับรองการท่องเที่ยว การบริหารจัดการ การท่องเที่ยว และยิ่งศึกษาตลาดการท่องเที่ยวการเกษตรกรรมด้วยการสำรวจโครงสร้าง ความคิดเห็น และความต้องการของนักท่องเที่ยว สำหรับการวิเคราะห์ตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม

วิทยากรณ์ จรัสด้วง (2544. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง จากการศึกษาพบว่า ระบบนิเวศในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยมีความอุดมสมบูรณ์ในระดับมาก เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญ มีเอกลักษณ์ความสวยงามทางธรรมชาติดึงดูด มีสมรรถนะในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่าประชาชนในชุมชนและผู้นำชุมชนมีความต้องการที่จะเข้าร่วมวางแผนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ แต่ในทางปฏิบัติยังไม่ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์มากนัก

อิทธิพล ไทยกมล (2545. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ กรณีศึกษาชุมชนบางหญ้าแพรก จังหวัดสมุทรสาคร พบว่าปัจจัยบ่งชี้เกี่ยวกับการศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ประกอบด้วย 4 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยด้านลักษณะพื้นที่ ปัจจัยด้านการจัดการเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ ปัจจัยด้านกิจกรรมและกระบวนการเอื้อต่อการเรียนรู้และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม แล้วนำมาประเมินผลซึ่งพบว่าศักยภาพในระดับปานกลาง และยังมีข้อจำกัดด้านการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ที่จะเกิดขึ้นในท้องถิ่น